dünya SOLU

3 AYLIK
SOSYALİST
ÇEVİRİ
DERGİSİ
BAHAR'89
SAYI: 1

Sosyalizm mi Anti-Emperyalizm mi?
İran'da Devrim ve Sol.
Val Moghadam

Stalin Dönemi: Tarihin Perdesini Aralamak
Thomas Angotti

Türkiye'de Kürt Sorunu
Michael M. Gunter

Yeni 'Hakiki' Sosyalizm
Ellen Meiksins Wood

AIDS ve Kapitalist Tıp
Charles W. Hunt

Dağ Dili
Harold Pinter

dünya SOLU

3 AYLIK
SOSYALİST
ÇEVİRİ
DERGİSİ
BAHAR'89
SAYI: 1

İÇİNDEKİLER

3 Sunuş
5 Çeviri Üzerine..... *Yalçın Küçük*
13 İran Devrimi..... *Val Moghadam*
41 Stalin Dönemi..... *Thomas Angotti*
66 Kürt Sorunu..... *Michael M.Gunter*
84 Yeni 'Hakiki' Sosyalizm..... *Ellen Meiksins Wood*
94 AIDS ve Kapitalist Tıp..... *Charles W.Hunt*
107 Dağ Dili..... *Harold Pinter*

dünya SOLU

3 AYLIK
SOSYALİST
ÇEVİRİ
DERGİSİ
MARAŞ'TA
SAYI: 1

MART 1989

SAHİBİ VE SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Şevki ÖMEROĞLU

YAYIN KURULU:
Sahir BEKEL - Yalçın KÜÇÜK
Şevki ÖMEROĞLU - Ahmet ZENGİN

YÖNETİM YERİ
Cemal Nadir Sokak 17/13
Cağaloğlu / İSTANBUL

Dizgi: REBEL FOTO DİZGİ
Baskı: BİZİM OFSET

Bir AKIŞ & DÖNEM Yayınıdır.

AKIŞ Yayıncılık
Cemal Nadir Sokak 17/13
Cağaloğlu / İSTANBUL
Tel: (1) 513 84 29

DÖNEM YAYINEVİ
Konur Sokak 73/9
Kızılay / ANKARA
Tel: (4) 125 93 78

SUNUŞ

Üç aylık periyodda yayınlayacağımız bir sosyalist çeviri dergisi sunuyoruz.

DÜNYA SOLU, geniş bir yelpazede, dünyada solun devrimci gelişme dinamikleriyle ilgilidir.

Dünya-tarihsel süreçlerin ve devrimci mücadele tarihinin pratik yöneliminin ve evriminin siyasal, sosyal, estetik sorunlarının izlenip yansıtıldığı teori ağırlıklı bir yayın amaçlıyoruz.

Türk solunun politik evrimi ve sorunlarıyla güncel ilişki doğaldır.

Türk solunun varolan konumlanışının ötesinde dönem dönem teorik sıçrayışların katkısına inanıyoruz. Bir kısım Türk solunun, örneğin Stalin tartışması yürüterek geldikleri teorik noktalar Avrupa solunun 70'lerdeki çıkış noktalarıysa böyle bir çaba zorunluluktur. Böyle bir konumda Avrupa solunun pratik gelişimine göz dikeriz.

Türk solunun potansiyel siyasal gücü teorik alana güçlü bir biçimde yansımamaktadır. Hayatın birçok alanında teorik açıklar vardır. Süreçleri teorileştirme çabalarımız sınırlıdır. Çoğu zaman da mekanik ve kitabidir.

Teorik yoksulluk, yanılsamalı süreçlerin yoğunluğunun ve sosyal pratiklerin kısırlığının ve köksüzlüğünün görüngüleri de olabilir. DÜNYA SOLU böyle bir siyasi kuşkuyu sürekli taşıyacaktır.

Teorik faaliyetin ve ideolojik mücadelenin misyonunun ve öneminin giderek artacağı bir süreç içerisindeyiz.

Teoriyle ilişkimiz, "kavramların diyalektik dengelenmesinin" ötesinde zor gerçekleşiyor. Sorun gerçek ilişkilerdir.

Güzel bir çıkış sayısı oluşturduğumuzu düşünüyoruz. V.Moghadam'ın 1987 Aralık'ından çizdiği İran solunun panoraması, güçlü bir İran tablosu oluştururken, İran ve Türk solunun evrimlerinin koşutlukları açısından da ilginç veriler sunuyor.

ABD yönetiminin son orta-doğu raporları Kürt meselesinde tartışmalar yarattı. Bir amerikalı akademisyenin Kürt sorununa yaklaşımı Amerikan politikalarının oluşum sürecine ilişkin de fikirler getirecektir.

Bugün herkes Stalin'i ve Stalin dönemini tartışıyor. T.Angotti, makalesinde Stalin'in ancak ikinci büyük sıçrayışı gerçekleştirememeyle suçlanabileceği düşüncesinde.

Kanadalı siyaset bilimci Ellen Meiksins Wood'un *Sınıftan Kaçış* çalışmasının ilk bölümü yazılarımızın arasında. Kitap Yeni Sol (New Left) ile Yepyeni Sol (Newer Left)arasındaki bir polemiğin ürünü.İdeoloji-politika-sınıf ilişkileri,alt yapı-üst yapı, indirgemecilik, özerklik vd. konularda oldukça düzeyli bir tartışma metni.

Harold Pinter'in Dağ Dili oyunu Londra'dan sonra Stockholm'de de sahnelenmeye başlandı. Tam metnini sunuyoruz.

C.Hunt'un makalesinde AIDS ve kapitalist tıp sistemi gerçek boyutlarında.

Y.Küçük'ün, çeviri üzerine Sevgi ve Sorumluluk başlıklı yazısı da bu ilk sayımızda yer alıyor.

dostlukla ve sevgiyle
Ahmet Zengin

ÇEVİRİ: SEVGİ VE SORUMLULUK

Yalçın Küçük

Her dil bir başka halk ve bir başka dünya'dır.

Çevirmek, bir halka bir diğer halkı getirmektir.

Çevirmek, iki ayrı dünya arasında bir köprü kurmaktır.

Sevgi ve sorumluluk istiyor. Sorumluluk olmadan sevgi olur mu, sanmıyorum. Sevgi, sorumluluğu olan insanların dünyası olmalıdır. Sorumluluk, seven insanın kişiliğidir. Sorumsuz, sevgisiz'dir sevmeyen insan sorumsuz oluyor.

Peki insan oluyor mu? Orta Çağ'da insan yaşadı mı? Orta Çağ son derece kısadır; bin yıl değil bir an'dır. Orta Çağ aynı an'ın sonsuz tekrarı oluyor; insanın an'a sığması mümkün görünmüyor. Orta Çağ, insansız kalıyor. Sevgisiz ve sorumsuz oluyor.

İnsan Orta Çağ'dan çıkarken doğuyor; buna Renaissance deniyor. Renaissance, yeniden doğuşu anlatıyor ve rönesans ile başlayan döneme Marx, burjuvazinin çocukluk dönemi adını veriyor. Aslında insanın çocukluk dönemi demek daha doğrudur; çünkü insan, burjuva olarak yeniden doğuyor.

Rönesansın nedenleri üzerinde durmak istemiyorum; burada mekanizması ya da mekanizmalarından birisi ilgi çekiyor. Buna "Haçlı Seferleri Mekanizması" adını verebiliyorum. Haçlılık, aç Avrupa'nın zengin Doğu'ya hücumudur; zengin Doğu'da Doğu Roma İmparatorluğu var. Haçlılık, bir talan mekanizmasıdır; Avrupalı aç sürüler, Antakya'da, 'Nova Roma' denilen bugünkü İstanbul'da devletler kurup yerleşiyorlar. O zamanlar "Avrupa" adı, On Dokuzuncu yüzyıldaki parlaklığına sahip değil; bu nedenle, devletlerine, "Latin" adını veriyorlar.

Suriye'de siriyak dili var; süryanice buradan geliyor. Siriyak dili, yeniden doğuşun en önemli kaynaklarından birisidir; antik Helen(x) kültürü Orta Çağ boyunca, özellikle siriyak dilinde saklanıyor. Başta siriyak ve daha sonra Arapça, insanlık için, antik Grek dünyası ve kültürünün emanetçiliğini yapıyorlar. Aç Av-

(x) Helen'lere Türkçe'de ne demek gerektiği konusunda kuşkularımı yenemiyorum. "Yunan" yanlıştır: dünyada "Yunan" adında bir ulus bulunmuyor. Genellikle "Grek" deniliyor; Latince'dir ve Grekler kendilerine "grek" demiyorlar. Sözcük bir aşağılamayı da içeriyor. Doğrusu "Helen" oluyor; ancak bir coğrafya anlamı verebilmek için "Helen Ülkesi" demek gerekiyor. Dil, en az çabalar yasasına göre çalışır; uymuyor.

rupa sürüleri, Büyük Suriye'ye yerleşince ve zengin Doğu'da devletler kurunca, siriyak dilini ve Arapça'yı öğreniyorlar.

Avrupalı aç sürüler, bugünkü Suriye'de, en çok İbn Rüşt ile İbn Sina'yı keşfediyorlar, aslında keşifleri daha büyük oluyor. İbn Rüşt, Avrupalılar Averroe diyorlar ve İbn Sina'ya da Avicenna adını uygun buluyorlar. Avrupalılara, Grek dünyasının kapılarını açıyor. Uzun yıllar, aslında yüz yıllar, averroeism Avrupa'nın tanıdığı en güçlü felsefe akımı oluyor; Avrupa önce Aristo'yu değil, Averroe'nin sunduğu Aristo'yu öğreniyor.

İbn Rüşt'ün kendisi Grekçe bilmiyor ve yazdıkları Avrupa dillerine çevriliyor. Doğu'ya gelmiş Avrupalı açlar, bir yandan Doğu'nun zenginlerini talan ederken diğer yandan da, siriyak ve Arapça-dillerinde ilk kez karşılaştıkları antik dünyayı ve kültürleri kendi dillerine çevirmeye başlıyorlar. İnsan doğmaya başlıyor; filolog ortaya çıkıyor. Her çeviren diğerinin çevirdiğinin yanlışlığını göstermeye başlıyor; eleştiri doğuyor. Çevirenlerin çoğunun çevirirken uydurmuş oldukları anlaşılmaya başlıyor. Daha sonra İbn Rüşt, İbn Sina ve benzeri Arap ve Suriyeli düşünürlerin de uydurup uydurmadıklarını araştırma ihtiyacı ortaya çıkıyor. Asıllarına inme gereği duyuluyor; İstanbul'un zaptedilmesi Grekçe bilenlerin Batı'ya ve Avrupa'ya daha çok yayılmasını sağlıyor. Grekçe ve Latince bilmek, insan olmak ve aydın olmak anlamına geliyor; İbn Rüşt ve Sina'nın da uydurmacı oldukları anlaşılıyor.

Marx'ın burjuvazinin çocukluk dönemi dediği bu zamanda, dünya en iyi insanlarına sahip olmaya başlıyor. Latince bilim dili haline gelirken, Grekçe'den Latince'ye doğru çeviri bilim anlamına geliyor. Bilim yoluna girmek, tarik-i ilim, yeni insanın ismini bile Latince'ye çevirmesini moda haline getiriyor; Erasm, kendisine "erasmus", More, "morus" adını veriyor.[x] Yeni insan ortaya çıkarken önce çeviriler birbiriyle çarpışıyor.

Antik yazılar sevgiyle ve sorumlulukla bütün dillere kazandırılıyor. Görülüyor; sevgi ve sorumluluk da bir çarpışmanın sonucunda ortaya çıkıyor. Ancak Antik Dünya'yı sonraları herkes seviyor. Belki de bu nedenledir, insanlık, belki yalnızca Antik dünyanın insanlarını sevmede birleşiyor. Sınıflı ve esirli Atina uygarlığının, sınıfsızlık hülyasını taşıyanlar tarafından bile, bu kadar çok sevilmesinin bir nedenini burada görüyorum.

(x) Türkçe'de bilgiyle yoğrulmuş insan anlamına gelen "eren" sözcüğüyle, Latince'deki eril ve tekil takısı olan -us'un birleştirilerek "erenus" sözcüğünün yaratılabileceğini çok sonraları öğrendim. İlk eğitimine İtalyan Okulu'nda Latince öğrenerek başlayan küçük Müştak, 1930 yıllarında soyadı yasası çıkınca, ilerde şair olacağını da düşünerek, İtalyan Okulu'ndaki öğretmeninin de yardımıyla "erenus" sözcüğünü yaratıyor ve soyadı olarak alıyor. Böylece Bilgesu ve Ali de, daha sonraları, ütopya yazarı İngiliz More ve Deliliğe Methiye yazarı Hollandalı Erasm türünden, kökü anadilde ve eki Latince, Morus, Erasmus, Erenus, soyadlarına kavuşmuş oluyorlar.

İnsanlar, insanlarının gözlerini oyan Grek Tanrıları'nı bile sevebiliyorlar.

Nova Roma ve Antakya'dan başlattığım Antik Dünya'yı bir kenara bırakıyorum ve Türkiye'ye dönüyorum. Yirmi bir yaşında bir çocuk, Fatih, belki de Avrupalı aç sürülerinin yeniden doğuşuna katkıda bulunurken, Türkiye'yi, tek güç olarak yeniçeri sürülerinin kaprislerine terkederek, Türkiye'nin uzatılmış bir Orta Çağ yaşamasının kapılarını da açtı. Uzatılmış Orta Çağ'ın ilk dönemlerinde, yeniden doğan Batı, Doğu'yla ve Türkiye ile ilgisini sürdürdü; ilgi, dil demektir. İstanbul'daki saray okullarına Türkçe'yi ve Türkiye'yi öğrenmek için Avrupa'dan öğrenciler geldi; bunlara "Dil Oğlanı" adı verildi. Kısa sayılabilecek bir zaman sonra geçici ve aldatıcı olduğu acı bir biçimde öğrenilen askeri başarılarıyla gururlu Türkiye, yabancı dilleri öğrenmeyi hiç düşünmedi, diğer halkları tanımayı istemiyordu. Diplomatik çevirileri ise, dragoman denilen, "tercüman" sözcüğünün kaynağı budur, sadık grek teba yapıyordu.

Türkiye'nin de uzatılmış Orta Çağ'dan çıkışı dil sorunu ile birlikte başlıyor. On Dokuzuncu yüz yılın ilk yarısında, Napolyon'un düşüşünden sonra gelen uzun "Restorasyon" döneminde, Avrupa'nın tümünde bir ileri yaprak kıpırdamazken, her türlü kıpırdanma Meternich mekanizmaları tarafından bastırılırken, birden bire ve umulmadık bir konjonktürde Grekler, Türkiye'den bağımsızlıklarını kopardılar. Bu, Avrupa'da ve başta entelijansiyada büyük bir sevinç kaynağı oldu; Türkiye'de ise büyük bir keder kaynağının olmasının yanında yepyeni sorunların doğmasına da yol açtı. Artık "dragoman" Grekler'e güven duyulmuyordu; yerli "tercüman" yetiştirmek gerekiyordu. "Tercüme Odası" kuruldu.

Türkiye'nin ilk aydınları ve ilk insanları, bu "Tercüme Odası" denilen yerden çıktılar. Namık Kemal, Şinasi ve diğerleri hep bu Tercüme Odası denilen yerden geldiler; Türkiye'ye sevgiyi ve sorumluluğu öğretmeye başladılar. İlk romanı, ilk tiyatroyu yazdılar ve ilk gazeteyi çıkardılar. İlk ihtilâl örgütlerini kurdular ve ilk kez siyasal göçmen oldular. Türkiyeliler, aşkı, bunların, bugün için çok ilkel olan romanlarında gördüler.

Kemalistler, Tanzimat'ı sürekli kötülemekle birlikte, çok zaman tekrarlamak gereğini duydular. İsmet Paşa zamanında modern Türkiye, Tercüme Odası'ndan nerede ise yüz yıl sonra Tercüme Bürosu'nu kurdu; Osmanlı bürokratlarının iradeleri sınırlı, beklentileri yüksek, çalışma güçleri ve sorumlulukları az çocuklarını bu büroda topladı. Orhan Veli, Melih Cevdet, Sabahattin Eyüboğlu ve diğerleri bu bürodan geçtiler.

Çoğunluğu Fransızca biliyordu, dil bilmek insan olmak demekti, hepsi aydın sayılıyordu. Çevirdiler; ancak çevirdiklerine özendiler. Dil bilen azdı; çeviriyi ürün, ya da eski dille "telif" saymak ve böylece sunmak ayıp sayılmıyordu.

Babaları Osmanlı bürokratı, Cumhuriyet döneminin ilk kuşak etkin aydınlarına, çevirmen ve sanatçılarına, estet ve yaratıcılarına bakıyorum, hep iki çizgi görüyorum. Sevgisizler ve sorumsuzlar; Cumhuriyet edebiyatının ilk dönem ürünlerine bakıyorum. Dünyaya acaba Kemal Tahir'den daha sevgisiz bir yazar geldi mi, insan insanı sevmiyorsa neden yazar olur, anlayamıyorum. Uzun sayılacak yakınlık dönemimizde Aziz Nesin'in de Kemal Tahir'den başka hiç bir sevgilisi olmadığını gözleyince çok şaşırmıştım; şimdi hiç şaşırmıyorum.

Sevgisizlik, ufuk yoksulluğu mudur; üzerinde düşünmek gerekiyor. Ufuk daralmasından çok korkuyorum; bunun için ekzersiz yapılmasını zorunlu görüyorum. Bir yıl başı gecesinde bütün yılın daraltıcı etkilerinden kurtulabilmek için Ütopya'yı okumak istedim; en uygunu olduğunu düşünüyordum. Türkçe çevirisinin üzerinde Profesör Mina Urgan, Sabahattin Eyüboğlu ve Vedat Günyol imzaları vardı; güzel Türkçe'ye bir "garanti" sayılıyordu. Ancak yıl başı gecem berbat oldu.

Önce kuşkuya düştüm, sonra not almaya başladım ve en sonunda şaşırdım. Bilimsel yaşamda en çok şaşırmayı seviyorum; en çok Einstein'in yaşlı yüzünden hiç kaybolmayan çocuk şaşkınlığını seviyorum. Şaşırmak, buluşun ve canlılığın işareti, başlangıcı ve kendisi oluyor. Önce şaşırdım ve sonra, bu üç "ünlü" çevirmenin, Ütopya'yı çevirmediklerini, acemi bir çeviriye imzalarını koyduklarını buldum.

Acemi çeviride "-ki" çok kullanılıyor; Ütopya'nın Türkçe çevirisinde bir sayfaya nerede ise bir kaç tane "-ki" düşüyordu. Türkçe değildir; Osmanlıca'ya Farsça'dan giriyor. Ancak Türkçeyi iyi bilmeyen ve bir yabancı dili az bilen birisi de, İngilizce'deki "that", Fransızca'daki "que" ve Rusça'daki "şto" ve benzeri bağlaçları Türkçe'ye hep "-ki" olarak aktarıyor; Eyüboğlu, Günyol ve Urgan'ın çevirisi ki'ler ile dolup taşıyordu. Her üçünün hem İngilizceyi ve hem de Türkçeyi bilmedikleri hipotezini kurarken çok zorlandım.

Ancak bu, kuşkusuz, ilerde kuracağım hipoteze göre çok daha masumdu; okumayı sürdürürken, Ütopya'da, sözü edilen insanlardan birisinin üzerindeki yeleğin sarktığının yazıldığını gördüm. Bunun üzerine de, Ütopya çevirisini üzerlerinde isimleri yazılı üç "ünlü" aydının yapmamış oldukları sonucuna yaklaştım. Çünkü yelek, ne kadar eski olursa olsun, hiç kimsenin üzerinden sarkmaz; teknik olarak sarkması mümkün olamıyor. Fakat "pelerin" sarkabilir; üç "ünlü" çevirmenin "pelerin" sözcüğünün İngilizcesini bilmediklerini kabul etmekte güçlük çektim.

Kitabın arkasında çevirinin "imece" yöntemiyle yapıldığı yazılıyordu; bir ipucu bulmak için kitabın arka kapağını okudum. "İmece", işi ciddiyetle ve planlı bir biçimde yapmamaya verilen ad oluyor; çeviricilerin gizleme ihtiyacına ışık tutuyordu. Yayınladı-

ğımda[x] Eyüboğlu ölmüştü; Mina Urgan, çeviriyi kendisinin yapmadığını yazdı ve Vedat Günyol da, o sırada çıkan kitaplarımın birisiyle ilgili amansız bir saldırı kaleme alarak cevabını vermiş oldu.

Ütopya çevirisini İngilizce edebiyatı okuyan bir öğrenci mezuniyet çalışması olarak yapmış olabilir; çeviriciler, öğrencinin çevirisine imza koymuş oluyorlar. Sorumsuzluktur. Türkiye'de çeviri alanında sorumsuzluğun, sanıldığından çok daha yaygın olduğunu biliyorum.

Geçerken Eyüboğlu ile Günyol'un imzasıyla yayınlanan çevirilerin çoğunun elden geçirilmesini öneriyorum. Sabahattin Eyüboğlu'nun bir başkasıyla birlikte yayınladığı Gonçarov'un Oblomov çevirisini örnek olarak veriyorum. Denetlenmesinin ilginç sonuçlar verebileceğini düşünebiliyorum.

Çeviri için iki dili, yabancı ve yerli dilleri çok iyi bilmek ve çevrilen konuyla yakınlık kurmak zorunludur. Yakınlık ise yine bir sevgi alanıdır; çevirmek için insanın konusunu sevmesi gerekiyor. Dr. Alpaslan Işıklı, sendika alanında uzmandır ve bu alanda profesör olmuştur. Çalışmalarının birisinde, Büyük Britanya'da "Birleşik Mühendisler Sendikası" diye bir sendikanın olduğunu okuyunca pek çok şaşırdığımı hatırlıyorum; "engineer" sözcüğünü bir sendika uzmanı bile "mühendis" olarak anlayabiliyor. Haber göndermiştim; daha sonraki baskılarında düzeltmiş olmasını umuyorum.

Terziden önce elbise ve mühendisten önce de makina var; "engineer", kazancı veya makina yapıcısı işçi anlamına geliyor. "Engineers", sendika söz konusu olduğunda ağır sanayi veya makina yapan sanayi kolları işçilerini anlatıyor. "Engineering Industry" de, metal işleyen veya daha kabaca ağır sanayi denilen üretim kolunu anlatıyor. Rusça'daki maşino-stroenie karşılığıdır; İngilizce ve Amerikanca da "engineering" veya "mashine-building" sözcükleriyle de anlatılıyor. Bir başka üniversite öğretim üyesinin, Doçent Dr. Osman Gürel'in "engineering industry" nitelemesini "mühendislik sanayileri" olarak Türkçeye çevirdiğine işaret etmiştim. Konularını sevmiyorlar.

Tekelci dönemi, sevgisizliğin ve sorumsuzluğun yayılma dönemi olarak algılamak mümkündür; bir süngerin üzerine yağan suyu emmesi türünden sevgisizlik ve sorumsuzluk toplumun içine işliyor. Ne yazık, Boğaziçi ve Orta Doğu Üniversiteleri'nde yabancı dilden eğitim, dilin bayağılaşmasından ve çevirilerin niteliklerinin düşmesinden başka bir sonuç vermiyor.

Geçen yaz, Ankara'da Ulucanlar'da, Merkez Cezaevi'nde siyasiler koğuşunun kitaplığında bulup da okuduklarımla ilgili üç notumu aktarmak istiyorum. Fidel Castro'nun "Dünya Bunalımı" başlığıyla çevrilen çalışmasıyla ilgili olarak "utanç verici bir çeviri"

(x) Daha sonra "Bilim ve Edebiyat" çalışmam içinde de yayınladım.

notum var. Çeviren pek cahil olmalı; ismini bile alma gereği duymadım. Daha cahil olamaz; "borç hizmeti" türünden bir niteleme bile kullanabiliyor.(x) Her halde "debt servicing" sözcüklerinin karşılığı olmalı; borç ödeme anlamına geliyor. Notlarımda "büyük bir sorumsuzluk" yazıyor.

Merakta, kendi önümde, yalnızca Balzac'ı kabul ettiğimi hep söylüyorum; yazmış da olabilirim. Siyasi koğuşta Balzac bulunca hemen okumaya başladım ve sonra bir kenara attım. "Vergi kesenekçisi" nitelemesi var; "mültezim" yerine kullandığını sanıyorum. "Fermier general" veya "tax farmer" karşılığı olabilir. Hoş değil, ancak zorlanılırsa kullanılabilir. Zorlanarak okumayı sürdürdüğüm notlarımdaki şu alıntıdan belli oluyor: "Bu duvarın dibinde köy ipçisinin imalathanesini oluşturan çürümüş direk, eski bir çark ve taraklı kazıklar görülüyordu.(xx) Bunu okuyunca, adını kaydetmeyi gerekli görmediğim bu çeviricinin, hem çevirdiği dili, hem de kendi dilini ve konusunu hiç bilmediği sonucuna varıyorum. Bir kez "ip" değil, "iplik" olması gerekiyor. İkincisi "çark" değil, "çıkrık" yazmak zorunluluğu var. Çünkü "iplik iğrilir" ve bu ancak "çıkrık" kullanılarak yapılabiliyor. Sorumsuz çevirici bir yerde ve pek çok yerde "ip üretmişlerdir" diyor; doğrusu "iplik iğrilmiştir" oluyor.

Çevirici bir yerde "pratisyen" diye yazmaya başlıyor. Başka yerde "köylerde imzalarını atmasını bilenlere düşen pratisyenlik görevini ona verdirmişti" diye devam ediyor. Sonra "Fourchon Baba, tanık ya da pratisyen olarak imzalardı evrakları" diye yazıyor. Anlamak mümkün değil; başka bir yerde "sulh mahkemesi pratisyeni" geçiyor. Buradan Balzac çeviricisinin de son derece cahil birisi olduğu sonucunu çıkarıyorum.

Fransızcası nasıldır; bilmiyorum. Ancak bilinen şudur: Orta Çağ'da Batı Avrupa'da, medreseden yetişmemiş kadılara benzetilebilecek, küçük yerlerde eşraftan sayılan kişilere verilen, justice of peace denilen bir görev bulunuyor. Basit idari ve yargı işlerini birleştiren, önemsiz ihtilaflarda ara bulan ve o yönde karar veren kimseler belirleniyor. Manüfaktür aşamasında ve sanayi devriminin ilk dönemlerinde bunlar, mülk sahiplerinden imalathanelere bakan ve çok zaman mülk sahiplerinden yana bir tutum alan önemli bir kuruma dönüşüyor. Çevirici bunu bilmediği ve anlamadığı için anlaşılmaz sözcükleri yan yana getirmekten çekinmiyor. Öylece basılıyor.

Benim de anlamadıklarım oluyor. Ulucanlar'da okuduğum ve bu kez çeviricisini kaydettiğim, Nuran Yavuz, bir çeviriden aktarıyorum: "Odanın içinde dolanışını izlerdi kızın, yatağı yapışını, saçlarını çözüşünü. Sonra da adam onu üzerinde kalmış son giysi

(x) Fidel Castro, Dünya Bunalımı, İstanbul, 1987, s. 95

(xx) H. de Balzac, Köylüler, İstanbul, 1984, s. 46

parçacıklarını çıkarır, diz çöküp bedenini boydan boya öperdi, dudaklarıyla her yanını okşardı, derisini, ince tüylerinin ıslaklığını ve o hazır, o bekleyen, zonklayan çocuğu ağzına alırdı, ta ki kız elleriyle başını tutup onu durdurana dek, kımıltısız. Başını ellerinde tuttuğu sürece, öyle kalırdı. Sonra kız iç geçirir, bedeni yumuşar ve o zaman alır onu yatağa taşırdı."(x) *Doğrusu bu sevişmeyi pek anlayamadım. Doğrusu iki kişi sevişirken yatakta çocuğun ne aradığını ve yataktaki çocuğun ağza nasıl alındığını çıkaramadım; hapislikte kolay olmuyor.*

Yıllar önce, Muzaffer Ardos tarafından çevrilen ve Muzaffer Erdost tarafından yayınlanan, Stalin'in "Leninizmin Sorunları" kitabında yer alan "tohumlanan yüzey" sözcüklerinin ve aynı çeviride geçen pek çok cümle ve paragrafı da anlamamıştım; ancak Rusçasını bularak onun "prosevnaya ploşad" sözcüklerinden geldiğini görünce, "ekilebilir alan" anlamını çıkarabildim.(xx) *Bir kimsenin, "ekilebilir alan" nitelemesinden nasıl olur da, "tohumlanan yüzey" saçmalığını bulur: bunu hâlâ anlıyamıyorum.*

Fakat sol yayınlar ve sol çevirilerle ilgili en büyük sorumsuzluk, tüm sorumsuzlukları geride bırakıyor, bunlar değil; bunlar aslında, diğerlerinin yanında çok masum kalıyor. Sol yayınlarda en çok, çevirenin temel belgeyi, çevirdiği zamanın politik değerlendirmesine göre tahrif etmesi olgusuyla karşılaşılıyor. Çeviren, yıllar önce Lenin veya Stalin, kendisinin o andaki politik düşüncelerine ters düşünceler ileri sürmüşse, çeviri işleminden yararlanarak Lenin veya Stalin'in bu "hatasını" düzeltiyor; "hatalı" düşünceleri okuyucuya iletmeyerek okuyucusunu da korumuş oluyor. Bu yaygın ve bilinçli çarpıtmalar, dil bilmemek ve konuyla ilgilenmemekten doğan yanlışlıklarla birleşince sol yayınları yeniden ele alma zorunluluğu ortaya çıkıyor.

Böyle bir zorunluluk için bir neden daha yazmam gerekiyor; Türkiye'de Lenin veya Stalin, çok büyük bir çoğunlukla ya Fransızca ya da İngilizce'den çevriliyor. Bunları Fransızca veya İngilizce'ye önce Sovyet yurttaşları çeviriyorlar; dil bilgileri son derece kıttır. Yabancı dili, çok yakın zamanlara kadar, yabancı ülkelere gitmeden veya bu dili konuşanlarla konuşmadan öğreniyorlar; Lenin ve Stalin'in İngilizcesi ve Fransızcası, genellikle, bozuk çıkıyor. Türkçe'ye aktarılırken, çözümlemeye çalıştığım mekanizmaların bilinmesiyle, daha da bozuluyor.

Yaratıcılık kelebeğinin Türkiye'ye doğru geldiğini seziyorum. Bunun için ve bununla beraber, klasik metinleri yeniden, sevgi ve sorumlulukla, çevirmek gerektiğini düşünüyorum.

(x) Carlos Fuentes. Artemio Cruz'un Ölümü, İstanbul, 1981, s. 67

(xx) Y. Küçük, Sovyetler Birliği'nden Sosyalizmin Kuruluşu, 1925-1940, Ankara, 1988, s. 31 Bu çalışmamda, "klasikler" ile ilgili pek çok çeviri tecavüzünü işaret edebildim.

Anti-Emperyalizm mi Sosyalizm mi? İran'da Devrim ve Sol

Val Moghadam

New Left Review
November-December 1987 No: 166 sayısından çevrilmiştir.

İRAN solunun başında bir hayalet dolaşıyor, ortodoks Komünizm, Maoculuk ve popülizmin birleşik hayaleti. Bunların hepsi, kapitalizm ve emperyalizmin iblislerini bunaltan Üçüncü Dünyacı bir söylem oluşturmak üzere, devrimin arifesinde buluştular. Tarım ticareti, çok uluslu şirketler, askeri harcamalar, petrol şirketleri, çürümüş krallık sarayı, Savak, komprador burjuvazi, israf mahiyetinde tüketim -kısaca emperyalizm ve iç tabanı- tüm sol muhalif grupların propaganda ve ajitasyonunun hedefleriydi. Sorun, bu sayılan hedeflerin, dinci muhalif grupların listesinde de öncelikli sıralarda yer almasıydı. Sonuçta, Pehlevi hükümetinin çöküşünden bir süre sonra, Sol, yeni cumhuriyetin politik arenasında hakkı olan yeri almak için öne atıldığında, iki stratejik hatanın yapılmış olduğu ortaya çıktı: Bunlar, demokrasi sorununun gözardı edilmesi ve mollaların gücünün kestirilememesiydi. Şimdilerde, bu kör noktanın anti-emperyalist mücadeleye yapılan aşırı vurgudan ve bağımsızlık paradigmasının mekanik uygulanmasından kaynaklandığı yaygın olarak kabul görmektedir. Çok fazla genel olan bu model, sınıf ve üretim ilişkilerinin oldukça pürüzlü gelişimini, prekapitalist sınıfların gücünü veya bazı yabancı gözlemcilerin düşündüklerinin tersine, kurtuluş teolojisiyle kesinlikle benzer bir yanı olmayan, mollaların politik-kültürel projesini ele almak için dar bir gözlem alanı bırakmıştı. Tüm bunların ötesinde, bu model, şahın rejimine karşı demokratik-sosyalist (sadece "milli" değil) bir alternatifin önemini yitirmesine yol açtı.

İran Devrimi'nin sonucu, Marx'ın gözlemini çağrıştırıyor: Kendi tarihimizi kendimiz yaparız, ama kendi seçtiğimiz şartlar altında değil. Bu sonuç, Marx'ın, geçmişin "ölü ağırlığı" hakkındaki görüşlerini de acıyla çağrıştırmakta. Sonuç, her anti-kapitalist veya anti-emperyalist eylemin, sosyalizm yolunda bir adım olmadığının canlı bir göstergesi. Bu dersler çok büyük bedellerle öğreniliyor: 1981-83'deki mini-iç savaşta sol'un parlak zaferi, ancak daha sonra bu zaferin politik ve kültürel mücadele arenasından silinmesi, aşırı hayal kırıklığı, temizlenme, bir depolitizasyon dalgası ve tabii ki, birçok değerli yoldaşın ölümü.[1] Çoğu İran solcusu, bugün, tüm bir kuşağın gücünün kendisini yediği ve eforun boşa harcandığını düşündüğü 70-78 arasındaki döneme çok-aşırı da denebilecek kadar-eleştirel yaklaşıyor. Fakat belirtilmelidir ki, karşılaştıkları teorik problemler tüm sol örgütlenmelerin -özellikle 'M-L' Maocu grupların- paylaştığı problemlerdir. Gerilla eyleminde odaklanma, İran solunum marjinalleşmesinin tek nedeni değildir, kaldı ki, bir gerilla stratejisi Nikaragua'da Sandinistler tarafından başarıyla kullanıldı. Önemli olan şu, Sol,Şah'ın 1979 Şubat'ında kovulması sırasında izole edilmemişti: Tam tersine muazzam sayıda taraftarı vardı. Örneğin Fedai'ler ülkede yaklaşık 150 büroya sahipti ve bunlara bağlı kişi sayısı beşyüzbin civarındaydı. Fedai, Tudeh, Halkın Mücahitleri, ve Peykar'ın sayısal güçleri toplam olarak, hesaba katılması gerekli bir potansiyel iken, birleşme, üzücü olarak, öncellikler sıralamasının ön sırasına hiç bir zaman yaklaşmadı.

İran Solunun sorun ve hatalarını doğru bir perspektife oturturken Devrimin -ve şeriatın, içlerinde İran üzerine uzman olanları da dahil pek çok gözlemcide tam bir sürpriz etkisi yaratmış olduğunu; ve çoğu bilim adamı ve eylemci tarafından Yeni İslam Cumhuriyeti'nin, anti-emperyalist niteliğinden ve ABD hükümeti ve sermayesine mukavemetinden dolayı desteklendiğini gözden uzak tutmamalıyız.[2] Bununla beraber, çeşitli savları, eğilimleri, dili, yöntemleri ve yargılarıyla yetmişlerin Üçüncü Dünyacılığı'nın sorgulanması, İran Solunun ve onun gerek Devrim sırasında ve gerek sonrasındaki praksisinin her analizi için asli görevdir.[3] Bu yazının ana amaçlarından biri bu. Bununla birlikte, yeni bir kurtarıcı çıkış yolu sağlayacak görüş etrafında yeniden gruplaşmak için bakışların değerlendirilmesi de, yazının amaçları arasında. Konuya, Musaddık tecrübesi ile İran Yeni Solunun merkezleri arasındaki bağı izleyerek başlayalım.

Musaddık, Komünizm ve Yeni Sol

1906 ile 1929 arasındaki doğuş ve büyüme dönemi ardından, İran Solu, yeni yeni gelişmekte olan emekçi sınıfla güçlü bağlar kurarak devrimci bir komünist hareket olarak serpilmeye başladığı sırada yer altına sürüldü ve şiddetli baskı altında tutuldu.

Diktatörlüğün 1941'deki sonundan, 1953'de Şah-CIA diktatörlüğünün, Dr. Muhammed Musaddık'ın milliyetçi hükümetini devirmesi ve dikta yönetiminin ikinci ilanına kadar olan süre, yeni kurulmuş pro-Sovyet Tudeh partisi etrafında, komünist reorganizasyon ve büyüme dönemi oldu. Yeni Sol'a, özellikle dış ülkelerdeki öğrencilere göre ise, Tudeh Partisi, Sovyet çıkarlarını öne çıkararak İran'a ihanet ederken, Musaddık hakiki bir kahramandı. [4] Oysa gerçek daha karmaşıktı.

Musaddık, 1951'de başbakan seçilir seçilmez, kendinden öncekilerce meclisten geçirilmiş olan petrolü millileştirme yasasının hayata geçirilmesi emrini verdi. Buna çok önem verirken, işçi hakları ve toprak reformu gibi meseleleri geçiştirmiş ve, çoğu Tudeh Partisine bağlı olan sendikaları hor görmüştür. 1952 Mayıs'ında, Çalışma Bakanlığı'nın, büyük olasılıkla komünizmin gelişmesini sınırlama gayretiyle, sendika tescilini kesmesi, işleri daha kötüleştirdi. Musaddık, Sovyetlerin petrol imtiyazı isteği karşısında geri adım atmadı, ve Tudeh partisinin Musaddık'a olan düşmanlığı, Washington'un polis ve askeriyede -Truman Kabinesinin Dört Nokta Programı himayesinde- kurduğu bağlarla doğru orantılı olarak arttı. Fakat Musaddık hükümeti aynı sırada şah ve artan sayıda dinci çevrelerin tehditi altındaydı. İngilizler de kendi petrol şirketlerinin millileştirilmesini sükunet içinde kabul etmediler ve Amerikalılar gibi, (Musaddık, bu ikincilerden yana biraz unutkan görünmesine rağmen) muhalefeti kışkırttılar. Tudeh taraftarları monarşiye karşı, bir cumhuriyet isteği doğrultusunda gösteriler yaptılar ve polis tarafından saldırıya maruz kaldılar. Sonuçta 1953 Ağustos'unda Musaddık, Şah'ın, kendisinin iktidardan çekilmesi isteğini yasal bulmayarak reddedince, hükümet bir darbeyle devrildi. Bu düşüş milliyetçi hükümeti silip süpürdü. Milliyetçi hükümet, Tudeh partisi ve sendikal hareket, Şah'ın birleşik güçleri ve onun suç ortağı ikizi Eşref Pehlevi, Tahran batakhanelerinin pezevenk, orospu ve katilleri, iki paralık bir general ve CIA tarafından bir hamlede yutuldu ve bastırıldı. İki büyük Ayetullah: Kaşhani ve Behbehani ise bunu kutsadılar.[5]

Uluslararası bir konsorsiyumla yapılan 1954 petrol anlaşması, doğru bir şekilde, kâr amaçlı ve 1970'lerin başına kadar süren yabancı kontrol olarak anlaşıldı. Fakat ordu ve polis, muhalif işçileri, Tudeh eylemcilerini ve Milliyetçi militanları işten atmak için fazla mesai yapmaya başlayınca muhalefet sesini yükseltmeye başladı. Kısa sürede iş yerinde disiplini ve yeni otoriteye genel itaati sağlamakla görevli bir gizli polis servisi, SAVAK yardıma yetişti. 1953 Kasım'ında Tahran Üniversite öğrencileri-Tudeh Gençlik kolu ve Milli Cephe Öğrenci Birliği Üyeleri-ABD Başkan-Vekili Nixon'un ziyaretini protesto ettiler. Üç kişi öldürüldü. Hemen sonra, bir çok Ulusal Cephe ve Tudeh sempatizanı Avrupa ve Birleşik Devletler'e geçti. -Tabii ki Tudeh lider kadrolarının SSCB ve Doğu Avrupa'ya uçuşları

sonrasında- Her iki siyasi grup, etkinliklerini sürgünde devam ettirdiler. 1959'dan sonra Şah rejiminin karşıtları, radyolarını, gizlice de olsa, büyük bir istekle Tudeh radyo istasyonuna Peyk-e İran'a (İran'ın müjdesi) ayarlayabiliyordu ve ayrıca Ulusal Cephe de İran'dan dinlenilebilecek radyo yayınları yapıyordu. 1960 başlarında, Tudeh partisi ve Milli Cephe, kendisini İran halkının milli ve anti-emperyalist mücadelesine adamış 'demokratik' (yani çoğulcu, ve ideolojik olmayan) bir örgüt olan Avrupa'daki İranlı Öğrenciler Konfederasyonunun kurucuları arasında yer aldılar. Konfederasyon ve Birleşik Devletler'deki İranlı Öğrenciler Birliği, (ISA-US-Iranian Students Association in United States) 1961'de ilk ortak kongresini Paris'te gerçekleştirdiler ve kısa adı CISNU (Confederation of Iranian Students National Union) olan İranlı Öğrenciler Konfederasyonu'nu 'Ulusal Birlik' kurdular. Daha sonra Lozan'da toplanan, yıllık kongrede Ulusal Cephe'ye bağlı Tahran Üniversitesi Öğrenciler Birliğinden bir delegasyon CISNU tarafından da resmen benimsenen bir slogan önerdi: "Birlik-Mücadele-Zafer".[6]

1960 yılı, Şah'a ve hükümetine bir meydan okuma gördü. Ülke, parlemento'nun 20. dönemi için seçim hazırlığındaydı, fakat kent halkı seçimleri tehdit edici protestolara gitti. Güvenilirliği sarsılmış bir seçim ve batmakta olan ekonomi, başı Ulusal Cephe yanlılarınca çekilen onbin Tahran öğrencisinin gösterilerini başlattı. 1961 Mayıs'ında, ülkenin bir ucundan öbürüne, öğretmenler düşük ücretlerini protesto amacıyla greve gitti. 1962 Ocağında, Kennedy hükümetinin zorlamasıyla, Şah, liberal eğilimli Amini kabinesindeki halkçı Tarım Bakanlığı'nın düzenlediği bir toprak reformunu imzaladı. Bunu, öğrenciler ve öğretmenlerin içinde rol aldığı, aylardır kapalı duran parlamentonun toplanması talebiyle grevler ve protestolar izledi. Bunun yerine Şah, altı maddelik bir reform paketi ilan etti ve 1960 Ocağında referanduma koydu. Bu -kendi deyimiyle- Beyaz Devrim, kadınlara oy hakkı, işçilere kârdan pay hakkı, ormanların özelleştirilmesi ve seçim reformu getiriyordu. İran'da kapitalist reorganizasyon başlamıştı.[7]

'Son Prova'

Bu projenin iyice yerleştirilmesinden önce, 1963 Haziranında halk, kanlı bir kalkışmayla 'darbe rejimine' düşmanlığını açıkca belirtti. Öğrencilerin, sivil memurların, aydınların, küçük esnafın ve mollaların halkçı koalisyonu, Ervand Abrahamyan'ın deyişiyle 1978-79 Devriminin 'son provasında' rol oynadı.[8] Sol slogan 'Reforma Evet, Diktatörlüğe Hayır' idi. Sağ (mollalar ve Çarşı esnafı), toprak reformu ve kadınların oy hakkını reddediyor; aynı zamanda yeni devletin, kendilerinin bağımsız etkinliklerine ve hususi haklarına el uzatıp uzatmaması üzerinde dikkatle duruyordu. Bu ayaklanmada din yanlılarından birinin adı Ayetullah Humeyni'ydi ve

hemen ardından Irak'a sürüldü. Bu hareketin bastırılması, öğrenci örgütlerini, yeniden örgütlendikleri ve yeniden düzenledikleri yeraltına zorladı. Bu sürede küçük, sıkı-örülmüş gruplar oluşturdular ve hareketin uğradığı yenilgiyi çözümlediler ve Bandung Konferansının gösterdikleri, Hindiçini'deki durum, Çin'deki olaylar, Cezayir bağımsızlık mücadelesi ve Küba Devrimi üzerine çalışmalar yaptılar. Bu yeraltı çalışma grupçukları Frantz Fannon, Aime Cesaire, Regis Debray, Paul Baran, Paul Sweezy ve Samir Amin'i ve daha sonraki bir aşamada Andre Gunder Frank ve Latin Amerika **bağımlılığını** okudular. Üçüncü Dünyacı bir perspektif yaratılmaktaydı.(9)

Sürgündeki Tudeh partisi 1966'da bir bölünme yaşadı. Bu bölünmeden bir aşırı pro-Çin grubu olan Tudeh'in Devrimci Örgütü ortaya çıktı. Bazı DÖ eylemcileri Çin'de yaşadılar, oradan Mao Tse-tung düşüncesinin temel derslerini içeren politik programlar yayınladılar. Bu ve diğer yollarla maoculuk yeni kuşağın sol militanlarını etkiledi, sol militanlar, 'halkın diktatörlüğü' ve 'anti-emperyalist mücadele' gibi kavramların yanısıra Çin'in Üç Dünya teorisini de kendine mal etti. Bu, Tudeh partisine karşı mevcut düşmanlığı körükledi ve Devrim 1978-79'da patladığında, sol güçlerin birliğine doğru herhangi bir ciddi girişimin yollarını tıkadı. Dahası, diğer Maocular, anti-emperyalistler ve Yeni Solcular gibi yeni İran Solu, teorileştirmeye bir horgörü, çözümleyici ve entellektüel çabaya bir rahatsızlık ve daha dar tanımlanan 'pratik'e bir vurgunun altını çizdi.

1960 sonlarında, Üçüncü Dünya, hepsi anti-emperyalist ve halk kurtuluş hareketleri olarak tanımlanan (yada kendi kendisini böyle tanımlayan) pek çok radikal ve militan mücadeleye sahne oldu. Hedef, ABD emperyalizmi (ve Maocu-önderlikli hareketler için, artı Sovyet 'sosyal-emperyalizmi') idi. Bu hareketlere gerilla örgütleri önderlik ediyordu ve eski ortodoks komünistlerin üç aşamalı devrim politikasını reddediyorlardı ki, bu üç aşama şöyleydi: (1) endüstrileşme, (2) işçi sınıfının oluşması, (3) proleter devrim. Bunun yerine, Latin Amerika'daki **foquismo** (odaklaşma) politikası benimsendi. Bu politika, İran'da da, askeri eylem modeli ve İran'daki kapitalist gelişmenin üstünkörü ekonomist yorumları ve şematik sınıf analizleriyle beraber benimsendi.

Anti-Emperyalist Problematik

1970 yılında, İran Halkının Fedai Gerillaları Örgütü (Fedai), kendi başkanlarının adlarıyla tanınan iki ufak grubun birleşmesiyle şekillendi: Bizhan Jazani ve Hassan Zarifi bir yanda, diğer yanda Mesut Ahmetzade ve Emir-Parviz Pouyan. Bu grup pro-sovyet eğilimliydi ve kurucu üyelerin çoğunun daha önce Ulusal Cephe'nin öğrenci örgütü ile ilgileri vardı. Bizhan Jazani bir zamanlar Tudeh Partisinin gençlik seksiyonunda bulunmuştu. Emir-Parviz Pouyan,

Tahran Üniversite'sinde antropolojik ve sosyolojik çalışmaların bir merkezi olan Sosyal Çalışma ve Araştırma Enstitüsünde öğrenciydi. Dördü de olağanüstü kabiliyetli ve kendini davaya adamış kimselerdi ve Latin Amerikan Devrimci edebiyatı, Küba Deneyimi, Maocu yazılar, Vietnam savaşı ve Filistin Direnişinden etkilenmişlerdi. Gerçekten, Fedai'lere daha sonradan katılan gruplardan biri de 'Filistin Grubu' olarak bilinir. Aynı eğilimler, 1970'de İslamcı-Marksist felsefe etrafında şekillenen Halkın Mücahitleri Örgütü'nde de vardı. Her iki örgütün söylemi de -biri, açıkca Marksist-Leninist, diğeri marksist kökenli devrimci İslamcı- Latin Amerika'nın, Afrika'nın ve de Asya'nın diğer bir çok ülkesinin devrimci söylemine çok benziyordu: Bu, anti-emperyalizm, yeni sömürgecilik, bağımlı kapitalizm ve devrimci mücadele söylemiydi. Sloganları da şuydu: 'Kurtuluşun Tek Yolu Silahlı Mücadeledir.' Bu slogan, onların dış ülkelerdeki taraftarları tarafından da destekleniyordu. Bu taraftarlar yorulmaksızın İran'da insan haklarına aykırı davranışları halkın gözü önüne sermek için çalışıyor, öğrencileri Konfederasyon'da ve ISA-US'de görev almaya çağırıyor ve uluslararası dostları ülke içindeki devrimci mücadele hakkında bilgilendiriyordu.[10] Şimdi, üzerinde hareket ettikleri stratejik çerçeveyi tesbit etmek için, 1960 ve 1970'lerde İran'da olan değişiklikleri incelememiz gerekiyor.

Pehlevi'nin Beyaz Devrimi, esas olarak ilkel birikimin ve kapitalist birikimin zaten birbirinden ayrı olmayan hedeflerini geliştirmeye yöneldi. Süreç çok hızlıydı, güçlü eller tarafından yürütüldü, sosyal ihtiyaçlar ve yeni paylaşım yöntemi nedeniyle ekonomik büyümeye önem verildi. İlk adımda tarım reformu, toprak sahibi olmayan kiracı çiftçiye *(Saheb-nasagh)* toprak dağıtılmasını sağladı. Gerçekten, tarımsal üretimin egemen şekli, 1980 başlarına kadar pek de önemsenmeyen, küçük ölçekli ve küçük burjuvaca oldu. Daha sonraki dönemlerde, her nasılsa, küçük çiftçiler ihmal edildiler ve pek çok sayıda tarımsal işletme de dahil olmak üzere büyük kapitalist teşebbüsler, hükümetin yönlendirdiği kampanyalarla tarımsal üretimin 'modernize' edilmesi için teşvik edildi. Pek çok toprak sahibi köylü, daha iyi yaşamak için şehirlere göç ederken, topraksız köylüler, kentte yada taşrada ücretli işçilere dönüştüler. Aynı zamanda rejim, tarımdaki muazzam miktarda petrol gelirlerini sanayileşmeyi finanse etmek için kullandı ve ithal-ikameci politikası sonucunda imalat sektörü hızla genişledi. Şehirdeki endüstriyel işgücü arttı. Aynı zamanda devlet politikası geniş-ölçekli ve sermaye-yoğun endüstriyi, ve büyük şehirleri desteklerken, yerinden edilmiş büyük sayıdaki köylüyü ihmal etti. Her iki 'itme' ve 'çekme' faktörü de-nüfus patlaması gibi -1960 ve 1970'lerde köyden-kente kitlesel göçü teşvik etti, özellikle Tahran'da olduğu türden sefalete itilmiş bir yarı-proleterler havuzu yaratıldı.[11]

Pehlevi'nin kapitalist birikim projesinin bir parçası olarak Çarşı

(Tahran Çarşısı) içinde ve etrafında yoğunlaşmış bulunan, büyük çoğunluğu 'geleneksel' küçük ve orta büyüklükteki ticari, finansal, ve endüstriyel işletmeler, önceleri bağımsız olarak çalışırlarken, şimdi kontrol altına alındılar. Hükümet başka şeylerin yanısıra iş kanunlarını Çarşı'ya kadar genişleterek yürürlüğe koydu ve döviz kurlarını ayarladı. Kendi seçkin dükkânlarını açarak, el sanatlarının kontrolü için Çarşı'ya müdahale etti; Çarşı esnafını Şah'ın Rastakhiz Partisi'ne devşirmeye kalktı ve 1970 ortalarında enflasyonun gittikçe artmasından Çarşı'yı sorumlu tuttu. Bu durum, Çarşı (esnafı)'nın Şah'a karşı oluşan muhalefetinde bir adım oldu.

Şah'ın otokratik yönetimi, ABD'nin jandarması olarak Körfez'deki askeri maceraları, ve üst sınıfın göze batan aşırı derecedeki şatafatı pek çok İranlıda kin ve nefret uyandırdı. İmamlar, Cuma vaazlarında imalı olarak rejimi eleştirmeye yöneldiler. Sol ve Dinci sağ muhalefet aynı dili konuşmaya başladılar: rejimin ABD'yle bağları, 'pro-emperyalist' ve 'anti-ulusal' ekonomik politikası, 'komprador burjuvazi'nin (büyük sanayiciler ve bunların yabancı ortaklarının oluşturduğu katman), 'ulusal burjuvazi' (özellikle Çarşı) zararına egemenliği ve tüketim kültürü veya kapitalist gelişmenin beslediği 'Westoxication' (Batı zehirlenmesi).[12]

İran'da yerleştirilen bağımlılık teorisinin bu çeşitliliği, Birleşik Devletlerle olan politik bağımlılığın şiddetini göstermekteydi. Bu teori, petrol zenginliğinin bir sonucu olarak -SSCB ve Çin'le dostane ilişkilerde görüldüğü gibi- özgür ilişkilere girebilme gücünde bir rejim olan Şah'ın rejimine hiçbir özerklik alanı bırakmıyordu. Keza İran'da 1960 ve 1970'lerde uygulanan kompleks ekonomik süreçlerin izlenmesine de izin vermiyordu. Bu konuda, açıklayıcı ve ciddi bir çalışma olan, Fedai teorisyeni Bizhan Jazani'nin *Bir Bağımlı Kapitalist Devletin Sosyo-Ekonomik Analizi* adlı kitabına bakılabilir. Sorunsalı ortaya koyan konu başlıkları şöyle: 'Gelişme ve Komprador Burjuvazi'nin Egemenliği', 'Dış Sömürünün Yeni-Sömürgeci Biçimde Yükselişi', 'Geçiş Döneminde Köylülerin Özel Durumu', 'Azınlık Tüketim Toplumunun Oluşumu'. Belki de bu kitabın tek özgün kısmı, İran'daki politik ekonominin özelliklerini inceleyen monarşik diktatörlük üzerine olan bölümdür. Başlığı 'İran'da Devrimci Güçler' olan bölümde 'halk'; 'işçi sınıfı, köylüler, küçük burjuvazi ve ulusal burjuvazi' olarak tarif ediliyor. Jazani, imam ve mollaların da ('üst kabuk' ve liderler hariç), küçük burjuvazi içinde yer aldığını detaylı olarak anlatıyor.

Ekonominin Analizi

Milli *(Melli)* sözcüğü, önemli ölçüde sol söylemde yer alıyordu. Maocu Peykar grubunun temel itirazları, emperyalizme bağımlı kapitalist bir sistem olan Şah rejiminin, bağımsız endüstri ve milli formasyona engel olmasıydı. Onlara göre, petrol kaynakları, tü-

ketim maddelerindeki hızlı artışı desteklemektense, ülke içinde sanayi sektörünün inşasında kullanılmalıydı. Diğer Maocu grup, Ranjbaran (eski DÖ'cü) ne ABD'ye ne de SSCB'ye bağımlı olan 'ulusal' bağımsız bir İran arayışındaydı ve ana hedefi 'ulusal teknoloji'nin yaratılmasıydı. Bizhan Jazani'nin yazıları 'ulusal demokratik devrimi' ve 'ulusal' politik yönetimin hazırlanması üzerineydi. Fabrikalardaki sol ajitasyon, emperyalizme bağımlı ekonominin önemi, emperyalist sömürüden kurtulunması gerektiği ve bağımsız 'ulusal ekonomi'nin kurulması gibi noktalarda odaklanmıştı. Ve Tudeh Partisi için temel hedef, anti-emperyalist temelde ulusal demokratik devrim ve bağımlılık zincirlerinin kırılmasıydı. Fakat bütün bu grupların pek az bildiği bir şey vardı ki, o da İslamî popülizmin bulanık felsefesinin yol gösterdiği molla rejiminin hem bütün bunları yapıp, hem de bunun yanında koyu anti-sosyalist ve baskıcı olabileceğiydi.

1970 sonlarında çeşitli sol grupların İran ekonomisi için farklı çözümleri vardı. Bazılarına göre, kapitalist ilişkiler her yerde vardı: Tekelci-kapitalist pazar, Çarşı'yı arka plana itmiş, mollalar devlet kontrolü altına alınmış ve çok uluslu şirketler ülkenin tüm tarım ve endüstrisini ele geçirmişti. Diğerlerine göre ise, İran yarı-feodal/yarı-sömürge, politik olarak Birleşik Devletler'e bağlı, sosyal ve ekonomik olarak gelişmemiş toprak sahiplerine ve rejime karşı köylü kökenli bir devrim ihtiyacı içindeydi. Fakat, birleşilen ortak nokta, İran'ın Birleşik Devletler'e bağımlılığı ve Şah'ın diktatörlüğü idi.

Gerçekte, kapitalist gelişme, sol analizlerin ötesinde, daha karmaşık bir yolda ilerledi. Üç temel eğilim şu şekilde sayılabilir: 1) yeni sömürü ilişkilerini de içeren, üretici güçlerin ve modern toplumsal sınıfların büyümesi. 2) pre-kapitalist tabakanın çürümesi (özellikle toprak sahipleri ve toprak ağaları) 3) diğer sınıfların, üretim ve dağıtımın yeni düzlemi etrafında eklemlenmesi ve yeniden yapılanması. (Çarşı esnafı, kapitalist küçük-burjuvazi, mollalar). Tarihsel olarak zaten müttefik olan Şii akımların ve Çarşı'nın kapitalist gelişme döneminde refaha ermeleri önemli bir noktadır.[13] Gerçekten de Şah dönemi boyunca cami sayısının ve ilahiyat öğrencilerinin artmasından anlaşılabileceği gibi, dini akımlar yayılmaya başladı. Ayrıca mollaların finansal tabanında hiçbir önemli erozyon olmadı. Çarşı esnafı kapitalizmin bir ayrıntısı olmaktan uzaktı. Pazarda büyük bir paya sahip olmaktan memnundular ve devrimin arifesinde hâlâ perakende ticareti kontrolleri altında tutuyorlardı.[14] Aslında, onların devlete karşı antipatileri, herşeyden çok devlet ve tekelci sermaye ile rekabetlerinden kaynaklanmaktaydı.

Solun, anti-emperyalizm ve bağımlılık üzerinde odaklanması, Çarşı'nın sömürücü doğasını ve İslami hükümetten sözetmeye başlayan içine kapalı mollaların politizasyonunu görmelerini

engelledi.[15] Aynı zamanda, maaşlı orta sınıf ve radikal entelijansiya ile birlikte ortaya çıkan endüstriyel proleterya gerçeğini de gizledi. Bu dönemde kadınlar oy hakkı, artan okuma-yazma oranı, eğitim, memuriyet ve yüksek derecelerdeki hükümet görevleri vb. gibi bazı haklar elde ettiler. Diktatörlüğe karşı ilerici ve modern katmanların birliği ve demokratik-sosyalist alternatif için nesnel koşullar vardı. Yapılan bazı olumlu girişimler -başlıcaları, toprak reformu ve kadın hakları- bile **tümüyle** taklitçilik, kandırmaca ve hilekarhk olarak itham edildi. [16] Sol, sosyal kurtuluş modeli yerine, endüstride çalışan işçileri, şehirdeki alt tabakayı, radikal öğrencileri, solu, ulusal burjuvaziyi ve din adamlarını kapsayan büyük, geniş anti-emperyalist çerçeve içinde rejime karşı olan 'halk'ın birliği olarak adlandırılan ulusal kurtuluşcu bir strateji ve analizi ödünç aldı. Bu basit bir eşitliğe dayanıyordu: Kapitalizm = tekelci kapitalizm = Şah + büyük sanayiciler, tarımsal işletmeler ve uluslararası şirketler. Geriye kalan herkes, 'halk yığınları' idi ve zorba bir düzende ABD emperyalizmi, yabancı sermaye ve onun ülkedeki kuklaları tarafından sömürülüyordu.

Muhalefetin aynı dili paylaşması önemli olumsuz özellikler taşıyordu, çünkü bu durumda Sol ile Dinci Sağ'ın sosyo-politik projesi arasındaki ('ulusal-halkçı hükümet'e karşı politik İslam/teokratik yönetim) önemli farkhlıklar gözden kaçırılmaya başlandı. Üstelik Sol'un büyük bir çoğunluğu, 1970'lerde dinci güçlerin yaydığı ve halkın büyük ölçüde ilgisini çekerek kendisini ispatlayan, radikal-popülist islami söylemden habersiz görünüyorlardı. Dinci sağ'ın bu söyleminde, Sol'dan alınmış bazı kavramlar (sömürü, emperyalizm, dünya kapitalizmi) 3. Dünyacı kategoriler (bağımsızlık, halk) popülist deyimler (emekçi kitleler vb.) ve yeni ve radikal anlamda güçlü inançlarla içi doldurulmuş dini kavramlar kullanılıyordu. Örneğin, **mustazafin** (sözcük anlamı herşeyden mahrum edilmiş, sefil) sözcüğü şehrin kenar mahallelerinde yaşayan zavallı ve fakir insanlar için kullanılıyor ve aynı şekilde özgürlük teolojisi de doğrudan bu insanları ilgilendiriyordu. Fakat temel kalkış noktası olarak, islam devriminin yaratıcılarının ve özellikle Ayetullah Humeyni'nin halka hitaben yaptığı konuşmalarında **mustazafların** ulema ve dini liderlerin önderliğinde baskı düzenine karşı koyacağını, şeriat ve **tevhit** (kutsal birlik görevi) temeli üzerine **ümmet**'in (inananların oluşturduğu cemaat) kurulacağını söylüyorlardı.[17]

Devrimci İslami fikirlerin bazıları, Frantz Fanon, Aimé Cesaire ile Cezayir Devrimi ve Üçüncü Dünya'nm anti-emperyalist mücadelelerinden ilham alan Fransa'da eğitilmiş Ali Şeriati'den ödünç alınmıştır. *Marksizm ve Batıya Ait Başka Yanlış Fikirler: Bir İslami Kritik* gibi metinlerinde, Şeriati, İslamı radikalleştirmeye çalıştı (veya onun radikal özünü gözden geçirdi) ve onun Marksizm, hümanizm, hıristiyanlık ve varoluşçuluk karşısındaki üstünlüğünü gösterdi. Halkın Mücahitleri Şeriati'nin fikirlerini almakta sakın-

ca görmediler, ve Huccetülislam Hamaney (şimdiki başkan) ve Şeriati, Kuzey Tahran'da dini toplantı ve tartışma yeri olan Hosseinieh Ershad'ta vaaz verdikleri günlerden beri birbirlerini tanıyorlardı. Celal Al-e Ahmad'in, kapitalizm, emperyalizm ve Batı'nın dini temelli eleştirisi üzerindeki etkisinin de vurgulanması gerekir. -Westoxication (Batı zehirlenmesi), occidentosis (batılılaşma) veya Euromania (batılılaşma saplantısı) gibi değişik şekillerde tercüme edilebilen **gharbzadegi** terimi, politik söylemde kalıcı bir yer edindi. 1969'daki ölümünden önce Al-e Ahmad, Batı'nın temel eleştirisi ve İslami düzenin yeniden hayat kazanması gibi konularda kendisiyle aynı düşünceleri paylaşan Şeriati ile iki kez karşılaşmıştı.[18]

Sol ve Kültür

Böylesine, bir fikirden diğerine geçerek gelişme durumu, Sol'da asla olmadı. Bir kısım laik eğilimli Sol, bu dönemde İslam hakkındaki yazılarında İslam'ın gelişmiş yönlerine ve onun sosyalizm ve Marksizm ile uyuşan taraflarına işaret ettiler. Kültürel alanda hiçbir tartışma olmadı; İran toplumunun heterojen yapısı (ulusal azınlıklar, dini azınlıklar, etnik gruplar, sosyal sınıflar, şii, sünni, cinsel ayrımlar vb.) ve bunun kültürel olarak neyi ifade ettiği incelenmedi. Kapitalizm ve burjuva kültürünün olumlu katkılarının ve özelliklerinin olabileceği tasavvur dahi edilemiyordu ve gerçekten de bunun üzerinde ciddi bir şekilde durulmadı bile. Bunun yerine kapitalizm ve emperyalizm, ekonomiyi çarpıtmak, halkı sömürmek, artık değeri transfer etmek, ve nefret verici monarşinin taraftarı olmakla şiddetle eleştirildi. Elbette, bütün bunlar gerçekti, -fakat hikayenin sadece bir kısmıydı.

Celal Al-e Ahmad ve Ali Şeriati, kültür ve din üzerine yazılarında, kültürsüzleşme ve Batılılaşmaya karşı durulması gerektiğini kabul ediyorlardı; radikal, halkçı, islami ve Üçüncü Dünyacı fakat sosyalist olmayan bir perspektifle Avrupa ve Birleşik Devletler üzerine yaptıkları incelemelerinde bu düşüncelerini geliştirdiler. Fakat ne yazık ki, ortaya çıkan devrimci-islami kültür bir mücadele alanı olmadı. Fedai buna karşı ilgisiz göründü; Tudeh Partisi bilinçli olarak bunun sorumluluğunu üzerine almadı; ve Halkın Mücahitleri ise bu söylemi hiç çekinmeden kullandı.

Sosyal psikoloji, kültürel şekillenme ve din konularında laik sol'un ihmali, sağcı ve dini yazarların *Mekteb-i İslam* ve *Mekteb-i Tashayo*'[19] isimli dergilerde, kültürel alanda egemenlik ve Batı'nın, Marksizmin, Hristiyanlığın ve laikliğin kusurlarını ilan eden konularda, anti-emperyalist bir söylemle yazılar yayınlamalarına imkân verdi. Laik Sol, sonuçta kendi çöküşlerine yol açan bir tür popülist vatanperverlik içerisinde Şah'a karşı muhalefetin bölünmemesi, ayrı grupların oluşmaması, anlaşmazlıkların meydana çıkmaması

için farklılıkları büyütmeme kaygısındaydı. Buna karşılık, dini güçler Marksistleri aşağılamaya ve horgörmeye başladılar. Sonradan İslam Cumhuriyetinde iktidarı ele geçiren bazı din adamları, 1970 ortalarında hapishanelerde komünist mahkûmlarla birarada yemek yemeyi bile reddettiler.

1970'lerdeki Sol literatür incelendiğinde, sadece ekonomi ve kültürün ihmalinin değil, aynı zamanda politik ve hukuksal yapının ötesinde, genelde söylendiği gibi, Şah'ın devrilmesi ve 'halkçı düzenin' oturtulması düşüncesinin de başarısızlığa uğradığı görülür. Lenin'in Ne Yapmalı'sı büyük ölçüde okunuyordu, fakat *Devlet ve Devrim,* bilhassa, demokrasi olmaksızın sosyalizmin anlamsız olduğu yolundaki yorum (yakın geçmişte Mihail Gorbaçev'in dile getirdiği) pek iyi anlaşılmamıştı. Şu söylenebilir ki, sol yazılar, demokrasiden, sosyalizme göre tali, burjuvaca bir sorun olarak sözediyorlar ve nefret duyuyorlardı. 1978 sonlarında Fedai dergisi, iki kısım halinde yayınlanan 'İran'daki Komünist Hareketin Gelişiminin Şimdiki Aşamasında Marksist-Leninistlerin Temel Görevleri' başlıklı yazısında bunu ve diğer teorik yetersizlikleri iyi bir dille anlatmıştır. Yazı, kitlesel anti-emperyalist devrimci mücadele bağlamında sosyalist ve demokratik görevleri belirlemekte bir adım gibi görünüyordu. Fakat, her nasılsa, 'sosyalist' ve 'demokratik' tanımlamalarını yapmadılar, bunun yerine 'sosyalist'i, 'işçi sınıfı hareketi' ile 'demokratik'i 'kurtuluş hareketi' ile eşitlemekle yetindiler.[20] Bu, iki aşamalı devrim modelini öneriyordu. Olasılıkla, birinci aşamada, kitlesel, halkçı, demokratik, anti-emperyalist devrim, ikinci aşamada ise sosyalist, proleter devrim. Böylece demokrasi, dokunulmaz vatandaşlık hakları ile değil de, devrimin bir aşaması (ve içlerinden en az öneme sahip olanı) ile eşitlenmiş oldu. Zamanın egemen sol anlayışı için burjuva demokrasisinin temelde kapitalist için özgürlük anlamına geldiği diğer dökümanlarda da gösterildi. Demokrasiyi anlama konusunda ve ideolojik, politik mücadele etrafındaki savaşta başarısızlık, Sol ile İslamcı projeler arasındaki büyük ayrımın bulanıklaşmasını kolaylaştırdı.

Buğulu Bir Camın Arkasından: İslam Cumhuriyeti ile Yüzyüze

Şah'a karşı mücadele sona erdiğinde, İran Sol'u kendi içinde, aynı hedef için ayrı yöntemlerle mücadele etmek üzere, Avrupa'da, Kuzey Amerika'da ve dini muhalefete göre daha az güvenlikli bir konumda oldukları İran'da bölündü. 1960 ve 1970'lerde sistemli baskılara tahammül etmek zorunda kalan Sol grupların hiçbirisi şimdi teokratik diktatörlüğe karşı yeni bir savaş stratejisi geliştirecek veya kitlesel hareketlere önderlik edecek bir konumda değildi. Fedai ve Halkın Mücahitleri, çok ciddi zorluklara karşı koymak zorunda kalmışlardı. Fedai'nin hemen hemen bütün kurucu üyele-

ri ve üst kadro-yaklaşık 200 kişi -idam edilmiş, işkence veya polis kurşunu ile hapishanelerde öldürülmüştü. Bunların içinde Bizhan Jazani, Mesut Ahmetzade, Emir-Parviz Pouyan, Behruz Dehgani, Marzieh Ahmadi Oskooi ve Hamid Ashraf gibi kabiliyetli, kendini davaya adamış, deneyimli kadın ve erkekler bulunuyordu. Bu değerli kimselerin ölümü, komünist hareketi onların önderliğinden ve sürekliliğinden mahrum bıraktı. Diğer Fedai kadroları 1970'lerin uzunca bir süresini hapiste geçirdi. 1979 başlarında hapishanelerin kapılarının açılmasıyla serbest kaldılar.[21] Araya giren yıllarda, bu eylemcilerin bazıları hapishanede diğer politik tutuklularla yapılan tartışmalarda Tudeh düşünüşüne yönelmeye başlamışlardı ve Devrimin ertesinde, olasılıkla, bunların, daha militan anti-rejim politikası izleyen, Fedai örgütünden ayrılmalarına öncülük etti. Diğerleri, daha sonra serbest bırakılanlar, İşçi Yolu (Rah-e Kargar) gibi küçük gruplar oluşturdular ve Fedai örgütünün sempatizanı oldular, fakat bazı noktalarda ondan ayrılıyorlardı. Böylece Fedai Örgütü, bazı görünen dezavantajlarıyla 1978 sonları ve 1979 başlarında politik arenaya girdi. Bu dezavantajlar şöyle sıralanabilir. 1) hem rejimin baskısı hem de kendi gerilla stratejileri nedeniyle, sanayi işçileri ve yarı proletarya gibi anahtar sosyal güçlerle aradaki bağların noksanlığı; 2) hareket için sağlam bir temel oluşturan birlik ve beraberliğin, sürekliliğin ve sağlam bir öncülüğün eksikliği; 3) komünist yönelimin ve Marksist-Leninist eğilimin, radikal-popülist ve islami iklimin ve son derece eşitsiz bir sosyo-ekonomik gelişmenin izlerini taşıyan bağlar içinde bulunması.

İran Solu, Devrim'de tartışmasız çok önemli bir rol oynadı. Fakat revizyonist tarihçiler ve İslam rejiminin koruyucuları, 'Müslüman yığınlar', mollalar ve 'devrimci İslamî Çarşı' dışındaki kimselerin devrimde rol aldıklarını inkar ettiler. Oysa ki, karakolları ve askeri koruma altındaki bölgeleri basan, silah dağıtımını sağlayan ve NCO ayaklanmasına (ünlü *homafar*) katılarak Doshan Tappeh Hava Kuvvetleri'ne karşı koyan ve (ölümsüzler olarak adlandırılan) Şah'ın Emperyal Muhafızları'nı 9-11 Şubat'ta yenilgiye uğratan Sol gerilla grupları -özellikle Fedai- idi. Şah'a karşı halkın silahlı ayaklanmasından bir gün önce, onbinlerce fedai taraftarı, çok sayıda öğrenci eylemci ve haftalar öncesinden İran'a geri dönen Konfederasyon üyeleri, İran'ın Moncada'sı olan Siahkal'ı anmak için çok büyük bir miting düzenlediler. Sloganları 'Bütün İran'ı Siahkal'a Çevireceğiz' idi. Dediklerini de yaptılar. Fakat öte yandan ironik ve umulmadık bir şekilde, mollalara karşı Fedai'nin en önemli gücü ve avantajı olan askeri tecrübeleri, mollalar ve onların liberal olarak adlandırılan işbirlikçi-rakipleri, devlet gücünün kendilerine aitmiş gibi davranmaları, Fedai örgütünün politik alana entegre olmasını engelledi.

Silahlı ayaklanmadaki önemli rollerinin sonucunda ve pek çok şehit vererek kahraman bir gerilla olarak ün salan Fedai, çok sayıda

izleyicisinin olmasından ve İslam Cumhuriyeti'nin başlarında olumlu bir imaja sahip olmaktan memnundu. Fakat liderliklerini devam ettiremediklerinden dolayı kendilerini güçsüz hissediyorlardı. Oysa Halkın Mücahitleri ve Tudeh Partisi olaydan bu şekilde etkilenmediler.[22] Halkın Mücahitleri'nin pek çok sayıda üyesinin Şah'ın polisleri tarafından kurban edilmesine rağmen, Mesud Rajavi idamdan dönmüş ve 1979 başlarında hapisten çıkarak, kendi kişisel kültünü oluşturmuştu. Tudeh partisi; Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde, diktatörlük yıllarında sürgün kalmış olarak, 1978-79 yıllarında politik arenaya girdi.[23] Ne yazık ki bu üç büyük örgütten hiçbiri, 'liberal burjuvazi'nin ve mollaların yeni politik otoritesine bir alternatif sağlayacak ve değişik sosyal katmanları çekecek geçerli bir program sunabilecek durumda değildi.[24]

Şubat ayaklanması ardından klasik devrimci bir durum olan ikili iktidar oluştu. Bir yanda Mehdi Bazergan'ın başını çektiği Özgürlük Hareketinin Ulusal Cephe önderliğinin başını çekenlerce oluşturulmuş bir kabinenin Geçici Hükümeti, diğer yanda Ayetullah'ların ve diğer islamcıların oluşturduğu Devrimci Konsey. Paris'teki sürgününden 1979 Ocağında dönen karizmatik Ayetullah Humeyni, kitle desteğiyle devrimin tüm temel aşamalarına katıldı: Mart 1979'daki İslam Cumhuriyeti Referandumuna, yeni bir Anayasa hazırlamak için Ağustos'taki Uzmanlar Konseyinin seçimlerine, Anayasa'nın Kasım'daki halkoyuna sunulmasına, 1980 Ocağı'ndaki başkanlık seçimlerine ve Mart ve Mayıs'taki parlamento seçimlerine. Bu onbeş ay, Sol'a genel anlamda bir meydan okumaydı. Örneğin, Fedai, seçimlerdeki dağılımlara göre, pragmatizm ve 'başarıya götüren her yol mübahtır' mantığıyla politik ve ideolojik çoğunluğu sağlamanın mücadelesini yaptı. Bu çetin dönem aynı zamanda, Sol'un pragmatizmini ve yeni yeni grupların, örgütlerin, partilerin kurulmasını gördü. (Bir keresinde, bir grup yüksek düzeyde eğitilmiş ve varlıklı bireyler, Kuzey Tahran'daki Intercontinental Otelinde Troçkist formasyonda bir parti olduklarını beyan etmek için gösterişli bir basın toplantısı düzenlediler.)[25]

1979'da ana sol gruplar, kabaca üye ve taraftar sayısına göre şöyle sıralanabilir: Fedai, dikkatle izleniyor ve gittikçe popülerleşiyor; Halkın Mücahitleri, hiyerarşik olarak örgütlenmiş, sadık takipçileri ve kendi milisi var; Peykar (Halkın Mücahitleri'nin eski Marksist kanadı), artık yeni rejime tamamen muhalif ve diğerleri tarafından 'ultra-sol' olarak adlandırılıyor; Tudeh Partisi, yaşlı kuşaklardan ve bürokrasi içinde çok sayıda destekleyicisi mevcut[26]; ikisi de Kürdistan kökenli Komala ve Kürt Demokrat Partisi; Rahe Kargar (işçi yolu), (artık Filistin Grubunu da içeriyor) üyeleri hapishanede geçirdikleri uzun yılların bedelinde bir birikim sağlamış ve şimdi Althusser ve Poulantzas'ı okumak için çekilmiş durumda; diğer sol gruplar tarafından işçilere ilgisizliğinden ve baştan aşağı burjuva bir karakterde olmasından dolayı görmezlikten gelinen Ulu-

sal Demokratik Cephe, Dr. Musaddık'ın yeğeni tarafından yönetiliyor, yeni düzende demokrasi ihtiyacının altını çizmek istiyor; bir kaç Dördüncü Enternasyonal Troçkist partiler, yeni rejime anti-emperyalist ve geliştirici olarak bakıyorlar. Ayrıca daha küçük, Ranjbaran, eski DÖ, İşçi ve Köylü Partisi, eski Tufan gibi bazı Maocu gruplar vardı. Tüm bu gruplar (UDC hariç) Sol'un bugünlerde her yerde eğilim gösterdiği gibi doktrinerdiler. Geçmişe bakınca, yazdıkları ve analizleri basit görünüyor. Sadece Rah-e Kargar ayırd ediliyor: Yeni politik zümrenin karakterini anlamaya çalışma çabasıyla, Marx'ın *18. Brumaire*'ından ilham alarak, bunu, Poulantzas'ın iktidar bloğu kavramına uyguladılar.

Yeni Rejim: Bir Arada Yaşamak mı, Mücadele mi?

1979 ve 1980 boyunca, Sol, yeni rejimin yapısının ne olduğu, birarada yaşamanın mı, mücadelenin mi politikasını formüle edeceği problemiyle uğraştı. Çoğu Sol örgütlenmeler şartlı destek ile tam savunma arasında konumlandılar. Sadece ikisi (Maocu Peykar ve komünist şehit Behruz'un kız kardeşi ve eski Fedai gerillası Eşref Degani tarafından yönetilen grup), yeni politik otoriteye tamamen karşıydı. Ama İslamcı karakterinden ve anti-demokratik eğiliminden dolayı değil, kapitalist veya komprador düzenin bir devamı olarak gördükleri için. Halkın Mücahitleri ve Tudeh partisinin, halk egemenliğinin 'popülist' veya 'revizyonist' nosyonlarıyla umutsuzca uzlaşmasına bakarsak, Peykar'ın, demokratik halk cumhuriyetine karşı herhangi bir alternatife şiddetle direndiğini vurgulamak gerekir. Peykar bunun için eleştiri ve tartışmalarının çoğunu Fedai'ye ayırdı, onların yeni rejimi kavramsallaştırmalarını "küçük burjuvaca" bularak alaya aldı ve Bazergan idaresine, 'komprador kapitalistlerin' çıkarlarına hizmet eden ve 'emperyalizme doğrudan bağlı' bir ihanet hükümeti olarak baktı. Tersine; iktidardaki mollalar hizbi ve Devrimci Konseyin (bu dokuz ay içerisinde karşıdevrimci niteliğini açıkça ispatlamış da olsa) İran'da, ABD emperyalist düzenini sağlama almakta hiçbir **doğrudan** çıkarı yoktu.[27]

Aslında İran Solu bu sürede, hükümetteki liberallere saldırmak için, mollalara harcadığından daha çok güç harcadı. 1979 Eylül'ünden beri aşağıdaki gibi anti-sol ifadeleri açıkca kullanan Bazergan'ın kusurlarını ortaya dökmek tabii ki daha kolaydı: "Batıcılar, siz bizim Sol'umuzu anlamazsınız. Bizim sözde solcular devrimin en tehlikeli düşmanıdır. Şah'a karşı mücadelede parmaklarını bile oynatmadılar. Şimdi işçileri greve, saf kentlileri gösteriye ve köylüleri isyana kışkırtıyorlar. Bunlar SAVAK ajanlarıdır."[28] Doğal olarak sol ve liberaller arasındaki bu karşılıklı nefret mollalara yaradı.

Kendi payına, Fedai'nin gazetesi, *Kar* (Emek) ayrılmayı öneriyordu. Böylece Bazergan'ın demokratik özgürlüklere saygısını (özel-

likle meclis ve basında) 'reaksiyoner gericiler'le karşılaştırarak, geçici hükümeti 'meşru' ve 'ulusal' olarak niteleyen bu örgüt oldu; fakat sonra Bazergan kabinesini kısaca 'komprador' diye niteleyerek suçladı. Bazergan'ı Şah'ın bakanlarının asılmasını reddettiği için eleştirdi ve 'anti-emperyalist' Humeyni'yi 'liberal burjuvazi'ye eşitledi. *Kar*'daki bir makale, Ulusal Cephe'yi, Kuzistan güneyindeki özerk bölgede, nüfusu etnik Araplardan oluşan bir liman şehri olan Hurremşehr'deki kavgayla ilgili olarak, 'entrika' yaptığı için suçladı.[29] Fakat Ayetullah Humeyni'ye veya yönettiği iktidara doğrudan bir eleştiri yoktu ve Fedai'nin, İslami Cumhuriyet Partisi, Devrimci Konsey ve İmam Komitelerine karşı tavrı, 'liberallere', hükümet ve Ulusal Cepheye savurduğu küfürlere göre çok ılımlıydı.

Genellikle teorik olarak daha yetkin sayılan OCU da aynı probleme, yeni düzenin tamamen kapitalist -ve bu nedenle de savunulamaz- veya güç kazanmakta olan küçük -burjuva olup olmadığı problemine takılmıştı. 'Sınıfsal Düzen: Ayaklanmadan Bir Yıl Sonra İran' başlıklı bir makalede, düzenin, yeni 'İslami rejim' ve 'kapitalist devlet' arasında gidip-geldiği ve 'iki ya da on yıl önceki devletten gericilik olarak ayrılmadığı ve ayrılamayacağını' söyledi. Fakat Tudeh partisinin kapitalist-olmayan gelişme ve tarafsız bir dış politikanın, mollaların ve küçük burjuvazinin yeni devletinde mümkün olduğu şeklindeki iddialarına karşı, OCU görüşlerini abarttı. İslami rejimin ekonomik politikalarının -bazen halkçı, bazen devletçi, bazen anakronik (örneğin faiz yasağı gibi)- "kapitalist birikim yasalarını" yansıttığı şeklindeki görüşleri ne kadar ciddiye alınabilirdi? Ve OCU, rejimin, bugüne dek gelen bir inatla 'kapitalist program'ı takip etmediğini ne kadar görmezden gelebilirdi? Bu, çok basitçe, ne kapitalist ve ne de daha az oranda bir burjuva hükümetiydi. Gerçekte, küçük-burjuva bir hükümetti; ama Sol'u, bu terime yeni bir anlam yüklemeye zorlayan ve küçük burjuva, anti-kapitalist, anti-emperyalist ve anti-siyonist bir rejimin de sosyalist bir projeye son derece düşmanca bakabilecek bir rejim olabileceğini gösteren bir küçük burjuva hükümet. Ne de, ister istemez, zorla **hicab** göstermeleri ile kadınların zaten öğrenmiş oldukları gibi, ilericiydi..

O halde temel sorun, rejimin kapitalist oluşu değil, demokratik haklara ve nüfusun sosyo-ekonomik gereksinmelerine dayalı tutarlı ve adil bir politik ekonomiyi örgütleme yeteneksizliğiydi. Bu saptama, 1979 yazında, İslami Anayasa'nın hazırlanmasından sonra, hükümetin tüm büyük işletmeleri, bankaları, sigorta şirketlerini ve dış ticareti millileştirmeye başlaması olgusuna rağmen doğruydu. Öncelikle Çarşı ve köylü çiftlikleri dahil olmak üzere bir özel sektörün varlığı tanınırken, başka endüstriler ve hizmetler kooperatifleştirildi. Fedai'nin, işçilere, bunun sosyalizasyon ve işçi yönetimi demek olmadığını anlatma çabasına rağmen, Sol kompradorsuzlaştırma sürecinin bir parçası olarak millileştirmeyi

selamladı. Ne yazık ki, rejimin devletçi ekonomik stratejisi, şimşeği Sol'un platformundan çaldı. (Sol'u gözden düşürdü), mali sistemi, girdilerin arzını ve dağıtımı kontrol ve idare ederek, işçilerin kendi kendilerini yönetmelerinin ve fabrika konseylerinin ayağını kaydırdı. Dahası, gelişim stratejisi olmadığı için millileştirme, sağlıklı ve büyüyen bir ekonomiye götürmedi: Devlet ağırlıkla sosyal hizmetler ve savaşla uğraşmak durumunda olduğu için, büyük işletmeler, özelleştirme talep edecek kadar birer mali sorun haline geldiler.[30] Ekonomide olumsuzlukların yayılmasına karşın, Sol gruplar, hükümet planlamasının kısa vadeli ve tek yönlü doğasını işaret etmekten ve alternatif bir ekonomik stratejiden uzak, bazı genel sözler söylemekten ötesini yapmaya isteksiz veya yetersiz göründüler.

Solun Altını Oymak

İslami rejim, halkçı-radikal ekonomik ve sosyal pratiklerinden başka solun altını oymak için pek çok yol denedi. Bu yollardan biri, -İran halkının çoğunluğu tarafından sevilen Ayetullah Humeyni'nin de tasvibiyle karşılanan- Amerika elçiliğine 1979 Kasım'ında el koyma eylemi gibi sık sık anti-emperyalist politik eylemlere gitmekti. Diğer bir yol, tam bir gözdağı verme ve vahşet uygulamalarıydı, ki bu daha evvelce başlatılmıştı. Kendilerine taktıkları isimle, 'Allahın partizanları' (**hizbullah**) solcuları düzenli olarak tedirgin etti, ve 1979 Ağustosunda Kürdistan'da Devrim Muhafızları tarafından, onbir Fedai'nin kafası koparıldı. 1980 başlarında, Hazar Denizi yakınlarındaki Türkmen Sahrası'nın kuzeybatı bölgesinde, Fedai taraftarı ve köylü kooperatifleri örgütlenmesinde Fedai'den yardım almış olan etkin Türk azınlığın kültürel-politik hareketini rejim insafsızca bastırdı. Hepsi Türkmen olan dört Fedai yöneticisi kaçırılıp öldürüldü. Nisan'da 'liberal' Başkan Beni Sadr, -Maocu formülasyonun kıskandırıcı bir karikatürü olan 'İslam Kültür Devrimini' onayladı.[31] Bu, üniversite konseyleri ve sol gruplarla yakın ilişki içindeki öğrencilerle hesaplaşmanın yolunu açtı. Sonra, tüm Üniversiteler ve bazı yüksek okullar, müfredat programı tümüyle islamlaştırılana ve sol-kanat fakülteler temizlenene kadar -iki yıl- kapatıldı.

Bu gelişmeler, sol hareketin çeşitli bedeller ödemesine yol açtı. Haziran'da Fedai örgütü Azınlık ve Çoğunluk [illegible] ayrıldı, bu ikincisi sözde sol-kanat'ı *(Cenah e Çapı* da [illegible]. Bunu, Fedai'ye bağlı olan geniş kadın örgütünün [illegible] ve sonuçta dağılması ile, işçi konseyleri hareketinin kademe [illegible] izledi. Eylül'de Irak Birlikleri Kuzistan eyaletinin [illegible] bölgesine hücum etti, bölgeyi tahrip etti. Sonuçta, rejimin [illegible] yıp kısa sürede çökeceğine inanan Saddam Hüseyin [illegible] bir hata yaptığı anlaşıldı. Saldırı vatan [illegible] ve [illegible] kö-

şelerine çekilmiş olanlar da dahil pek çok İran'lı, vatanın savunulması için rejimin etrafında toplanmaya başladılar. Sol, tekrar, bu yeni gelişen baskıya nasıl yanıt vereceği problemiyle karşı karşıya kaldı. Peykar, Bolşevik-stili bir politika savundu; 'Silahları rejime doğrultmak'. Tudeh, Fedai-Çoğunluk, Halkın Mücahitleri, Troçkistler ve Ranjbaran -ki hala rejimi, anti-emperyalist olduğundan geliştirici bulduğu için destekliyorlardı- Irak'a lanetler yağdırdılar ve İran'ın savunulmasını desteklediler. Fedai-Azınlık da aynı şeyi yaptı, ancak savaşı, sonuçta bedelini her iki toplumun halkının ödediği, iki rejimin arasındaki bir mesele olarak niteledi. Diğer sol örgütlenmeler gibi, Fedai-Azınlık da savaşın başında güneye gönüllü asker yolladı, bunların çoğu öldü.

Savaş, İslamcılar için önemli bir nimet olduğunu bir başka şekilde de ispatladı. Hakim durumda olan İslami Cumhuriyet Partisi'ne (İRP) kendi içindeki liberal rakiplerini (Beni Sadr ve yanlıları) ve Sol'u bertaraf etmek için olanak yarattı. 1981 Sonbaharı özellikle gergindi; olaylar daima beklenmedik bir biçimde solun karşısına çıkacak kadar hızla gelişmekteydi. Aşağıdaki alıntı Fedai'nin çıkmazını çarpıcı bir şekilde gösteriyor: "Günlük olaylara müdahale gerekiyor, ince teorik çalışmalara ve herbir soruya yanıtlar arayan ideolojik çabalara ayıracak zamanımız yok. Omuzlarımızda, bugün, yerine getirilmemiş bir yığın görevin ağırlığını taşırken ve hergün yeni olaylarla karşılaşırken, biz, kısa sürede, beton gibi sağlam, açık ve net yanıtlar bulmaya zorlandık. Bu görevleri uzun bir dönem teorik ve ideolojik çabalar uğruna ertelemek, eylemsizliğe, kitle hareketinin gerisine düşmeye ve hararetli küçük burjuva taraftarlara dönüşmemize yol açar."

Fedai'nin mevcut teorik zayıflığı böylece, hareketin acele müdahele ihtiyacı ile bütünleşti. Daha da ötesi, 'hararetli küçük burjuva taraftarları', Halkın Mücahitleri, **yalnız kavalyeler** gibi davranarak, bir bütün olarak Solun karşısına çıkan problemi zorlaştırıyordu. IRP ve Beni Sadr arasında tansiyon yükselirken, Halkın Mücahitleri, oylarını İslami kültür devrimindeki rolünü anımsatan solculara kızan Başkan'a atmaya karar verdi. Laik sol ile Halkın Mücahitleri, ikincisi emredici tavırlar sergiledikçe birbirinden uzaklaşmaya başladılar ve birliğe karşı farkedilir bir soğukluk, gözden düşme görüldü. Beni Sadr'la ittifakları ve Ulusal Direniş Konseyinin (UDK) formasyonu bunu yansıttı. Sol bu gelişmeyi başlangıçta kitapçıklardan ve gazetelerden öğrendi; 'islam Cumhuriyetinin yeniden inşası için bir hükümete' girmeleri için kapı 'yarı açıktı'. OCU'nun gazetesi *Raha'i*'nin önceden haber verdiği gibi; 'bazılarının gene de iştirak edeceğine ve ancak girdikten sonra, kapının yanında, yerde oturmaları gerektiğini anlayacaklarına şüphe yok- varlıkları sadece meclisin meşruiyetini göstermek için gerekli, fazlası değil'. İştirak edenler -bilinen sol entelektüeller ve Kürt Demokrat Partisi- Halkın Mücahitleri'nin kuvvete dayanan başkan

ve Mesut Rajavi'nin otoriter lider olduğunu görünce sonuçta kendilerini UDK'dan uzaklaştırdılar. 1985'de, Rajavi'nin Paris'deki Irak dışişleri bakanı ile toplantısından sonra, UDK'yi Beni Sadr bile terketti. Bütün bunlardan sonra, Humeyni rejimi hakkındaki düşüncesi ne olursa olsun, hiç kimse İran'ın istila edilmesinin, kimyasal silah kullanılmasının ve sivil şehirlerin bombalanmasının sorumlularıyla dostluk kurmayı hakh bulmadı.

Bu sırada, tabii ki, Haziran 1981'de İslami Rejim, solcuları (çok sevilen Fedai şair ve oyun yazarı Sait Sultanpur da içinde olmak üzere) tutukladı, Halkın Mücahitleri'ni hainlikle suçladı ve Beni Sadr için dava açtı. Mücahitler'in kadroları sokaklarda gösteri yaptı, rejim bundan büyük yara aldı. Halkın Mücahitleri, IRP karargahına, içinde tüm liderlerin de bulunduğu yüz civarında insanın ölümüne neden olan bir bomba yerleştirince, rejim savaş ilan etti. Sultanpur idam edildi, bir çok Mücahit tutuklandı ve Beni Sadr ile Mesut Rajavi Paris'e kaçtılar. Sonraki iki yıla, Mücahitlerin bombalamaları ve rejimin misillemelerinden oluşan bir terör havası hakim oldu. Çok sayıda Halkın Mücahitleri eylemcisi ve sempatizanı yakalandı ve hapse yollandı, çoğu işkence gördü ve idam edildi. Fedai, Rah-e Kargar ve OCU gibi komünist gruplar, Halkın Mücahitlerinin eylemlerini, rejimi, muhalefetin kesinlikle kazanamayacağı bir savaş için provoke etmeye yönelik komplocu veya Blankist eylemler olarak nitelediler. Herşeye rağmen, sürmekte olan mini iç savaşa iştirak etmek anlamında dayanışma gereğini hissettiler. Süreç içinde, birçok solcu hayatlarını, hayat arkadaşlarını veya morallerini yitirdi. Diğerleri terörden kurtulmak için İran'dan kaçtı. Yenilmiş veya parçalanmış bir çok sol örgüt daha fazla parçalara ayrıldı veya çözüldü. Ranjbaran (rejimi destekleyen maocular) ve Peykar (rejim karşıtı maocular) kalmadı; rejimi uzun süre anti-emperyalist değerlendirmesiyle destekleyen Troçkist örgütler de yokoldu; Fedai-Azınlık içinden, kendine Sosyalist Devrim Eğilimlileri diyen grup ayrıldı ve Avrupa ve Birleşik Devletlerde dergi kollektifleri oluşturmaya çalıştı, fakat sertliğini kaybetti; Fedai-Azınlık 1986'da tekrar bölündü; OCU, çalışma gruplarına dönüştü, şimdi İran'daki gelişmelerin analizlerini üretiyor.

Tudeh Fiyaskosu

Peki Tudeh Partisi ve Fedai-Çoğunluk neydi? Başından beri Tudeh, gelişmenin kapitalist olmayan yolu teorisini ve milli demokratik devrimde küçük burjuvazinin rolünü propaganda ederek, yeni politik elite karşı kendisini emniyete almaya çalıştı. Tudeh Partisi, 'ilerici imamlık' ve 'devrimci islam' gibi nosyonların yayılmasının neredeyse tek sorumlusudur; baştan başa bütün Tudeh belgelerinde, büyük bir hürmetkârlık ve itaatkarlıkla peygamberlerden sözediliyor, onlara sığınılıyordu. Parti'nin baş teorisyeni, çok tanınan

yazar İhsan Tabari, bu konu üzerinde bol bol fikir üretti ve muhtemelen, elden ele çok dolaşmış bir kitapçık olan *İlerici İmamlık ve Biz*i o yazdı. Kısa bir alıntı, içeriği hakkında fikir vermeye yeterlidir: "Bilimsel sosyalizmin vazettiği sosyal gelişme programı, İslamiyet ve Şii'ciliğin sosyal talepleri ve ilkeleri ile bazı ortak eğilimlere sahiptir... ve bu olgu, sosyalizm yanlıları ile ilerici imamlık ve onun yanlıları arasında işbirliğini sadece olanaklı değil, zorunlu kılar"

World Marxist Review, 1982'de (militan sol üzerinde baskı uygulanmaya başlanılmasının ardından!) 'Devrimimizde Dinin Rolü' başlıklı, Tabari tarafından yazılmış bir makale yayınlandı. Burada kendisi İslamın 'anti-emperyalist devrimin ideolojisi olduğunu' belirtmekte ve anti-komünizmi ve 'İslami kisve altındaki faşist-tipi grupları' *(Hizbullah)* İslami devlete bağlamamaktadır. Bundan başka, 'devrimci islam' ve 'geleneksel islam' arasına bir ayrım koyduktan sonra, Parti'yi İslamiyete ve İslami Cumhuriyete karşı olan 'aşırı solcu gruplaşmalardan' ayırıyor: "partimiz, onlardan farklı olarak devrimi desteklemektedir" diyor. Şu söylenmelidir ki, Tudeh partisi **Papazların İhaneti**'nin yeni bir versiyonunu sahnelemek üzere yoluna devam ederken; militan sol, hataları ne olursa olsun, İran devrimi ve İslami rejimle arasına en azından politik bir ayrım koydu.

İhsan Tabari, bir keresinde televizyondaki felsefi bir tartışmada ilerici imamlık'a dikkat çekti. Bu tartışmada, islami düşüncenin özgür irade ve belirlenme problemiyle Marksist sosyal/insani faaliyet ve yasaya uygunluk meselesi arasında bir benzerlik bulunduğunu belirtiyordu. Tarihsel ve diyalektik materyalizmi, islamın felsefi ve siyasi düşüncesiyle arasında paralellikler kurarak açıklamaya çalıştı[32]. Bununla birlikte, Tudeh dili, bir Marksist-Müslüman diyaloğunu savunur ve İslam'ın meziyetlerinden ve Şii mollalardan dokunaklı bir biçimde bahsederken, İslamcı ideologların kendileri, materyalizmi, laikliği, Marksizmi ve komünizmi suçlamaktan hiç bir zaman geri kalmadılar.

World Marxist Review dergisinde 1983 yılında yayınlanan bir başka makalede zamanın Tudeh sekreteri Kianuri, Partinin politik tutumunu, 'sürekli mücadele'yi içeren dört ana cepheyi izleyen bir çizgiye sevkediyordu: 1) ABD tarafından başı çekilen dünya emperyalizminin politik, ekonomik ve askeri baskısına ve bölgesel gericiliğe karşı; 2) bir darbe gerçekleştirmek isteyen iç karşı-devrimcilerin hilelerine ve politik terörizmine karşı; 3) büyük kapitalist ve toprak sahiplerinin 'ekonomik terörizmine' karşı ve sosyal adaletten yana; 4) insan hakları ve özgürlüklerin güvenceye alınmasından yana. Öncellikler ilginçtir; eleştiri, rejimden dış çelişkilere ve ABD emperyalizminin rolüne kaydırılıyor. Makalede başka bir yerde, Washington 'İran-Irak savaşının asıl başlatıcısı' olarak damgalanıyor. Kianuri aynı zamanda, Beni Sadr'ı, beklen-

diği gibi davranarak entrikalar içine girdiği için suçluyor, 'Maocu-tipi aşırıların (extremist), "solcuların" ve benzerlerinin bölücü eylemleri'ni azarlıyor. Rejim tarafından öldürülen, katledilen, hapse atılan veya işkence edilen muhaliflerden, bir çok komünist ve sosyalistten hiç bahsedilmiyor. Sadece Tudeh Partisi'nin ve ittifakta olduğu Fedai-Çoğunluk'un rahatsızlıklarından şikayet ediliyor.

Partinin 1983'deki çöküşü ve tüm lider kadrolarının tutuklanması karşısında bir insan, böyle tecrübeli ve sağlam bir partinin nasıl olup da böylesi yanılgılar içine düşebildiğine sadece şaşkınlıkla başını sallayabilir. Gerçekten bunlar-insan, hapisteki Tudeh üyeleri için ne kadar sempati duysa da -Lenin'in eleştirdiği gibi 'dinciliğin okumuş geri zekalıları' idiler. Partinin kendine edindiği görev, kuzeydeki yoldaşlarının çizgi ve analizlerini uygulamaktan fazla değildi, Shahrough Ahavi'nin, İran devrimi, İmamlar ve İslam Cumhuriyeti üzerine Rus dilinde yazılan çalışmaları kesin olarak şunu gösteriyor ki, Sovyet perspektifleri, Tudeh teorisyenlerininkilerden daha akıllı, daha çeşitli olduğu gibi mollalar ve teokrasiye karşı da daha eleştireldi [33]. Artık şimdi, Parti -geriye ne kaldıysa- ve yeni liderleri, en iyimser bakışla, 'naiv', en kötümser bakışla, eskide Kianuri gibi liderler tarafından aldatılmış olduklarını düşünüyorlar. En azından, umalım ki bu yaşananlar, özellikle Orta Doğu ve Afrika'nın bazı bölgelerindeki, demokratik ve sosyalist ilkeleri uzlaştırma eğilimleri gösteren ve kendilerini milliyetçi ve anti-emperyalist hareket ve rejimler karşısında aşağılaştıran diğer Komünist partiler için bir ders olsun[34].

Beklentiler

İran cumhuriyeti, bir yandan derin sosyo-ekonomik çelişkiler ve politik anlaşmazlıklarla kuşatılmışken, aynı zamanda şaşırtıcı bir güç ve esneklik gösterebiliyordu. Savaşın bitmesi veya Ayetullah Humeyni'nin ölümü ile ciddi çatlaklar ortaya çıkabilirdi. Solun görevi -ki İran politikasının ana kanalının 1981'den beri dışındaydı (Tudeh Partisi için bu tarih 1983)-sosyal değişikliğe ve İslam Cumhuriyeti'nin dönüşümüne bakarak yeni bir müdahalenin oluşturulabileceği alanları saptamaya çalışmaktır.

Bir alan, tabii ki, Sol'a, barış, yeniden-yapılanma ve gelişme stratejisi ortaya koymak için bir olanak sunan Irak'la sürmekte olan savaştır. Bunun düşmanla yanyana gelmek demek olmadığını söylemek bile gereksiz. Paris'ten yeniden Bağdat'a yerleşen Halkın Mücahitleri tarafından yeterince anlaşılamamış bir ilke bu. Otoriterizme karşı ve demokratikleşme için yapılacak bir sosyal mücadeleye sıçrama tahtası olarak kullanılabilecek ekonomik durum ve kadın hakları bir başka alandır. Bir diğeri, İran Kürtlerinin ayaklanmasıdır: Sol, federalizm tartışmalarını alevlendirebilseydi, uzun zamandır

devam eden İran'ın ulusal azınlıkları sorununa önemli ve orjinal bir katkıda bulunmuş olacaktı. Ekonominin organizasyonu veya reorganizasyonu ve doğru bir gelişme stratejisi de, üzerinde dikkatle durulmaya değer sorunlardır. Bunlarla beraber, demokrasinin-sosyalist bir yapının sınırları içinde- aydınlatılması ve titizlikle incelenmesi yapılacak işler listesinde en acil ve önemli maddedir. Sekülerizm (Dünyevicilik / Laiklik) olmuş ve bitmiş bir sorun olarak ele alınmayıp dikkatle halledilmelidir ve bunun heterojen ve modern bir toplumda neden zaruri olduğu üzerine çözümlemeler yapmak gereklidir.

Sürgündeki sol gazetelerin bazıları kendilerine bu soruları yöneltmeye başladılar[35] . Özellikle Rah-e Kargar -geçenlerde Tudeh Merkez Komitesinden üç liderin üye olduğu-, Rah-e Fedai (Fedailerin Yolu) ve diğer gruplardan bireyler; sendikalar üzerine makaleleri ve Tahran'daki konut krizine düzeyli bir analizi ve buna sosyalist bir çözümü de içine alabilen yeni bir politik düzenlemeye gidiyorlar. Başka gazeteler Avrupalı sosyalist ve feministlerin makalelerinin çevirileri, politik eylemci ve teorisyenlerle yapılan konuşmalar, edebi çözümlemeler ve kültürel eleştirilerin üzerinde yoğunlaşma eğilimi gösteriyor. Bu, kısmen güçlü bir eğilim, çünkü İran'lı bir çok entellektüel -tanınmış şairleri, oyun yazarları ve yazarlarıyla her zaman aktif bir sosyal kategori- sürgünde yaşıyor. İran'ın içinde de kültürel çalışma ve etkinliklerin önemli bir odak noktası olması ilginçtir. Dinci olmayan entellektüeller, İslam cumhuriyetinin ateşli kültürel taraftarlarına (veya anti kültürel fonksiyonerlerine) karşı koymak için hangi araç olursa olsun kullanmaya çalışıyorlar[36].

Sol, öyleyse, yenilmiştir fakat yok olmamıştır. Etkinlikleri 1979 ve 1980'in şiddetli günleri gibi değil: Hiçbir büroları yok, taraftarları yok, açık toplantılar yapamıyorlar, forumlar veya seminerler düzenliyemiyorlar. Sağlam kalan örgütlerin -Fedai-Azınlık, Fedai-Çoğunluk, Kürt Demokrat Partisi, Komala, Komünist Parti, vd.- 'Darray-e Ahzab' (partiler vadisi) denilen yerde, Irak, Kerkük yakınlarında özerk bir bölgede büroları var. Burada Celal Talabani tarafından yönetilen anti-Saddam milliyetçi Kürt cephesinin huzursuz 'konukları' durumundalar. Talabani'nin aynı zamanda İran'lı Pasdaran'a da ev sahipliği rolü oynaması -Saddam Hüseyin'e karşı ortak mücadelede Tahran'la uzlaşmanın bir görüntüsü olarak- bölgedeki durumu bazen gerginleştiriyor. Önceden de tahmin edilebileceği gibi, Pasdaran ve solcular arasında çatışma olduğu halde, Talabani kendi topraklarında 'barış' üzerinde ısrar ediyor.

Duvarlara yazılmış sloganlar, telefon kulübelerine yapıştırılmış çıkartmalar ve otomobil sileceklerine sıkıştırılmış bildiri ve gazeteler gibi işaretlerden Solun Tahran'da varlığını sezmek mümkün. Fakat karşı-kültürel ifadeler daha baskın. Politik kültür ve estetik üzerine tartışmak için toplanan sosyalistlerin etrafında bazı çemberler

örülmüş durumda. Şarkı söylemek, -İran folk, klasik, Avrupa, Amerika, Latin Amerika müziği- film ve video gösterimleri gibi büyük bir etkinlik. Muhalif (partili) olmanın gerçekten tutarlı bir pratiği de İran'ın ulusal ve enternasyonal bayramlarını kutlamak, egemen kültürün ana halkası olan, kederlenmeyi, yas tutmayı, kara bayrakları, beyaz kefenleri ve şehitlerin bitmez tükenmez ve sıkıcı dilini, kutsal savaşı, intiharı, ölümü reddetmektir. Aşağıdaki öykünün etkileyici bir biçimde canlandırdığı gibi, ölmüş yoldaşların geleneksel yolla anılması hiç de olumsuz değil. Mina (gerçek adı değil) öldürüldükten sonra, annesi onun odasını tamamen aynı biçimde ve aynı düzenlemesiyle bırakmış. Kimse bunun nasıl başladığını bilmiyor, ama Mina'nın arkadaşları ve yandaşları her ziyaret ettiklerinde odasına bir mesaj yazmaya başlamışlar. Duvarlar şimdi ağzına kadar yazılarla dolu -dualardan, saygısız şakalara, militan sosyalist sloganlardan ve şiir satırlarına kadar-. Geçenlerde İran'dan bir ziyaretçinin anlattığı kadarıyla, Mina'nın annesi kızının örgütünü merak edip, harcadığı çabaların anlamlı ve amaçlı bir şeyler bırakıp bırakmadığını öğrenmek için giriştiği çabalar sonucunda ilginç bir şekilde kendini, kızının üyesi olduğu politik gruba bağlı ve onun için mücadele eder bulmuş. Militanların ve *desaparecidos*'ların anneleri Tahran'da da bulunabiliyor ve şehir meydanlarında boy gösterebiliyorlar.

İran'dan dış ülkelere yolculuk yapan bazı solcular, sürgündekilerle karşılaştıklarında, hayal kırıklığından doğan bir yılgınlığı, depolitizasyonu ve anti-sosyalist duyarlığı dışa vuruyorlar. Bir yandan mitleri ve mazeretsiz korkularını gidermekte acı çekerlerken (özellikle, İranda artık bir Sol olmadığı, hiçbir kültürel-politik etkinliğin mümkün olmadığı, tüm solcuların kaderinin hapis, işkence ve ölüm olduğu) ve öbür yandan da ülkedeki ekonomik zorlukların içli (ve rahatsız edici) bir resmini çiziyorlar. Film gösterileri, toplantılar ve toplantı sırasında yapılan konuşmalar; bunları dinleyen kadın ve erkeklerin, Sol'un önderliğinde görev almalarını sağlayan sürekli bir kaynaktı ve bunlar giderek büyüyen bir halkanın parçası oluyorlardı. Bu aşılama cesaret verici ve umut doluydu fakat bunun bir de -en azından eski örgütlerin yaşlı ve deneyimli kadrolarına göre- olumsuz bir etkisi olmuştu. Önceki nesile göre, eski hataların ve eğilimlerin tekrarlanmaması için geçmişin eleştirisi ve özeleştirisi ve bunun yanında demokrasinin vurgulanması kesinlikle zorunlu. Bununla beraber yeniler için bütün herşey yeni ve yabancıydı. 1979'da henüz 12-13 yaşındaydılar ve Konfederasyon'a, Şah'a karşı yeraltı faaliyetlerine, devrimci hareketlere, 1980 başlarında gelişen olaylara katılım için çok gençtiler. Bu genç adaylar geçmişi tartışmak veya sosyalist demokrasiyi çözmeye uğraşmayı değil, **şimdi hareket** istiyorlar. Bu durum, gençlerin enerjisini dizginlemeye çalışmaları gerektiğini hisseden daha yaşlı yoldaşlar için bir problem oluşturuyor. (37).

İran'dan bazı ziyaretçilerin canlılıkları, yurtdışındaki solcuların karamsar tutumları karşısında zıtlık oluşturarak, dikkat çeken ve olağandışı olarak tanımlanabilir bir durum yaratıyordu. İkincisi belki daha anlaşılabilir: elit ailelerden gelme ve Batı terbiyesi görmüş olanlara, sürgünde Amerikan, İngiliz ya da İsveç toplumuna uyum sağlamak çok zor geldi. Evlerine dönmek istiyorlardı fakat o zor durumdan başarıyla çıkamamaktan veya hapse girmekten korkuyorlardı. Ve böylece büyük bir belirsizlik içinde yurt dışında kalmaya devam ediyorlardı.

Yurt dışında bile, hâlâ henüz bütünüyle kaybolmadılar. Geçmişteki politik örgütlerin eski üyeleri Kuzey Amerika'ya ve Avrupa'ya dağıldılar. Bu eski yoldaş grupları şimdi haftada ya da onbeşte bir arkadaşça bir araya gelip, tartışma grupları, sosyal toplantılar ve kültürel etkinlikler düzenliyerek ilişkilerini sürdürüyorlar. Çeşitli dergiler etrafında birleşerek geçmiş üzerine; eski politik örgütlerin esnek olmaması, onların taktik ve stratejik hataları, hem toplumda hem de örgütte demokrasinin eksikliği ve anti-emperyalizm, ekonomik bağımlılık savunusu için İslam ve kültürün ihmal edilmesi gibi konularda geçmişi eleştiren makaleler yayınlıyorlar.

Çeşitli İranlı Solcular farklı projeler üzerinde çalışıyorlar: İşçi-sınıfı, entellektüel tarih, İran'da modernizm ve anti-modernizm, popülist söylemin yıkılması, İslam tarihi, geçiş döneminde şehirsel ve bölgesel planlama. Özel olarak seçilmiş entellektüel kişiler tarafından hazırlanan bu çalışmalar, İran üzerine kişisel yorumlar içermeyen, ikinci kaynaklardan elde edilmiş ve yüzeysel yazılardan ayrılıyorlardı. Kişisel ya da politik olarak olayların içinde olan insanlar için, toplumları hakkında yüzeysel, tamamlanmamış ve şematik bilgilere sahip olmaları rahatsızlık verici idi, bu nedenle bu çalışmalara büyük önem veriyorlardı ve acil olarak yapılması gerektiğini düşünüyorlardı. Boşlukları doldurmak için bilinçli bir çalışma, yerleşik anlayışları inceleme ve rafineleştirme yeni bir perspektif ve yorum geliştirmek gerekliydi. Yavaş yavaş, modernizasyon, demokratikleşme ve yeni kültürel kimliğin gerçek görüntüsü oluşmaya başladı.

İran'da sosyalist gelenek çok çalkantılıydı ve pek çok yanlışların, trajedilerin ve aksiliklerin izleri vardı. Fakat bütün bunlar özdeki bazı önemli hatalardan kaynaklanıyordu, bu nedenle kolay kolay aşılamıyordu. Pek çok kopmalara, baskılara ve bir nesilden diğer nesil eylemcilere bilgi ve deneyim aktarımındaki zorluklara rağmen oluşturulan en büyük başarı Marksist ve sol söylemin İran toplumunda yaygınlaştırılmasıydı. Diğer toplumlarda olduğu gibi, sosyalizm, başarısız devlet politikası (veya otoriter politika ve çürüme) ile özdeşleştirilmemişti. İranlı sosyalistler henüz yeterli deneyime sahip değillerdi ve henüz kendilerini ispat etmek, kanıtlamak zorundalar. İşte bütün bu nedenlerden dolayı Sol'un yeniden politik

arenaya girmesi ve İran pratiğini, yöntemini ve İran'm sosyalizm yolunu belirlemesi mümkün olacaktır.

Çeviri: **Enis Yıldız**

Notlar

(1) Bu tip bir "perde aralamaya" Perry Anderson'un, Fransız, İspanyol ve İtalyan Komünist partilerine (İran Solunun acısını yaşadığı ölüleri vermemiş oldukları halde) bakışında raslarız. Bkz. *In the Tracs of Historical Materialism* Verso, London 1983 (Türkçe çevirisi, Tarihsel Materyalizmin Izinde, Belge Yayınları, İstanbul 1986.)

(2) Birinci nokta için Fred Halliday'in *İran: Dictatorship and Development* (İran: Diktatorya ve Gelişme) çalışması iyi bir örnektir. Kitabın temel tez ve problematiği kitlesel bir ayaklanmayı veya politik islam'ı göremeyerek, İslam Cumhuriyeti olasılığını dışarıda bırakıyor. İkinci nokta için; yalnızca İran Devrimini değil, İslami söylemi, ve yeni rejimin anti-emperyalist, sistem karşıtı veya postmodernist niteliğini de sempatiyle karşılayan yabancı sol düşünürler, Michel Foucault, Ernest Mandel, Immanuel Wallerstein, Nikki Kaddie, Eqbal Ahmad ve Anouar Abdel-Malek sayılabilir. Akademik genel görüş içinde, bazı aydınlar İslami diriliş üzerine yeni teoriler inşa ettiler: John Esposito, Yvonne Yazbeck, Haddad ve James Descatori gibi yazarların Edward Said tarafından geliştirilen "Doğucu ('Orientalist')" tezlerden koparlarken coşkulu ve eleştirel olmayan yorumları sorunsal yaratıyordu. Bugün sürgündeki bazı İranlıların gürültülü eleştirileri başlarda şeriatı savunuyor ve devlet cephesinde yer alıyordu. Ancak bunların yanında, Fedai ve Peykar gibi, hiçbir zaman şeriatı ve islami politikayı desteklemeyen militan solu vurgulamak gerek.

(3) Üçüncü Dünyacılığın iyi bir tartışması için bkz. Giuseppe Marosini "The European Left and the Third World", *Contemporary Marxism*, No. 2, Kış 1980. Üçüncü Dünyacılığı, Avrupa Merkezciliğinin (Eurocentrizm) aynada bir yansısı olarak görüyorum, aynı yanlış yol ve yanlış kalkış noktası. İkinci eğilim daha fazla telaffuz edilenidir; çok sayıda sol yayın özel bir Avrupa taraftarlığı gösterdi. Bazı sosyalistlerin Avrupa merkezciliğe içeriden karşı koymaları gerekiyor; diğerleri ise, kendilerini Afganistan'daki gibi sadece yabancı müdaheleye değil, "tanrısal olmayan devlete" ve herhangi bir anlamlı sosyal değişikliğe de karşı koyan mücahitleri desteklemeye iten romantisizmden kültürel relativizmden veya başka sanrılardan korurlarsa iyi ederler.

(4) Bizhan Jazani, Fedai Örgütünün kurucularından ve Silahlı mücadele ile kitle hareketi konularında teorisyen. *Thirty Year History of İran* (İran'ın Otuz Yıllık Tarihi) isimli çalışmasında Tudeh Partisine şiddetle saldırırken, Musaddık'a yaptığı eleştiride oldukça yumuşaktır.

(5) Musaddık hükümetinin son günlerinde Tudeh Partisinin rolü çok tartışılmıştır. Eski bir CC üyesi, Feridun Keşavar'a göre Kianuri, tehditkar darbe haber alındığında, canalıcı durumdaki Tudeh desteğini Musaddık'ın altından çekti. Ünlü "Suçluyorum" ("J'accuse") çalışmasına bkz. *Man Motaham Mikonam.*

(6) Birgün, gerçekten önemli bir örgüt olan konfederasyonun tarihi yazılacaktır. Buradaki bilgi Konfederasyonun Birinci sekreteri ve eylemcilerinden yapılmış şahsi derlemelerdir.

(7) İran'daki tüm aydınlar, Beyaz Devrimin, İran'ın Kapitalist yeniden yapılanması olduğunda birleşmez. Homa Katuzyan'a göre, bunu, bir kandırma ve caydırma olarak, gerçek bir sahte-modernist strateji olarak anlamak gerekir. Bkz. *Political Economy of Modern İran*, (Modern İran'ın Politik Ekonomisi) New York, 1981.

(8) Bkz. Ervand Abrahamyan, *İran Between Two Revolutions*, (İki Devrim Arasında İran) Princeton, 1981.

(9) Benzer bir çözümleme M. Arman tarafından yapıldı. "İran'da Marksizm: Yapısal Devrimden Şubat Dönemine" (Farsça), *Nazm-e Novin* içinde, No. 7, 1985 Eylül. Kendisi İran Solunun ideolojisinin, üçüncü Dünyacılığın, Milliyetçiliğin, İslam kültürünün eklektik bir birliğinden oluştuğundan sözediyor.

(10) Hemen herkesin anımsadığı gibi, yurtdışındaki İran öğrenci hareketi büyük, disiplinli ve iyi örgütlenmiş bir hareketti. O son derece politize günlerde, yıllık kongreler, 2000'e varan sayıda kişinin katıldığı büyük olaylardı. ISA-US'nin (Pro-fedai) aidat ödeyen en az 5000 üyesi ve çok daha fazla taraftarı olduğu kaba olarak hesaplanmıştı. Bu öğrenciler Kasım 1978 ve Mart 1979 arasında hep birlikte İran'a döndüler. Üyelerin ve yönetici kadroların dönüşünün ardından Konfederasyon (ISA-US'nun varlığını sürdürmesine karşın) dağıtıldı.

(11) Toprak reformunun getirdiği ve yaptıkları bir tartışma konusudur. Bu konuda ilk çalışmalardan biri Fedai'nin *İran'da Toprak Reformu ve Doğrudan Etkileri*'dir. (İngilizceye çevirisi 1972) Reformun adamakıllı bir eleştirisi için Katuzyan'a bkz. (op. cit.) Daha detaylı bir çalışma için Eric Hooglund, *İran'da Toprak ve Devrim 1960-1980* (Austin 1982)'e bakılabilir. *Massael-e Arzi ve Dehghani* (Köylülük ve Toprak üzerine sorular-Tahran, Agah yay, 1982), devrimin arifesinde tarımsal gelişmenin ve İran köylerinin aslen küçükburjuva/küçük çiftçi doğası üzerine çok değişik bir değerlendirme üzerinde duruyor.

(12) 'Westoxication' ya da 'West-struck' (batılılaşma) *garbzade*'nın, Celal Al-e Ahmad adında genç bir yazarın aynı adlı çalışmasındaki çevirisidir. (Turkçe çevirisi, "Garbzedeler: Batıdan Gelen Veba" Nehir Yayınları, İstanbul 1988). 'İran'ın "Batılılaşması": Behrangi'nin Tasvir ve Reaksiyonları', Al-e Ahmad ve Şeriati', *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 15, No. 1, 1983, s: 1-23. Ayrıca *Occidentosis A Plague from the West* (Batıcılık: Batıdan Bir Musibet) Derleyen Hamid Algar, Berkeley (İng. çev. R. Campbell) 1984. Bir din adamının oğlu olan Al-e Ahmad 1940'larda bir komünistti. Daha sonraları İslamiyete dönüş yaptı. Eleştirisinin gelenekselcilik, romantizm ve nostaljiyle boyalı olduğunu düşünen İran'lı Marksistler tarafından beğenilmemektedir. Daha sonra Amir Parviz Pouyan, onun analizini 'sosyal feodallik'le nitelemiştir.

(13) Shahrough Akhavi, *Religion and Politics in Contemporary Iran* (Çağdaş İran'da Din ve Politika), New York 1980. Ayrıca bkz. Michael Fischer, *İran: From Religious Dispute to Revolution* (İran: Dinsel Tartışmadan Devrime), Harward 1980.

(14) Robert Graham, *İran: The Illusion of Power* (İran: İktidar Yanılsaması), New York 1979.

(15) Bkz. *İslam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini* (İslamiyet ve Devrim: İmam Humeyni'nin Yazı ve Konuşmaları), çeviren ve yorumlayan Hamid Algar, Berkeley 1981, özellikle İslami Devlet başlıklı birinci bölüm, Humeyni'nin Najaf (Irak)'da 1970'de söylediği nutuklar. Yukarda belirtildiği gibi mollaların varlığı ve gelişmelerinden habersiz olanlar, sadece solcular değil, neredeyse İran'ın tüm bilim adamlarıydı. Bunlar ister solcu ister sağcı olsunlar, gözlerini, kapitalist gelişmeye, modernizasyona, modern sosyal sınıfların büyümesine, İran'ın askeri gücüne, bürokratizasyona, vb. dikmişlerdi. Dünün bu izlediğinin bir başka çeşidi olarak, bugünün odağı da islamizasyondur -çoğu zaman çelişkiler, gerilimler ve muhalif eğilimler unutularak.

(16) 1981'de, devrim öncesi yasaların kadınlara bakışına, yalancılıkla suçlanan sol kadın yazarlar tarafından saldırılmıştı. Pehlevi reformlarının yanında islami yasaların da kusurlarını ortaya döken bir yazı *The Woman's Struggle in Iran* ('İran'da Kadınların Mücadelesi') dir. *Monthly Review*, Mart 1981.

(17) Tevhit kavramı Ebulhasan Beni Sadr tarafından *Eghtesad-e Towhidi* (Tevhid Ekonomisi) incelemesinde kullanıldı. Daha önce kavram, Ayetullah Murtaza Mutaharri tarafından, -belki de İslam Cumhuriyetinin en ham teorisyeni- kullanıldı; kendisi tevhidi ekseriyete eşitledi. *Social and Historical Change: An Islamic Perspective* (Sosyal ve Tarihsel Değişim: İslami bir Perspektif), İng. çev. R. Campbell, Berkeley 1986. Mutahhari (op. cit.) ve Yahya Nuri, İslam Devrimini ve İslam yönetimini birçok yazılarında açıkladılar. Sadece tarihsel materyalizm ve Hıristiyanlıktan değil, Halkın Mücahitlerinin İslamiyet yorumunu da aldılar (ve genellikle çarpıttılar) ki. Mutaharri, 'İslam Devrimi' terimine karşıt olarak 'devrimci İslam' terimini kullandı. Bkz. M. Mutaharri, *Discourse on the Islamic Republic* (İslam Cumhuriyeti Üzerine Söylev), Tahran, İslami propaganda örgütü, 1985 ve Yahya Nuri, *Islamic Government and Revolution in Iran* (İran'da Devrim ve İslami Yönetim), Glasgow 1985. Mutahhari 1979 Mayısında bir suikastle öldürülmüştü.

(18) Yakın zaman önce İslami dünya görüşü Roy Mottadeh'in *The Mantle of the Prophet* (Peygamberin Örtüsü), New York, 1985, ile zarif bir yorum aldı. Wilson'un *To the Finland Station* (Finlandiya İstasyonuna)'sı gibi inşa edilmiş tarihsel bir roman, son derece okunabilir ve akıllı bir çalışma. Hikaye, bir ruhban öğrencisinin perspektifi ile yazarın Fars ve İslami felsefi düşüncesi ve tarihsel yörüngesine değgin söylevleri arasında gidip geliyor. İç-metin rahatsız edici. Bir tek nedeni var, o da Mottadeh'in tarihinin tamamen erkeksi bir tarih olması; modern edebiyatı sayarken ünlü kadın şair Forough Forrokhzad'ı dışarda bırakıyor; son derece kötü bir gözardı ediş. Ali Şeriati ve özellikle Celal Al-e Ahmad hakkında belagatle konuşuyor, ancak hiçbir yerde ikincisinin yazılarında kadınlara dair yazdıklarının kabalığından sözetmiyor. Dahası, yazar iki kere Al-e Ahmad'ın karısına, onu belirtmeden işaret ediyor. Burada Al-e Ahmad'ın, romancı Simin Daneshvar'la evli olduğunu kaydetmek gerekli. Son olarak, ancak İran'da hiç bir zaman yaşamamış ve sadece anti-modernistlerin ve gelenekselcilerin (traditionalist) çağrılarıyla karşılaşmış birinin, *Garbzede* gibi bir çalışmayı bu kadar eleştirisiz benimseyebileceğim belirtmek gerekir.

(19) Ahmet Eşref'e bunu bana işaret ettiği için müteşekkirim.

(20) Bu yazının çevirisiyle ilgilenmiştim, yazı diğerlerinin eleştirisi olduğu kadar, bir özeleştiridir de.

(21) Devrimden bir hafta önce ve bir hafta sonra neler olup bittiği tam olarak açıklığa kavuşmadı. Başbakan Şaphur Bahtiyar'ın bütün siyasi tutukluları serbest bıraktığı söylendi. Diğerleri hapishaneleri 'halk'ın ve/veya gerilla gruplarının kurtardıklarını idda ettiler.

(22) 'Solun Denge-Yaprağı' *(Kankash,* vol. I No. 1, Summer 1987, in Persian) adlı makalede Ali Ashtiani, devrim sonrası İran'da solun problemlerinin sosyopsikolojik çözümlemelerini sundu. Örneğin Fedai sayıca üstünlüğüne rağmen, sosyal tabanının (öğrenciler) doğası gereği ve politik, ideolojik saflığın yarattığı zihin dağınıklığından kaynaklanan birlik korkusu nedeniyle marjinal kaldı.

(23) Sürgünde Tudeh Parti'ye genel sekreter Eskandari liderlik ediyordu. Devrimden sonra, yerine, molla düzenine daha yatkın olan Kianuri geçti.

(24) Bu dönemde, Fedai'nin analizi, yeni rejimin, başta mollalar, diğer küçük burjuvazi ve liberal burjuvazi olmak üzere bir 'uzlaşma organı' olduğu şeklinde idi.

(25) Sol'un, sadece zengin ve iyi eğitim görmüş ama ne halkı anlayabilen ne de onun dilini konuşabilen kişilerden oluştuğuna dair iddialar, onun bu düzeyine karşı yapılmış ithamlardan biriydi. Bu oldukça hatalı. Sol gruplar, İran'daki etnik grupları ve sosyal sınıfları etkiledi. Şu doğruydu ki, başlıca sosyal grup öğrencilerdi ve bunların çoğu işçi sınıfından daha düşük seviyedeki küçük burjuvaziden ve hatta kenar mahallelerde yaşayan fakir ailelerden geliyorlardı.

(26) Örneğin Fedai Örgütü, 1979 Ocak'ında işçilerin kontrolu altında bulunan ve işçi konseyleri tarafından işletilen büyük gazeteler aracılığıyla İran'lıların dikkatini çekmenin bir yolunu buldu. Konsey eylemcileri, Şah'a karşı muhalefeti besleyerek ve Sol'un taraftarlığını yaparak uzun süre muhabirlik yaptılar. Devrim süresince ağaç işçileri greve gittiler, sol örgütler hakkındaki makalelerin gazetelerde basılması, Şah'a karşı silahlı mücadele, siyasi tutukluların serbest bırakılması ve yakalanan gerillaların yakınları (örneğin, Bizhan Jazani'nin annesi) ile ilgili görüşmelerin yapılması ile ilgili işlere kendilerini vakfettiler. Bu uzun süreli sol kanat muhabirlerden biri de Mr. Atefi idi. 1970'te, *Kayhan*'da yazı işleri müdürü oldu. Devrim süresince, Tudeh Parti'nin taraftarı olarak görüldü. İslam Cumhuriyeti tarafından idam edildi...

(27) *Peykar* no. 30 Kasım 1979. Peykar'ın merkezi Halkın Mücahitleri içindeydi ve örgütün Marksist kanadını oluşturuyordu. 1970 ortalarında, örgütü Marksist-Leninist formasyona dönüştürmek için bir iç darbeye teşebbüs etti.

(28) L. Abrahamian'ın düzenlemesi "İran'da Gerilla Hareketi, 1963-1977" MERIP Raporlar, no. 86.

(29) "Hürremşehir'in Kanlı Olaylarında Emperyalizmin rolü ve Reaksiyon", *Kar,* 29 Mayıs 1979.

30) 1984'de zorunlu devlet başkanı Ali Hamaney, yeniden seçimlere hazırlanırken kendi yorumuyla, Anayasanın yetki alanını her yönden zorlayan belli bazı ekonomik ve toplumsal sektörleri devlet kontrolünden çıkarma ihtiyacı hakkındaki görüşlerini dile getirdi.

(31) Beni Sadr'ın, İslam kültür devrimi, üniversite öğrenci konseyleriyle hesaplaşma ve bunların üniversitelerin kapatılmasındaki rolünün tartışması olduğu da vurgulanmalıdır. *Sossialism ve Enghelab* çalışmasında, Homa Nateg, Beni Sadr'ın provakatif cümleler kullandığını, rahat olmadığını ve kontrolü elinde tutamadığını söylüyor ve İslam kültür devriminin arkasındaki kişilerin Ayetullah Behesti (daha sonra Halkın Mücahitlerinin görülmeye değer bombalama eyleminde öldü) ve Dr. Ayat olduğunu belirtiyor.

(32) İhsan Tabari'yi, edebiyat eleştirmeni olarak kayda değer başarılarından, Marksist klasiklerinin yorumlayıcısı ve diğer Avrupalı yazarların yanında Malraux, Eluard ve Rımbaud'un çevirmeni olmasından dolayı, eleştirmeyi yüklenmek zor. Birçok Tudeh karşıtı Solcu, Marksist yazar Tabari ile parti üyesi Tabari'yi birbirinden ayırır. Yazdığını yazmak, ayrıca kendisi hapiste olduğu ve Buharin gibi kendini-reddetmeyi ve islamiyete dönmeyi kabul etmeyen bir eski tüfek olduğu için zor.

(33) Shahrough Akhavi, 'İran Devrimine Sovyet Anlayışları,' *Iranian Studies*, cilt 19 no. 1, Kış 1986.

(34) Bugünlerde aklımda bir de Mısır solu var, ve Sosyalist Partinin yakın geçmişteki çizgisi...

(35) Avrupa ve Birleşik Devletler'de basılan bir kısım dergilerin listesi: *Aksariat* ('Çoğunluk' Yurtdışındaki Fedai-Çoğunluğun organı), *Andisheh va Enghelab* ('Düşünce ve Devrim', Washington. D.C.) *Dowlat va Enghelab* ('Devlet ve Devrim', Londra), *Jahan* ('Dünya', New York), *Kankash* ('Araştırma' Washington, D.C.) *Kommunist* (İran Komünist Partisinin organı, 1981'de Kürdistan temelinde yeniden yapılandı), *Nameh-e Mardom* (Tudeh Parti), *Nazm-e Novin* ('Yeni Düzen', New York), *Nimeh-e Digar.* ('Diğer Yarı', feminist bir dergi, Londra), *Raha'i* ('Özgürlük' OCL organı, Berlin), *Sossialism va Enghelab* ('Sosyalizm ve Devrim', Paris), *Women in Struggle* ('Mücadelede Kadın', Şikago), *Zaman-e Now* ('Yeni Zaman', Paris).

(36)İran'da bugün entellektüel hareketlilik durumu çok ilgi çekici ve izlenmesi çok önemli. Bazı yayınlar, bilhassa Agah Press, entellektüel ürünlerde önemli rol oynuyorlar. Agah Press, sosyal araştırma ve edebi analizler üzerine çeşitli antolojiler yayınladı, Mofid ise yeni ve İslami olmamakta kararlı sanat üzerine bir dergi.

(37) *Kankash* isimli bir dergide (vol. 1, no. 1, yaz 1987), "iki yakın ziyaretçi ile bir röportaj"

Stalin Dönemi: Tarihin Perdesini Aralamak

Thomas Angotti*

Science & Society
Spring 1988 Cilt: 52 No: 1 sayısından çevrilmiştir.

Sovyetler Birliği'nde Mikhail Gorbachev'in glasnost politikası, Joseph Stalin'in Sovyet tarihindeki rolünün önemini sorgulamak için başlatıldı. Anatoly Rybakov'un *Arbat Çocukları* gibi, Stalin dönemini yeniden inceleyen edebiyat yapıtları şimdi yayınlanıyor. Sovyet tarih kitapları, Stalin'i çevreleyen bir dizi tartışmalı konuya ve tarihsel gerçeklerin çelişkilerine dokunmakta hâlâ başarısızlar, fakat Sovyet bilimcileri parti tarihinin daha büyük çapta gözden geçirilmesini ve boşlukların çoğunu doldurmayı vaadeden projeler için iş başmdalar.

Batıdaki tarihçiler, Sovyet akademisinin Stalin üzerine sürüp giden suskunluğunu eleştirmeye hep can attılar. Ancak, batıdaki bu tartışmalarda açıklık hiçbir zaman ölçüt olmadı. Gerçekte bu, olguların incelenmesiyle değil ideolojik önyargılarla ortaya konulan tarihsel bir konudur. Böylelikle, **a priori**, Stalin'in bir cellattan başka bir şey olmadığı, iktidar için intikamcı susuzluğuyla politik muhalefeti tasfiye eden ve Sovyet halkı üzerinde baskıcı bir rejim uygulayan paranoyak bir diktatör olduğu varsayılır. Bazıları korkunç Sovyet canavarına Stalin'in şekil verdiğini, diğerleri ise Stalin'in kendisinin bunun basit bir yansıması olduğunu söylüyor. Herhâlükârda, Hitler'den daha iyi olmadığı, ya da bazen daha da kötü olduğu anlatılır. (Tucker, 1973'e bkz). Milyonlarca ölümden sorumlu olduğu söyleniyor (tahminler birden kırk milyona kadar yayılıyor). Tüm iç muhalefeti tasfiye etmekle, toplama kampları kurmakla, Nazizmle çatışmaktaki beceriksizliğiyle ve Komintern ile uluslararası işçi hareketini mahvetmekle suçlanıyor. Kısaca, Stalin'in kur-

---

* Bu makalenin içerdiği bir çok fikir, Line of March Yayınlarının çabalarıyla başlatılmış bir etkinlik olan Sovyet Union Study Project'le beş yıllık bir çalışmadan elde edildi. Bu makale, yazarın özgün çözumlemelerini sunmakla birlikte, adı geçen Project'in sorgulamalarıyla, yazarın bir çok kilit değerlendirmesi çakışmaktadır.

duğu sisteme, kimin en özgün ve alçaltıcı etiketi yapıştıracağı yarışmasında, etiketler, "oryental despotizm"den "devlet kapitalizmi"ne veya yalın bir "totoliteryanizm"e kadar çeşitleniyor.

Tabii, burjuva tarihçileri, tarihe bir dizi bireysel karar ve kişiliklerin karşılıklı etkisi olarak bakmaya önemli ölçüde eğilimliler. Bu yöntemi tarihsel materyalizm lehine reddedenler arasında bile, Stalin'in gri hayaletinin lehinde olan merkezi tarihsel gerçeklerin kahramanca bir reddi var. Marksistler dahil, şu temel soruyu sormaya cesaret edenler hemen hemen yok gibi. Sovyetler Birliği'nde Stalin'in baş politik figür olduğu tarihsel dönemin herşeyi kapsayan bilançosu neydi?

Stalin sorununu ele alırken, Stalin'e vurmanın, Leninizme, sosyalizme ve genelde Sovyetler Birliği'ne karşı bir durum yaratmak isteyenlerin sık sık tercih ettikleri bir metod olduğunu akılda tutmak gerekir. Öyleyse tartışmanın asıl önemi dar Stalin bahsinin ötesine uzanıyor.

Açıktır ki, Stalin'e tapınmak Stalin'e lanet etmenin güç kabul edilebilir bir alternatifidir. Stalin'in sosyalist demokrasiyi ve parti normlarını yaygın ve çok zararlı ihlâli üzerine bol delil var. Ancak, Stalin, kendisinin açık yetersizlikleri yüzünden değil, Sovyet ülkesini sosyalizme sancılı geçişinde yönettiği için, anti-sovyetizm ve anti-komünizmin en elverişli hedefi olmuştur.

Stalin döneminin herhangi bir dengeli değerlendirmesine karşı haksız önyargılar o kadar geniştir ki, bu yargılar karşısında aşağıda sayılan önermeler kendiliğinden geçersiz sayılıyor: Stalin döneminde işçi sınıfının yaşama standardı müthiş artmıştır; Stalin'in yönetimindeki S.B. Avrupa'da faşizmi yenmede ana rolü oynamıştır; Bolşevik Partideki hasar ve karışıklıktan emperyalist casus ve sabötörler sorumlu olabilirler (her Avrupa ülkesinde ve devrim sonrası durumda olduğu gibi); ve kollektivizasyona silahlarıyla direnen karşıdevrimci kulakların varlığı (1917-1921 iç savaşı sırasında devrime karşı savaştıkları gibi).

Stalin dönemini incelemenin başlangıç noktası bu ve diğer anahtar soruların açımlanmasıdır. Aksi halde Stalin demonolojisini (itikat ç.n.) zenginleştirerek tarihi hiçbir zaman tam anlayamayız. Stalin'i şeytanlaştıranlar tarihin gerçek sorularının tartışmalarına kapalıdırlar. Glasnost'a hazır olup olmadıkları sorulabilir. Gerçekten dönemin tüm verilerine bakmak istiyorlar mı, yoksa herkesi fıkralar ve korku hikayeleleriyle karanlıkta mı tutmak niyetindeler?

Emin olmak için, Batıdaki, Stalin'in dünya tarihinde bir leke olduğu konusundaki uzlaşmanın bir bölümü Sovyet komünistlerinin Stalin üzerine anlamlı sessizliğine mal edilebilir. Sovyet tarihçileri Stalin'in parti ve hükümeti yönettiği dönemler için, o sırada Sov-

yetler Birliği'nin karşısına çıkan politik sorunlarda partinin liderliğini destekleseler de, Stalin'in kendisi üzerine susmaktalar. Tarihi açıklamaktaki bu negatif pratiğin, Mikhail Gorbachev'in "yeni düşünme tarzı" kampanyasının hedefi haline gelen ideolojik durgunluğun bir parçası olduğuna şüphe etmemek gerek. Fakat Stalin üzerindeki her susku anı müzmin anti-komünistlerin tarihin duygusal toplamlamalarına kapıları daha fazla açıyor; negatif sıkışma Sovyet sınırlarının çok ötesine ulaşıyor.

Stalin'in etrafındaki "Kişilik Kültü" eleştirisine rağmen 1956'daki 20. Parti kongresinde Nikita Khruschev tarafından başlatılan, bu tek adama atfedilen çok yaygın problemler ("suçlar"?) hakkında hâlâ bir çok yanıtlanmamış sorular var. Yalan veya gerçek çoğu kez Stalin'in itibarını bozanlarca ihmal edilen bu problemlerle doğru dürüst uğraşmak için zorunlu olan (özellikle Stalin'e karşı yapılan suçlamalar ve onun büyük adlî başarısızlıkları konusunda) kaba tarihsel bilgilerin pek çoğuna sahip değiliz. Belki de bunların çoğu kayboldu.

Sovyetler Birliği'ndeki sessizlik, Batıdaki Stalin üzerine consensusu güçlendirmeye eğilimli Soljenitsin ve Medvedev gibi (ikinci derece olgular türünden) hayâli muhaliflerin yaratılması konusunda bize az seçim şansı tanıyor. Komünizmin açık muhalifleri tarafından deklare edilen deliller dikkatle araştırılmalıdır. Ancak gerçeğin saklı olduğu belgeler, tarihi gerçeğin ortada duran sorularını temizleyebilir. Ki bunlar da Sovyet hükümeti ve partinin eli altındadırlar.

Bu makalede Stalin konusundaki demonoloji üzerine açıklamaları incelemeyi deneyeceğim. Sovyetler Birliği'nin Stalin dönemindeki ana tarihi yönelimine ve Stalin'in Sovyet parti ve devlet politikalarının oluşturulması ve uygulanmasındaki rolüne bakacağım. Tarihçiler tarafından çözülmesi gereken ortadaki büyük soruları belirlemeye çalışacağım.

Tabii, Stalin dönemi hakkındaki soru demetinin hepsini ayrıntılarıyla ortaya koymak, kısa bir makalenin sınırları içerisinde mümkün değil. Makale, bu yüzden sürüp giden demonolojiye bir meydan okumadır, soruları odaklayan ve alternatif bir yaklaşımın ana çizgilerini çeken...

I. SOSYALİZMİN PEKİŞTİRİLMESİ

1924'de Lenin'in öldüğü dönemde, sosyalizmin Sovyetler Birliği'nde kurulmuş olduğunu söylemek çok zor. Bizzat Lenin bu iddiada hiç bulunmamıştır. Sovyetler 1917'de iktidarı aldıktan sonra, zaten I. Dünya Savaşı'nın verdiği zararın doruğunda bulunan ülke bir de şiddetli iç savaşın uğrattığı zarardan dolayı kolay onarılamaz durumdaydı. "Savaş Komünizmi"nin katı (ama zorunlu) öl-

çeklerinin özellikle köylülükte sıkıntısı oldu ve köylülerin Sovyet iktidarına yabancılaşması tehditini oluşturdu. İç savaş 1921'de sona erdiğinde ulus bir "teneffüs" (Lenin) kazanabilmek için Yeni Ekonomik Politika (NEP) altında yavaş bir yeniden yapılanma sürecine girdi. Lenin'in 1921'de "The Tax in Kind"da yazdığı gibi(*):

> "Hiç kimse, sanıyorum, Rusya'daki ekonomik sistem sorunuyla uğraşırken, onun geçişken karakterini yadsımaz. Ya da, sanıyorum hiçbir komünist Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti deyiminin, Sovyet iktidarının sosyalizme geçişin başarılmasına azmetmek anlamına geldiğini ve verili ekonomik sistemin henüz bir sosyalist düzen olmadığını yadsımaz." (Lenin, 1975, Vol. III, 527).

NEP'in üç hedefi vardı: 1) parçalanmış ekonominin stabilize edilmesi ve onarılması; 2) işçi-köylü ittifakını kuvvetlendirmek, yoksul ve orta köylülüğün devrime desteğini sağlamak; ve 3) sosyalist inşaanın temel taleplerinden biri olan kendine yeterli, endüstriyel ekonominin kuruluşunu geliştirmek. Aynî vergiyi içeren somut önlemler, köylülerin üretimlerinde vergi indirimi ve devletin kazanç hisselerinin hafifletilmesi, tarımsal ürünlerde pazar sınırının kaldırılması ve kapitalistlere fabrikaları yeniden kurmak için tanınan imtiyazlar (Bk. Carr, 1952, 269-357).

NEP, Sovyetler Birliği'nde, kalmış olan kapitalist ve küçük burjuva unsurları dizginlemek için, sosyalizmi kurma koşullarını hazırlamada bilinçli bir çabaydı. Bunların başında, nüfusun % 80'ini kapsayan köylülük geliyordu. Gerçekte, işçi-köylü ittifakı (özellikle yoksul ve orta köylüler) Bolşevik devrimin ve Sovyet politik sisteminin ilk aşamadaki belkemiğiydi. Daha az önemli olarak, diğer kaçmamış ya da istimlak edilmemiş küçük ölçekli endüstrinin sahiplerini içeren kapitalist unsurlar ve hatta emperyalizmin blokajına ve karşı devrimi desteklemesine karşın Sovyetlerle ticaret yapmaya hazır bir avuç dolusu yabancı kapitalist.(1)

Lenin'in ölümünden sonraki bir kaç yılda ülke savaş öncesi üretimin düzeyine ulaştı. Kıtlık önlendi. Zafer kazanan ilk sosyalist devrim seke seke ayaklarının üstünde durmaya çabalayarak açıkça

---

(*) *Breathing spare;* teneffüs, *The Tax in Kind;* aynî vergi, eşya bedelli vergi ç.n.

(1) NEP, Stalin tarafından ileri sürülen bir tez olan tek ülkede sosyalizmin inşası teorisinin bir sonucuydu. Troçki'nin muhalif tezi, sosyalizme sadece sürekli devrimin uluslararası bir seviyede yayılmasıyla (daha açıkça, devrimleri, Batı Avrupanın endüstriyel ülkelerine taşıyarak, ulaşılabileceği tezi, köylü-işçi ittifakının güvenilemez olduğu ve sosyalizme geçişi sadece proleteryanın kendisinin başaracağı saptamasının bir ürünüydü.

yokolmamn kenarından döndü. Şifa bulmasına karşın, Sovyetler Birliği hâlâ geri bir ülkeydi. Ekonomik aktivitenin hâlâ ana biçimi olan, tarımsal üretim ilkel teknoloji ve organizasyon biçimlerine dayalıydı.

> Toprak düzinelerce -bazen yüzlerce- şeritler halinde genişçe ayrık alanlarda konumlanmıştı ve yeniden dağıtılması gerekiyordu. Üç-alan sistemi egemen olarak, modern ürün rotasyonları ise az kullamlmaktaydı... 1928'e kadar bile, 5.5 milyon aile hâlâ *sokha* (tahta karasaban) kullanıyor ve buğday hasadının yarısı orak ve tırpanla yapılıyordu, mahsülün % 40'ı el değnekleriyle dövülüyordu. Yüzyılın başında başlayan modernleşme büyük ölçüde kaybolmuştu (Nove, 1969, 106).

Endüstri de gelişmemişti. Büyük ölçüde Sovyetler Birliği'nin Avrupa bölümünde konumlanmış olan hafif endüstrinin küçük ağı, tarımı modernleştirmek için gerekli makina ve araçları üretmekte yetersizdi. Aynı şekilde de endüstri, ulusu emperyalist çemberden savunmak için gerekli askeri techizatı üretebilir durumda değildi.

NEP'in, kontrol altına alınmış pazar ekonomisi bir kriz ardından ötekisine yol açtı ve sonunda ciddi bir "meta kıtlığı" ortaya çıkardı. Köylülüğün artan para geliri endüstri talebi karşılayacak yeterli mal üretimi yapamadığından dolayı geçersiz kaldı. Ancak en önemli kriz NEP'ten yararlanan zengin köylülüğün -**kulaklar**- tehlike yaratan ekonomik ve politik öneminin büyümesiydi. Bir milyon aileye yakın güçleriyle, köylü nüfusun % 4'ünü oluşturan kulaklar üretim, ticaret ve tefecilik yoluyla, büyüyerek zenginlik kazanmakla kalmadılar, spekülatif amaçlarla büyük miktarlarda buğday yığmaya başladılar. Devlet istihsal acentalarına tahıl vermediler (sakladılar) ve çoğu orta köylüyü aynı şeyi yapmaya sevkettiler, 1920'lerin sonlarına doğru ciddi üretim krizlerine yol açtılar (tahıl yalnızca iç tüketim için değil dış ticaret için de önemliydi). Başarılarından cesaret alan **kulaklar** hem kendi özel kârlarını korumak hem de Sovyet hükümetine karşı politik muhalefeti geliştirmek için doğrudan Sovyet iktidarına karşı sabotaja giriştiler.

1927'deki 15. Parti kongresi sırasında, Sovyet ekonomisi çıkmazdaydı. Tahıl üretimi düşüktü ve ihracat 1913 toplamının yalnızca % 2.5'i kadardı. Endüstriyel üretim açıkca savaş-öncesi düzeyindeydi. Politik olarak kırdaki proleter yönetimi, **kulaklar** güçlendikçe zayıflıyordu. Endüstriyel sabotajm büyüyen delilleri ve bilinçli karşı devrimci aktivite buna eklendi (Littlepage, 1938). Uluslararası cephede emperyalizmin öyle önemli ilerlemeleri vardı ki, Çin'de Chiang Kai-Shek'in Çin Komünist Partisi müttefikliğinden dönüp emperyalist güçlerle birleşmesi bunların en olumsuzu değildi.

Moskova'daki hükümet, 50 ulus ve milleti kapsayan ve Uzak Do-

ğuya kadar yayılan geniş alanda modern bir endüstriyel sistemi kurup planlamaya ve tarım üretimini rasyonalize etmenin organizasyon yöntemlerine sahip değildi. İlk teknisyenler kuşağı Sovyet eğitim sisteminden yeni mezun oluyordu ve henüz hükümete ve işletmeye entegre olmamıştı. 1922'deki 11. Parti kongresi öncesi konuşm a-sında, Lenin, parti liderlerinin ve kadronun sosyalizme geçişteki enkazı devralma sorununun olgunlaşmakta olduğunu farketti:

> Bugünkü durumun merkezi özellikleri, öncülerin, eğitim işini hafife almamaları zorunluluğu, sahip olmaları gereken yetinin boşlukları olduğunun ve yeterli eğitilmediklerinin samimi kabulüdür. (Lenin, 1975, Cilt 3, 646.)

Asıl politik soru Lenin'in 1924'teki ölümünden sonra ortaya çıktı. NEP'i sürdürmek mi, yoksa yeni bir gelişme basamağını zorlamak mı? Kapitalist unsurlarla başka uzlaşmalar yapmak mı, yoksa Sovyetleri, özel pazarın ekonomik kıskacından bağımsızlaştırmak mı? Lenin neticeyi görmüşse de sorun 1920'lerin sonuna kadar tam olgunlaşmamıştı. O sırada, çoğu kişi NEP'in uzun bir zaman süresindeki aşamalı evrimi sonucunda, ekonomik ve sosyal gelişmede niteliksel bir kopuş olamayacağı sonucuna vardı, Nikolai Bukharin'in öne sürdüğü gibi. NEP kırdaki ana karşı-devrimci güç **kulakların** büyümesini güçlendirmişti. Endüstride, gittikçe, tek tek fabrikaların küçük işlerini daha önemli çıkarların üzerine koyan bir sendika bürokrasisinin de dahil olduğu bir yöneticiler ve bürokratlar tabakası kendini göstermeye başlamıştı. Eğilim kaçınılmazdı, NEP altındaki evrim, kapitalist ve bürokratik öğeleri kurumlaştırıyordu.

1929'da, Sovyet komünistleri gerilikten kurtulup sosyalizmin temellerini kurma planına karar verdiler. Ellerinde izleyecekleri modeller yoktu. İşçi-köylü ittifakının, ileriye dev bir adım atmak için yeterli güçte olduğu saptamasını yaptılar, bunun alternatifi durgunluk ve kronik geri kalmışlık olacak, emperyalist kamptaki istikrarsızlık yüzünden Sovyetler Birliği sosyalist yapılanmada rahat ve muntazam bir gelişmenin lüksüne sahip olmayacaktı.

Plan üç bölümden oluşuyordu: 1) tarımın kollektivizasyonu; 2) bir ağır sanayi temelinin kurulması; ve 3) merkezi planlamanın kurumsallaşması. Bu, 1929'da Stalin'in liderliği altındaki Bolşevik Devrimin "Büyük Sıçrayışının" esasıdır. Üç madde de aralarında bağıntılıydı. Tarım ağır makinalar olmadan kollektivize edilemezdi (Örn. traktörler). Ağır makinalar, kollektivizasyon yöntemleriyle kırsal bölgelerden çekilen emek fazlası olmadan üretilemezdi, ve ülke çapındaki bir üretim sistemi, bu geniş ülkede merkezi bir plan ve bütçe olmadan etkin olarak kurulamazdı. (Bak. Carr ve Davies, 1969, Carr, 1950, 1952, 1953; Davies, 1980).

A. Üretici Güçlerin Gelişimi

Stalin stratejisinin altını çizdiği bir önerme üretici güçlerin gelişmesinin sosyalizmin gelişmesinde belirleyici bir başlangıç noktası olduğudur. Bu önerme, sosyalistlerin ve sosyalist olmayanların, ekonomik determinizmin bir örneği olarak, ortak saldırısına uğradı.

Charles Bettelheim, sosyalizmi mekanik olarak teknolojik değişim ve endüstriyel gelişimden türeyen, üretici güçlerin ekonomist teorisi'nden Stalin'in sorumlu olduğunu ileri sürüyor. Aksine, diyor Bettelheim, sosyalist yapılanmanın anahtar hattı üretim ilişkilerini değiştirmektir. Üretim ilişkilerini değiştirmek, sınıf mücadelesini beslemek anlamına gelir; üretici güçlerde yoğunlaşmak sınıf mücadelesini erteler, politikayı erteler. Bettelheim'a göre:

> İdeolojik ve politik olarak, SSCB'de sömürülen sınıfların ve sömürünün ortadan kalkması ile üretici güçlerin gelişmesinin önceliği üzerinde ileri sürülen bu iki tez, Sovyet proletaryasının, üretim ilişkilerinin dönüştürülmesine, yani, sınıfsal ilişkilerin yeniden üretilmesinin temeli olan mülk edinme sürecinin varolan biçimlerinin, yönetim ile yürütme fonksiyonları arasındaki toplumsal bölünmenin, kol ve kafa emeği, kent ve kır, işçiler ve köylüler arasındaki ayrımın, kısacası, sınıfların varlığının nesnel temelinini yok edilmesine yönelik herhangi bir örgütlü etkinliğinin önünü kesmeye yardımcı olmaktadır. (Bettelheim, 1976, 25.)

Bettelheim kendi pozisyonunu Marksist teorinin bir uygulaması olarak gördüğünden, biz de geçerken onun kategorilerinin anarkosendikalizmin klasik önermelerine olan eğilimini belirtebiliriz. Üretim ilişkilerini fabrika ya da tarla düzeyine indirgeyerek onları **mülkiyet ilişkileri** olarak görmek yerine, politik sürece katılım olarak görüyor. (Marx. Engels, 1968, 47.)

Bettelheim Stalin'in üretim ilişkilerini ihmal ettiğine ve sınıf mücadelesini beslemekte başarısız kaldığına inanıyor. Halbuki Büyük Sıçrayış, Sovyetler Birliği'nde özel mülkiyetin son kalesini yıkarak mülkiyet ilişkilerinde bir devrim yapmıştır. Kollektivizasyon üzerindeki mücadele, son mülk sahibi sınıfı, **kulakları**, geçmişe ait kılan bir sınıf mücadelesiydi.

Stalin gerçekte, değişikliğin temelinin üretici güçlerin gelişmesi olduğu şeklindeki temel Marksist prensibi yorumlamıştır. Lenin NEP altındaki üretici güçlerin gelişmesinin üretim ilişkilerinde sonradan oluşacak değişimlerin temeli olduğunu anladı; NEP'i "üretici güçleri artırmanın bir yolu, bir yöntemi ve bir aracı" olarak gördü. Sosyalizm, diyor Lenin:

> Modern bilimdeki son keşiflere dayanan büyük ölçekli mühendislik olmadan gerçekleşemez. Onmilyonlarca insanı üretim ve dağıtımın birleştirilmiş standartının en sıkı denetiminde tutan bir devlet organizasyonu olmadan gerçekleşemez... Aynı zamanda sosyalizm, proletarya, devletin yöneticisi olmadan gerçekleşemez. (Lenin, 1975, Cilt 3, 530).

Geniş çaplı endüstri, üstünde kaynaklarımızı arttırıp sosyalist bir toplum inşa edebileceğimiz biricik gerçek temeldir. Kapitalizmin yarattıkları gibi, büyük fabrikalar olmadan, çok gelişkin geniş çaplı endüstri olmadan, sosyalizm hiçbir yerde mümkün değildir. (Lenin, 1977, Cilt 32, 408.)

Stalin bu temel değerlendirmede Lenin'in yorumunu net olarak paylaştı. Ona ekonomist bir biçim vermekten ziyade, Stalin, üretici güçlerin gelişimi ve sosyalist devrimin getirdiği üretim ilişkilerindeki niteliksel değişimler arasında yoğun bir bağlantıyı da vurgulamıştır. Büyük Sıçrayış'tan iki on yıl sonra, Stalin, gelişme sürecinin yalnız üretici güçlerin büyümesinin basit bir sonucu olmadığı, aynı zamanda üretim ilişkilerinin niceliksel değişiminin bir sonucu da olduğu, yargısına vardı:

> Hiç kimse tarımımızdaki üretici güçlerin gelişiminin son 20-25 yılda çok büyük adımlar attığını inkâr edemez. Fakat bu gelişme, 30'lu yıllarda kırdaki eski, kapitalist üretim ilişkilerini yeni kolektivist üretim ilişkileriyle değiştiremeseydik oluşamayacaktı. Üretimde bu devrim yapılmasaydı, tarımımızın üretici güçleri, bugün kapitalist devletlerde olduğu gibi durgunlaşacaktı. (Stalin, 1972, 63.)

Büyük Sıçrayış tarafından başarılan üretim ilişkilerindeki niteliksel değişim, 1930'lardaki üretici güçlerin görülmemiş büyümesindeki potansiyeli özgürleştirdi. Bu ise, Bettelheim'ın üretim ilişkileri dediği, doğruluğu pek kabul edilmek istenmeyen ilerlemelerin temelidir. (Yani, işçiler ve yöneticiler arasındaki ilişkiler ve politik katılım.) 1930'lardaki kültür devrimi, Stakhanovite hareketi, subbotnikler, hepsi -Bettelheim'ın rahathkla görmezden geldiği- bu değişikliklerin örnekleridir.[2]

---

(2) Kültür devrimi geniş oylumlu bir okuryazarlık kampanyası içermekle birlikte, ilk kez tiyatroyu, sanatı ve edebiyatı emekçi sınıf için erişilebilir kıldı ve kültürel yaşamın tüm alanlarında cüretkar denemeleri serbest bıraktı. Stakhanovite hareketi (rekabet kampanyalarıyla üretimi arttırma) işçiler tarafından kendiliğinden başlatıldı. Bu kampanya, Bolşevik Parti liderliğinde geniş katılım yaratacak biçimde işçilerin ilgisini uyardı. Subbotnikler kamu işleri ve diğer faydalı projeler için gönüllü işçileri bir araya getirdi; Moskova metrosu gibi birçok anahtar projelerin inşasına katıldılar.

Geniş endüstriye ve teknolojiye karşı Bettelheim'ın anorkosendikalist görüşleri 'küçük olan güzeldir' şeklindeki küçük burjuva görüşleriyle kesişiyor. Böylece, Bettelheim'ın "Stalinizm" eleştirisini nerede bırakıp, nerede "Marksist ekonomizm"in klasik küçük burjuva eleştirisine başladığını söylemek çok zor.

B. Partinin rolü: "Yeni Bir Egemen Sınıf" mı?

Stalin'in liderliği üzerine bir diğer büyük eleştiri onun, iktidarı alıp Ekim Devriminin açtığı devrimci yönü tersine çeviren, yeni bir sömürücü sınıfın, elitin, çıkışının temellerini attığıdır. Burjuva tarihçileri bunu Stalin'in kişisel iktidarının katılığı olarak gösteriyorlar; bazı Marksistler Stalin'in, iktidarını devlet ve parti mekanizması üzerinde kontrolle yoğunlaştıran yeni bir sömürücü sınıfı temsil ettiğini söylüyorlar.

Herhalde bu tezin en popüler versiyonunu Paul Sweezy'nin, Marksist bir analiz olma iddiasındaki bir "yeni egemen sınıf" nosyonu oluşturuyor. Sweezy'e göre, Stalin ve çevresindeki parti liderliği, zaman geçtikçe yeni bir egemen sınıf haline gelen yeni bir hakim kliğin iktidarını pekiştirmiştir. Bu "sınıf"ın mal mülkiyetine değil devletin kontrolüne dayandığı varsayılmaktadır, bu ise işçi sınıfının kontrol edilmesi demektir. Bu yeni egemen sınıf işçi ve köylülerin sömürülmesiyle güçlenir ve büyür. Bu sömürünün kanıtı, Komünist Parti ve devletin bileşiminde meydana gelen, daha çok bürokrat ve teknokrat ve daha az işçi biçimindeki değişimdir. Bu sapmanın sonucunda diye iddia ediyor Sweezy, işçiler toplum yönetimine iştirak etmezler. Böylece:

> Eğer SSCB'de yeni egemen sınıf proletarya ise, partide ve hükümette kimin iktidar durumunda olacağı konusunda nasıl söyleyecek sözü olmayabilir, nasıl kendi organizasyonuna sahip olmayabilir; ve nasıl kendi hayatını biçimlendirecek ve geleceğini belirleyecek politika, ekonomi ve dış politikanın önemli konularında, tartışmanın tüm kanal ve yöntemlerinden, hatta karar vermekten mahrum olabilir. (Sweezy, 1980, 117)

Altta yatan problemin asıl kaynağı, tek partili sistemde demokrasi olmayacağıdır:

> Şimdiye kadar, her devrim sonrası toplum, ya hakim partinin politik iktidarın tekelini kullandığı tek partili devlet olarak doğdu ya da hızla buna dönüştü. (a.g.e., 143).

Sweezy'nin görmezden gelmeyi yeğlediği ilk tarihsel gerçek, Stalin'in lider olmasını imtiyazlı parti bürokratlarının büyümesinin değil, tersine, onların temizlenmesinin izlediği gerçeğidir. Sosyalizmin

inşasında kendi dar çıkarlarını ikinci derecede tutmaya isteksiz, hâlâ NEP'in getirdiği çıkar mantığına bağlı ve yetersiz teknokratlar yeni bir kuşak kadroyla değiştirildi. 1930'larda işçi sınıfından gelen teknik kadronun sayısı ve oranı, fabrika ve çiftlik yönetiminden gelenlerden farkedilir derecede büyüdü. Bu, bolşevikler tarafından kurulan Sovyet Üniversite ve teknik enstitülerden çıkan ilk işçi sınıfı teknisyenleri kuşağıydı. Bunlar doğallıkla parti ve devlette lider durumuna geldiler ve Lenin'in NEP'ten bahsederken eksikliğini vurguladığı işçi-sınıfı uzmanlarının yeni kuşağı oldular.

Sovyet devlet ve partisinin sınıf karakteri sorunu, tabii ki kadroların sınıfsal kökeni sorunu değildir. Kadroları bütünüyle işçi sınıfından temellenen partiler, işçi sınıfının çıkarlarını da temsil edebilirler, oportünizmin ağına da düşebilirler. Sovyet gelişiminin ilk dönemlerinde, parti ve devlet, üretimi hem politik hem teknik olarak anlayan çok sayıda yüksek nitelikli insan talep ediyordu: **Tam gün parti ve devlet için çalışacak insanlar.** Uzmanların, aynı zamanda, politik liderler ve parti içindeki aktivistler olması hem isteniyordu hem de **kaçınılmazdı.** Bu, gerçekte, uzmanların kendi bireysel çıkarları tarafından değil, işçi sınıfı partisinin politik çizgisi tarafından yönetilen, geniş ekonominin planlama ve operasyonunu garanti altına alıyordu. Uzmanlara rehber olan, onların parti ve devlet aygıtındaki varlığı değil, politik çizgi ve stratejidir. Sweezy teknik açıdan **nitelliksiz** kişilerin politika yaptığı gelişmiş bir sosyalist ekonomi mi öngörüyor? Veya uzmanlaşmadan ve işbölümünden iğrenen klasik anorko-sendikalizmin ağına mı düşüyür?

Sweezy işçilerin, ulusun politik yaşamındaki (komünist partinin özellikle bütünsel rolündeki) katılım eksikliğinden yakınıyor. Sovyetler Birliği'ni bir çok işçi sınıfı partisinin seçimlere katıldığı Batı Avrupa'nın çoğulcu demokrasileriyle karşılaştırıyor (Bu açıdan, Sweezy'in önermesi Avrupa Komünizmine yakındır. Bkz. Boffa, 1976, 652 ve ilerisi). Maalesef Sweezy'nin yakınması, demokrasi, seçim arenasındaki paylaşımla açıklandığında, geçerli olabilir. Demokrasi sınıf terimleriyle tanımlandığında ve işçi sınıfı demokrasisi doğru biçimiyle; işçi sınıfının bir işe, sağlığa, eğitime, daha iyi çalışma koşullarına ve emeğinin kazanımlarına sahip çıkması olarak tanımlandığında; o zaman Sweezy, Sovyet işçilerinin batı Avrupa işçilerinden daha büyük bir demokratik sisteme sahip olduğunu kabul edecektir. Ancak, Sweezy, sonunda demokrasiyi en dar terimlerle tanımlıyor, sınıf terimleriyle değil. Aynı zamanda, binlerce yerel sovyette varolan katılımı, sendikaları, kadın, gençlik, barış ve diğer kitle örgütlerini, görmezden geliyor (Bazı örnekler için; bkz. Lane 1971; Szymanski, 1979, 80-100; Szymanski, 1982).

Özetle, Sweezy'nin Stalin dönemi ve bugünkü Sovyet toplumu eleştirisi şuna varıyor; Bolşevik Parti politik tekelini pekiştirmiştir ve buna dayanmaktadır. Sweezy'e, başka hangi partinin, başka han-

gi politik kurgularla başa gelmesi gerektiğini sorabiliriz. Diğer parti veya partiler, yalnızca çoğulculuğun taleplerini gerçekleştirmek için mi seçimlere katılmalıydı? Bolşevikler, parlementerizm taraftarlarını tatmin etmek için partilere mi ayrılmalıydı? Gerçekte, bir ya da daha fazla parti olsa da, en temel konu, yapısal açıdan işçi sınıfı yönetiminin var olup olmadığıdır ve işçi sınıfının toplumsal gelişimin bütünsel gidişinden yararlanıp yararlanmadığıdır.

C) Devletin Rolü

Sıkca birleşilen bir argüman da Sovyetler Birliği'nin bir "kapitalist devlet" sistemi haline geldiğidir. —Kapitalist üretim tarzının yeni bir biçimi yani. Bu argüman, özel mülkiyetin (ki Sovyetler Birliği'nde olmadığı kabul edilir) bütünsel yokluğunda bile, kapitalizmin veya buna eşit bir sömürü sisteminin varolabileceği düşüncesine dayanır. Bazı iddialar, devletin etkin bireysel politik liderlerinin işçi sınıfının ürettiği artık değere el koyduklarını söylüyor. Diğerleri, devletin karar verirken esas olarak kapitalist mantığı izlediğine inanıyor.

Devlet kapitalizmi üzerinde bu çok çeşitli teoriler, Marx ve Engels'in üretim açısından özel mülkiyet ve kapitalist sömürü arasında kurduğu temel bağlantıdan bir sapmaya dayanıyor. Kapitalizmin, üretim araçlarının, özel mülkiyeti yerine, kişisel mülkiyet veya toplumsal mülkiyette de temellenebileceği düşüncesine olanak tamyorlar.

Devlet kapitalizmi tezi sosyalist inşaanın, somut, tarihsel dinamiğini kavrayamaz. Sosyalizm altında, karmaşık ekonomik sistemin bütün planlama ve yönetim aygıtları, daraltılmayıp aksine **genişletilmek** zorundadır, aynı zamanda işçi sınıfının, sistem daha olgun aşamalara ulaştıkça, yönetimde oynadığı doğrudan rolün kapasitesinin artması gerekir. Lenin'in formülasyonuyla ifade edelim:

> Proletaryanın sosyalist ekonomiyi inşa etme işinde, sömürücülerin direncini kırmak ve geniş yığınları-köylülük, küçük burjuva ve yarı-proletorya-yönlendirmek için, devlet iktidarına, zorun merkezi organizasyonuna ve şiddetin örgütlendirilmesine ihtiyacı vardır. (Lenin, 1975, Vol. II, 255)

Devlet ve hükümet arasında bir ayrım yapılmalıydı. Sosyalizm içindeki hükümet aygıtları devletle aynı şey değildir. **Devlet**, iktidarı tutmak ve burjuvazinin iktidarı geri almasını engellemek için bir araçtır. Kapitalist sınıf içeride ve dışarıda hâlâ kuvvetli olduğunda, sosyalizmin yaşaması için devlet aygıtının baskıcı güçlerinin kullanılamayacağını düşünmek aptalcadır. Devlet sonuçta eriyip gidecektir, ancak örneğin ABD, sosyalizmin "zaptının" ve "geri yuvarlanması"nın yollarını ararken, devletin, sosyalist gelişimin ilk aşamalarında erimesini düşünmek bir intihar eylemi olacaktı.

Diğer taraftan yönetim, yeni toplum harekatının yöneltilmesindeki yönetimsel ve politik kararların geniş sistemidir. Sovyetler Birliği'nde, sovyetleri, sendikaları, gençlik ve kadın örgütlenmelerini ve büyüyen bir Komünist Partiyi kapsayan, yeni bir yönetim biçimi çıktı. Bu, Sovyetler Birliği'nde işçi sınıfının iktidarı almasının özel biçimiydi. Bu, işçi sınıfının egemenliğini kurmak zorunlu olduğu için proleter devletin bir parçasıydı. Ama aynı zamanda, bir devletin var olmasının gerekli olmayacağı yeni komünist toplumun tohumlarını attı. Sosyalizmin en üst aşamasında, devlet yokolacak, ama bir **yönetim** biçimi olmadan, toplumun nasıl işleyeceğini tasarlamak çok zor.

D. Yukarıdan Devrim

Kollektivizasyon ve endüstrileşmenin bu kadar çabuk yapılması ve Moskova'nın otoritesinin güçlendirilmesi, demokratik katılımın yerel Sovyetler öncülüğünden çalışma yerlerine ve topluluklara kaydırılması çoğu kez tartışma konusu edilir. Hızlı değişim atılımının karşı argümanı çoğu kez Sovyet sosyalizmi ve sosyalist demokrasinin "yukardan-aşağı" karar mekanizması argümanı ile yakından bağlantılıdır. Bettelheim'e göre (yukardaki alıntı), Stalin, "aşağıdan devrim" tarafından izlenme olasılığını içeren bir "yukarıdan devrim" yapmıştır. Gerçekte ise yukardan geldiği için, kapitalizmi izole edememiş ve bugün bir "devlet kapitalizmi" sistemi üretmiştir. Bettelheim'a göre:

> "Yukardan devrim" düşüncesi 1929'un sonlarından sonra uygulanan geniş çaplı kolektivizasyonun resmi beklentisinde fazlasıyla yer aldı... Ancak Marx ve Engels'ten biliyoruz ki, yukardan yürütülen bir "devrim"; kitleler tarafından desteklense de, gerçek bir devrim değildir (Bettelheim, 1978, 523).

Soyut prensiplerin referansıyla bu sorunla uğraşmanın günahı çok büyük. Tüm bu değişimlerin, toplumun tüm düzeylerinde tam bir tartışma ve katılımı içeren bir çalışma ile yapılabileceği inkâr edilemez. Ama şu da kabul edilmeli ki, tarih kendisini yapanlara, ideal seçenekleri ve durumları sunmuyor. Sovyetler, temel kararların hepsini, çok kötü uluslararası durumla birlikte, iç zorlukları bastırırken vermek zorundaydı. Diğer sosyalist geçişlerden farklı bir biçimde Sovyetler Birliği, destek ve yardım alabileceği bir sosyalist müttefiğe ya da bir sosyalist kampa sahip değildi. Zamanlı, kararlı eyleme prim veriliyordu.

Büyük Sıçrayış'ın niteliksel atılımları "yukarıdan" hükümet müdahelesi olmadan tamamlanamazdı; NEP'in **laissez faire** yaklaşımı sosyalizmi kurmak için bir ekonomik temel ile modern bir endüstriyel ulus üretmenin işaretlerini vermedi. NEP, işçi sınıfı için yeni yeni zenginliğin yaratılması değil, yalnızca yoksulluğun yeni

den dağıtılması olacaktı. Merkezi hükümetin müdahalesine alternatif pratikte denendi, başarısız oldu. Kaosa ve ekonomik çöküntüye tek gerçek alternatif, çok güçlü bir merkezi otoritenin ağırlığıyla sağlamlaşmış büyük bir müdaheleydi.

I. Dünya savaşı zamanında yenilginin eşiğinden dönmüş olan Rusya, ilkel endüstriyel bir temele ve geri bir tarıma sahip olsaydı, büyük olasılıkla Nazi Almanyası ya da sovyet deneyiminin sona ermesini sabırsızlıkla bekleyen diğer emperyalist güçler tarafından düşürülecekti. Stalin'in, 1920'lerdeki, Buharin tarafından da desteklenen, koşulların uzun bir emperyalist istikrara değil, bir emperyalist krize ve savaşa gebe olduğu şeklindeki analizinin kesinliği kanıtlandı.

Büyük Sıçrayış'ın Bolşevik Devrim'ini sosyalizm yolunda perçinledi ve kendisinin, emperyalist saldırıya karşı Devrimin savunulmasında hayati önemde olduğunu kanıtladı. Tüm bunlar "aşağıdan devrim" yollarıyla olabilir miydi? Küçük toprak mülkiyeti sahipliğine ve işlenmesine bağımlı köylüler, sosyalist mülkiyete dayanan tarımın **sosyalist** dönüşümünü sağlayabilir miydi? Küçük ölçekli mülkiyet sahipliğinin kesin mantığı onların, şu "aşağıdan olma" problemini çözmesini engellemeyecek miydi?

Bettelheim'ın bu sorulara yanıtları popülist retoriğin de ötesine geçiyor; bilimsel sosyalizm yerine, kendiliğinden eylemi kutsuyor. Aslında Bettelheim'ın, yukardan devrim **"kitleler tarafından desteklense bile"** iyi sonuçlanmaz iddiası, tarihe anarşist temelde bir yaklaşımı ortaya koyuyor.

Bettelheim'ın merkeziyetçiliğin önemi konusundaki bilgi eksikliğinin Stalin'in tüm eleştirmenlerince paylaşılması gerekmez. Örneğin, Farley Mowat'la yapılan bir röportajda, bir sovyet fizikçisi şunları söylüyor:

> O (Stalin) yasasız ve paranoyaktı... Aynı zamanda uzak görüşlüydü. Kapitalist güçlerin bir gün toplumumuzu yine zorla imha etmeye çalışacağını biliyordu... Başaramayacakları konusunda emindi ve bu sayede çok korkunç bazı şeyler yaptı. Ama, sonunda biliyorsunuz, kendi monomaniasında haklıydı, O olmasaydı siz batıdakiler bir gözünüzle ağlayıp diğerinle kırparken, faşist Almanya kolaylıkla bizi mahvedebilirdi. (Mowat, 1982, 272.)

E. Bukharin Alternatifi

Büyük Sıçrayış'a esas politik alternatif Bukharin'in sosyalizmi kurma stratejisidir. bu strateji köylülerin tüketimini yükseltme, pazarın ayarlanması, hafif bir endüstri kurma ve tüketim mallarının arttırılmasına dayanır. Bukharin biçimsel/resmi olarak kolektivizasyon, endüstrileşme ve merkezi planlamadan yana olsa da, pratikte bu hareketlere karşıdır." Bu batık teknik temelin üstüne bile

kurabiliriz sosyalizmi", diyor Bukharin "ama kaplumbağa adımıyla yürürüz" (Cohen'de geçiyor, 1973, 183).

Tedrici dönüşümde ısrar ederek Bukharin, pazarın kendiliğinden hareketine karşı herhangi bir girişimi engellemek istiyordu. Nihayet, meşhur, "köylüler, kendinizi zenginleştirin" çağrısıyla, kırdaki kapitalist gelişmeyi yüreklendirdi. Onun stratejisi sosyalizm için değil, kapitalist restorasyon için bir reçeteydi.

Bukharin'in sosyalizm teorisi aslında Marksizm'in mekanik materyalist bir çarpıtılmasıdır. Sosyalizmin eski pazar ilişkilerinin dışında tedrici adımlarla kendiliğinden evrimleşeceğini varsayar. Bu teoride niteliksel sıçramalara ve helezonik (sarmal) gelişime yer yoktur; yalnızca tedrici, kesintisiz büyümenin yumuşak çizgisel gelişimini içerir.

Bukharin'in statik bakışı, şeyleri gelişimleri içinde değil, yalnızca oldukları gibi görmesine yol açıyor. Bu, onun, NEP'i geleceğin sosyalizmi olarak tasarlamasına neden olurken, daha büyük eşitsizlikler üreten kapitalist ilişkilere olan kaçınılmaz eğilimin, mülk sahibi sınıfları güçlendirmesini, sınıf mücadelesini yükseltmesini hesaba katmıyor. Aynı zamanda emperyalizmi statik tanımı içerisinde görüyor. Kriz aralarındaki anlık istikrarına bakarak, Bukharin, kapitalizmin artık iç çelişkilere ve krizlere düşmeyeceğini sanıyor. 1920'lerde bir krizin yaklaşmakta olduğunu hiçbir belirtisi yoktuysa da, Büyük Bunalım onun yanlışlığını açıkça kanıtladı.

Bukharin'e göre, emperyalizm artık iç çelişkilerini devlet müdaheleleri ile eritebilirdi ve bu yüzden daha fazla genişlemesine gerek yoktu. Sosyalizm üzerinde de ciddi bir tehdit yaratmıyordu. Ve sosyalizmin tehdidi minimum olduğundan, savunma için endüstriyel bir taban geliştirmenin aciliyeti yoktu. Bukharin'in çelişkisiz dünyasında, Sovyetler Birliği'nde süren sınıf çatışması yoktu. Sınıf ayrımlarını köylülük üzerinde yapmaya eğilimliydi. Aykırılık ortaya konacaksa, Stalin ve Lenin, köylü katmanını ayrımlamada her zaman çok nettiler, yoksul ve orta köylüleri sömürücü **kulaklardan** ayrı tuttular.[3]

(3)

Bu yazı yazıldığı sırada, Sovyet Parti Liderliği, Bukharin'in Sovyet tarihindeki yeri üzerine yeniden bir değerlendirmenin sürmekte olduğunu bildiriyordu. Bununla birlikte, Ekim Devrimi'nin 70. yıldönümü kutlamalarında yaptığı eleştirel bir konuşmada, Mikhail Gorbachev, Bukharin'in, sosyalist geçiş konusundaki politik görüşünün baştan başa hatalı olduğunu düşündüğünü söyledi. Gorbachev, **kulaklara** karşı verilen mücadelenin genellikle, "orta köylülüğün oldukça önemli bir kısmını da karşısına alacak denli geniş" olarak yorumlandığını da vurguladı. (*The New York Times*'ın 3 Kasım 1987 tarihli nüshasında). Görünüşe bakılırsa yanıtlanmayan asıl sorular, kollektivizasyon, endüstrileşme, merkezi planlama ve partideki temizlenmelerin yürütülmesi sırasında yapılan aşırılıklar ve hatalar, ya da özel olarak, Stalin ve parti liderliğinin, kulakların yarattığı tehlikelerin abartılması ve zengin ve orta köylüyü aynı düzeyde değerlendirme eğilimi konusundaki sorumluluklarının boyutu çevresinde dönmektedir, tüm bunların politik geçerlilikleri çevresinde değil.

F. Büyük Sıçrayış'ın Sonuçları

Stalin'in stratejisinin başarısı, en üst aşamasında, sonuçlarıyla değerlendirilmelidir. Bunlar zengin belgelere sahiptir ve genelde tartışmasız olmasına rağmen yine de çoğu kez saçmalaştırılmıştır. Çöküşün boşluğundaki Sovyetler Birliği, geri köylü bir ulustan modern endüstrili bir ulusa dönüşmüştür. Örneğin Sovyetler Birliği 1925-26'da yalnızca 732 traktöre sahipken, 1932 yılında yılda 50.000 traktör üretilmesi düzeyine ulaşmıştır. 1927 ve 1937 yılları arasında ulusal endüstri üretimi 18.3 milyon rubleden 95.5 milyon rubleye sıçramıştır. Ücretler dört katına çıkmıştır. Ücretsiz sağlık bakımı ve eğitimle, yaşama standartı müthiş gelişmiştir. (Verilerin tam analizi ve kaynaklar için bak. Soviet Union Study Project, 1983).

Stalin'in tanınmış biyografıcisi ve eleştirmeni Isaac Deutscher, Stalin tarafından uygulanan yöntemlere karşın şunları vurguluyordu:

> 1930 yıllarında hala, orta-büyüklükteki bir Avrupa ulusuna göre geri düzeydeki, üretimin malzeme gereçleri, o kadar çok ve hızla gelişmiştir ki, Rusya şimdi Avrupa'da birinci ve dünyada ikinci endüstriyel güçtür. 20 yıldan biraz fazla zaman zarfında şehir ve kasabaların sayısı iki katına çıkmıştır ve şehirli nüfusu 30 milyon artmıştır. Her düzeydeki okul sayısı defalarca katlanmıştır. Tüm ulus okula gönderilmiştir. Toplumun kafası öylesine açılmıştır ki, onu tekrar uykuya yatırmak artık çok zordur. Bilim ve sanat için bilgi olanağı, Stalin yönetimi tarafından doyurulamaz ve şaşırtıcı bir noktaya getirilmiştir... Sonuçta, Rus toplumunun bütünsel yapısı çok derinlikli ve çok yönlü bir değişim geçirmiştir ve artık kolayca yolundan çevrilemez. (Deutscher, 1960, 568-9)

Cahilliği kaldıran ve ilk kez işçi-köylü çocuklarına dek formel eğitimi getiren bir kültür devrimi. 1939'da kentli işçiler artık nüfusun yarısını oluşturuyor yeni ve güçlenmiş bir proletaryayı temsil ediyorlardı; bu, sosyalizme geçiş için hazır bir temeldi. (Bkz. Nove, 1969).

II. ELEŞTİREL KONULAR

A. Temizlemeler ve Mahkemeler

Sovyetler Birliği'nde hızlı ve canlı değişimlerin, sorunlar; ya da, tarihte sınıf çatışmalarındaki şiddetli çıkışların hepsinde olduğu gibi, büyük sayıda insanların yer değiştirmesi, gündelik yaşamlarının bozulması, bir çoğunun yaralanması veya öldürülmesi ile birlikte olması şaşırtıcı değildir. Stalin dönemini, süreç içinde ölen insan-

ların sayısıyla yargılamak hatalı olsa da, gereksiz şiddet, hapis ve ölüm sorusu önemlidir.

Maalesef, süregelen yaklaşım, Vietnam Savaşı sırasındaki, ABD'-deki ceset sayma paranoyasından farksızdır. Temel yaklaşım, devrimcilerin elinde kaç kişinin öldüğüne bakmak oluyor. İç savaşta kulaklara karşı ve faşizme karşı mücadelede, karşı-devrimcilerin elinde ölen milyonlarca devrimciye, işçiye köylüye ve masum sempatizanlara ise bir kaç damla gözyaşı döküldü. Bu ahlâki sayımcılığın arkasında yatan şey, komünizmin faşizm kadar, belki de daha fazla baskıcı ve zalim olduğunu gösterme arzusudur.

Yine de rahatsız edici sorular var. Parti, 1933'ten 1938'e kadar temizlendi mi ve Stalin'in gücünün istismarıyla onun düşmanları arındırıldı mı? 17. Parti kongresinden sonra ki tüm merkez komite, Khrushchev'in "gizli konuşmasında" söylediği gibi, ortadan kaldırıldı mı? Sosyalist yasaların, parti üyesi olan-olmayan kişilerin adil olmayan takibatı ve ölümüne yolaçan, sistematik suistimali oldu mu?

Tabii, bu soruların çoğu, Sovyetler bizzat kayıtları tarayıp, ellerinde kanıtlarla gelmeden, otoriter bir şekilde yanıtlanamaz. Ben burada, Batı'da kimsenin elinde olmayan bilgiye sahipmişim gibi davranmayacağım. Yine de, bu noktada en azından bazı iddiaların haklı olduğunu ve 1930'larda başlayan ve Stalin'in hayatının sonraki yıllarına da yayılan Sovyet legalitesinin istismar edildiğini ileri sürecek kadar bilgiye sahibiz.

Büyük Sıçrama'ya ve Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin pekiştirilmesine gölge düşürdüğünden, kritik sorular, 1930'lardaki olaylarda yoğunlaşır. Açıkça her iki tarafın da dikkate değer kanıtları var. Ancak, 1930'ların temizlemeleri ve yargılamalarının isim ve işlem olarak doğruluğunu varsayan argümanlara çok az ilgi gösterildi. Bu nedenle, bazı noktaları materyalist bakış açısıyla iyice aydınlatmak, yapılması gereken çözümleri dengelemeye yardımcı olabilir.

Her şeyden önce, parti temizlemelerinde doğal olarak yanhş olan hiçbir şey yok. Temizlemeler, parti standartlarına uymayan ve politikaları yerine getirmeyen üyeleri ihraç etmenin yollarıdır. Tarihin değişik noktalarında, partinin ana hedefleri ve kadrodaki farklı nitelik gereksinimi değiştiğinden, bunlar zorunlu hale geldiler. Açıkca temizlemelerde yasal olmayan yöntemler kullanılmış olabilir ve atılmaması gereken üyeler atılmış olabilir, ama temizlik aynı zamanda, parti saflarını yenilemek ve geliştirmek için meşru bir mekanizma da olabilir.

Bu konuda süregelen mantık, anti-komünist önyargının yargısıdır. Temizlik olmasa, parti bürokratların ve kariyeristlerin esiri olacak, temizlik olursa, tanımı gereği saflara yönelik cadı avı... (Herhalde

yalnız "kadrolar" temizlenebilir, "bürokratlar" değil.)

İkinci olarak, 1930'lardaki temizliklerin son sosyalist dönüşümün amaçlarını yerine getirmek için gerekli olup olmadığı sorulabilir. 1924'de, parti saflarına, yeni sosyalist kurumları işletebilmek için büyük sayıda genç ve teknik açıdan nitelikli eleman kaydetti. 1924 ile 1933 arasında üyeler 472.000'den 3.555.000'e ulaştı. Ancak parti, yeterli politik ve teknik eğitime sahip üyeler sağlayamıyordu. Sosyalizme geçişteki görevin zorluğu yaratıcı ve sonuç alıcı kadroya gereksinim duyuyordu. Aynı zamanda, Bolşeviklerin ilk kuşağının yeni sosyalist kurumlar kurup onları işletmek gibi bir zorunlulukları olmamıştı. Bu yüzden, binlerce yeni üye arasından, yalnızca bu yeni görevlere uygun olanlar partide kalmayı umabilirdi.

Üçüncü olarak, tekil parti üyelerinin temizlenmesinin genel nedeni, muhbirlik ve karşı-devrim destekçiliği değil, bürokratik sorumsuzluktu. Stalin'in isteği şuydu:

> İslah olmaz bürokrat ve sansürcülerin yönetsel aygıttan ihracı ve teşhiri; parti ve hükümet kararlarını saptıran kişilerin, gözboyacıların, gevezelerin görevden alınması; ve onların yerlerine yeni insanların atanması (Stalin. 1953. Cilt XIII. 377).

Ayrıca bunun dışında, birçok bürokrat **kulaklarla** tehlikeli uzlaşmalar yaptı ve istifçiliğe, sabotaja, çürümüşlüğe, genelde yoksul ve orta köylüyü sosyalizme karşı örgütlemeye çalışan **kulak** girişimlerine karşı hareket etmekte yetersiz kaldı. Çoğu sendika bürokratları ve yöneticileri işleri eski şekliyle yapmaya alışmıştı ve teknolojik yeniliğin önüne çıkıyorlardı, çünkü bu onların rahat durumlarını tehdit ediyordu.

Dördüncü olarak, parti içindeki muhalefet bloğunun, tartışma ve mücadele ile başaramadıkları şeyleri, entrika, şiddet ve sabotaj yardımıyla yapmaya çalışacakları düşünülemez bir şey değildir. Stalin'in yakın çalışma arkadaşı Sergey Kirov, temizliklerin ardından Leningrad parti örgütünün başına getirilmesinden, yalnızca bir yıl sonra öldürüldü. Öldüren, Leonid Nikolayev, bir parti üyesi ve Zinoviev taraftarıydı. Parti kadrosunun tüm üyelerinin tasdikini aldıktan sonra, 1938'de, 1.6 milyon üyenin ihraç ya da istifasını getiren bir süreç yaşandı.

Son olarak, Bolşevik partiden temizlenenlerin büyük çoğunluğu, Arthur Koestler'in *Darkness at Noon* (Gün Ortasında Karanlık)'da verdiği izlenimin tersine takibata, şiddete ve ölüme maruz kalmadı. Çoğu basitçe emekli edildi. Bazıları çalışma kamplarına gönderildi. Çalışma kamplarındaki koşullar şüphesiz ciddi olsa da, Robert Conquest'inki gibi, bu konu üzerindeki birçok hesap, çalışma kampına gönderilen **herkesin** "Stalinizmin" kurbanı olduğu varsayımıyla boyanmıştır.

1935-1938 arasında, parti ve hükümet görevlilerinin yargılamaları, suçlanan, mahkum ve idam edilen bir avuç yüksek parti görevlisi gördü, suçlar jurnal ve ihanetti. Bukharin, Trotsky (giyabında), Zinoviev, Kamenev, Radek, Rykov ve diğerleri gibi suçlanan üst muhalif çehrelerden bazılarının karşıtlarla birliği marjinaldi, fakat hepsi Stalin ve parti liderliğinin ulusu götürdükleri yola karşıydı.

Yargılamaların hakh olup olmadığı ya da suçlananların iddia edildiği gibi suçlu olup olmadığı konusuna girmeyeceğim. En azından yüzeyde, her ikisini de düşünmek için nedenler var. Çoğu çağdaş analiz, maalesef her iki yönü sunmuyor. Mahkemelerde bulunan tanıkların yazdığı, takibatı haklı çıkarabilecek anılara ya da el yazmalarına bakılmıyor bile. Bir kaç yorumcu, örneğin ABD'nin Sovyetler Birliği elçisi Joseph Davies tarafından yazılan belgeleri ciddiyetle ele alıyor. Davies, Moskova mahkemelerini izlemiş ve Devlet Sekreterliğine verdiği raporda, "haklı bir kuşkunun ötesinde" suçlananların ihanet ettiğini yazıyor, ve mahkemeleri izleyen çoğu diplomat "davanın korkunç bir politik karşıtlığı ve aşırı ciddi bir noktayı ortaya koyduğuna" inanıyor. (Davies, 1941, 271-272). Davies'in izlenimleri, gelişigüzel bir okumayla dahi, itirafların mantıksal olarak tutarlı olduğunu ve suçlananların hiç birinin zora maruz kaldığını belirtmediğini (bunu yapsalar da kaybedecek bir şeyleri yoktu hatta uluslararası gözlemcilerin varlığı nedeniyle avantaj sağlayabilirlerdi) ortaya koyuyor. Bir İngiliz avukatı ve parlementeri, D.N.Pritt şöyle diyor: "Davaların gelişimini izleyen herhangi biri için, mahkemede sözlü olarak yapılan itirafların düzmece ya da ezberlenmiş olamayacağı çok açık" (Pritt, 1937).

Emperyalist ajanların Bolşevik Parti içindeki muhalefetle bağları olabileceği en azından mantıksal bir olasılık olarak kabul edilmelidir. CIA'in Sandinistlerin, Kübalı ve Vietnamlı komünistlerin arasına sızdığına inanabiliyorsak, neden Nazi gizli servisinin Bolşevik Partiyle bağlantı kurmaya cesaret edebileceğine inanmayalım? Amaçlarına ulaşmak için silaha ve paraya gereksinim duyuyorlarsa ve bunlar da ancak emperyalist ülkelerde mevcutsa, Sovyet muhalefetinin, Sovyet ülkesini Almanlarla, Stalin yönetiminin devrilmesinden sonra (Bukharin'in mahkemesinde itiraf ettiği gibi) bölüşmek konusunda anlaştığına inanmak neden o kadar zor olsun?

Tüm davalardaki yasal işlemlerin kusursuz olduğunu düşünmek olanaksız. Ölüme mahkum edilen bazı kişilerin Sovyet Partisince rehabilitasyonunun gösterdiği gibi, bazıları haksız suçlamalara uğradılar. Bu yanlış uygulamaların ne kadarı partideki muhaliflerin, kariyerist ve/veya ajanların haksız suçlamalarıdır ve ne kadarı yasal işlemlerin saptırılmasıdır? Ne kadarı bizzat Stalin tarafından haksız olarak suçlanmıştır? Yine, bu soruların yanıtları gizlilikle

örtülmüştür ve bu noktada bilmek olanaksız olabilir. Yanıt getirmeye çalışmıyorum, yalnızca soruların hâlâ açık olduğunda ısrar ediyorum.

B. Dünya Savaşı ve Sonrası'nda

Stalin'in popüler demonolojisine göre, Büyük Sıçrayış'la bir kez Bolşevik Devrim bozulup ve Stalin'in liderliği pekişince, ardından gelen her şey yalnızca onun kişisel diktatörlüğünün kuvvetlendirilmesi veya parti ve devletin çürümesi anlamına gelir. Üretimin büyümesi, gelişen yaşam standartları, faşizme karşı zafer, Doğu Avrupa'da sosyalizmin kurulması -hepsi bu adamın- (ve, bazılarına göre, temsil ettiği sınıf ya da tabakanın) kişisel iktidarını güçlendirmiştir, ve işçi sınıfının çıkarına olan her hangi bir şeyle ikinci derecede ilgilenilir. Aslında, bu önerme gerçeklerin referansıyla değil, bir mantık sıçramasıyla yapılmıştır, çünkü bir kez Büyük Sıçrayış önemsiz sayılınca başka kamta gerek kalmaz.

Büyük Sıçrayış'ı izleyen iki on yıl boyunca merkezi tarihsel dinamik faşizmin yükselişi ve düşüşüydü. Bu sorunda, Stalin ve Sovyet Partisi ilk ve en tutarlı tavrı aldı. Bu adam ve liderliği üzerine söylenecek herhangi başka bir şey de, tüm dünyadaki sadece sosyalistlerin değil tüm demokratların yüzyüze olduğu bu ana konu üzerinde hiç yalpalamadığıdır.

Stalin'in yönetimindeki Sovyetler Birliği faşizmi yenmede önde gelen rolü oynadı. Sovyetler Birliği, faşizme karşı cepheye A.B.D.'yi ve İngiltere'yi çekmek zorundaydı. Müttefikler Cumhuriyet İspanya'sına yardıma gelmeyi reddettiler. Nazi tepkisini Batı Avrupa'dan SSCB'ye yönlendirmeyi umdular, bu da 1939'da Sovyetler Birliği'ni Almanya ile taktik bir anlaşma yapmaya zorladı. Savaş bir kez başlayınca, ABD, Nazilerin dünyanın tek sosyalist ülkesini yeneceği umuduyla, Almanya'ya karşı ikinci bir cephe açmak için 1944'e kadar bekledi.
Stalin, Sovyet halklarının yabancı tahakkümüne kendiliğinden karşı çıkışını değerlendirdi ve bunu, önceki rejimdeki belirleyiciliği açık olan sovyet ulusunun korunması için yönlendirdi. Sovyet Partisi milyonlarca kadrosunun yaşamları dahil olmak üzere, faşizme karşı geniş uluslararası cepheye herşeyini verdi. Hızlı bir ekonomik gelişme tüm meyvalarını verdi. Stalin, Batıdaki ve tüm dünyadaki işçi sınıfı partilerinin kendiliğinden muhalefetini de değerlendirip, cesaretlendirdi ve 1943'te partizan savaşımını ve kapitalist ülkelerdeki anti-faşist cepheyi güçlendirmek için Komintern'i dağıttı.[4]

---

(4) Komünist ve işçi sınıfı güçlerinin, anti-faşist cephelerin politik önderliğinin ve Sovyet Kızıl Ordusu'nun belirleyici askeri rolünün bir sonucu olarak, savaş sonrasında Doğu Avrupa'da bir dizi işçi sınıfı hükümeti iktidarı ele geçirdi. So-

Tüyleri yeni palazlanan bir sosyalist ülkenin Nazi Almanyasını yenmesi gibi çok önemli gerçek dünya tarihinin gidişatını değiştirdi. Eğer bir emperyalist ülke (örn. ABD) faşistleri tek başına yenmiş olsaydı, dünyanın bugünkünden çok farklı olacağı aşikârdır. Eğer kişi bugün nükleer donanımlı ABD'nin saldırganlığını görebiliyorsa, sosyalist bir karşı dengenin olmadığını düşünsün. Kapitalist ve sosyalist kamplar çelişkisinin olmadığı, ana çelişkisinin iç emperyalist rekabet olduğu nükleer silahlı bir politik dünya düşünsün.

C. Kült ve İnsan

Khrushchev'in yaptığı suçlamalarla, gerçekliğin, Stalin'in 1953'deki ölümüne dek bir paranoid ve irrasyonel olduğuna gelindi. Herhangi haklı bir suç unsuru bulunmadan parti makamlarını öldürtmüş olabilir. "Doctor's plot" (Doktorun Entrikası) planlı bir hareket olabilirdi. Ve herhalde tek de değildi. "Geri yuvarlanan komünizm" üzerinde odaklanan Soğuk Savaşın çıkması ve yenilenen emperyalist saldırıda, Stalin'in geçmişteki aynı yöntemlere olan eğilimi barizdi ve zarar veriyordu.

Bir kere daha dönemin anlaşılması bireysel temizlik ve mahkemelerde değil, dünyanın karşısına çıkan ana politik ve sosyal sorunlarda yatmaktadır. Paranoya ve irrasyonelliğe dayalı bir analiz, politik sahanın içindeki psikolojik faktörlerin ötesine geçemez.

Savaş sonrası dönemde Stalin liderliğinin problemleri psikolojik bozukluktan daha ciddidir, ve daha fazla sondaj istiyor. Ben ana sorunun Stalin'in sosyalist-yapılanmada 1945'ten sonra başka bir büyük, niteliksel sıçrama yapmakta yetersiz kalması olduğu önermesini yapacağım. Bu, politik çizginin bir sorunudur, ama kişinin ve çevresindeki parti liderliğinin ideolojik yetersizliğiyle ve dogmatizm ve idealizme olan eğilimleriyle birleşmiştir.

Stalin'in birinci politik hareketsizliği, savaştan sonra dünyadaki yeni güç dengesinin getirdiği karmaşıklıkları kavramakta yetersiz kahşıdır. Genelde, savaştan sonraki dış politikanın dayandığı saptama, dünyadaki itici gücün emperyalistler arası rekabet değil, iki toplumsal sistemin arasındaki mücadele olduğuydu. (Bak. Taubman, 1982). Bu, 1949'daki Çin Devrimi'nin nihai zaferine kadar net değildi, ama Sovyetler bütün güçlerini, barışçıl birlikte yaşama ve bu önemli değerlendirmeye dayanarak Soğuk Savaşın tersine çevrilmesine verdi.

ğuk Savaş'ın başlamasıyla varlıklarını sürdürebilmek için yönetimlerini şu ya da bu oranda pekiştirmek ve Sovyetler Birliği ile ittifaklarını güçlendirmek durumunda kaldılar. Bu, dünyada yalnızca tek bir sosyalist ülkenin bulunduğu savaş öncesi durumun ardından önemli bir gelişmenin, sosyalist uluslar topluluğunun oluşmasının temelini muştuluyordu.

Ama Stalin yeni durumun karmaşıklıklarını tümüyle kavrayamadı, emperyalistler arası rekabeti ve emperyalistler arası savaşların tehlikesini abarttı. Emperyalizmin içindeki çelişkilerin sığ bir kavranışına işaret eden, İngiltere'nin ABD'den ayrışması gibi hayallere sığındı. Stalin, aynı zamanda sosyalizmin içindeki çelişkilere de tek yanlı baktı. Yugoslavya'yla farklılıkları ele alışı, sosyalist kamptaki eşitsiz gelişmenin bütünsel algılanışına dayanmıyordu. Genelde, dünyaya tek taraflı bakma eğilimi Stalin'e atfolunabilir, Avrupa'daki başlatıcıları ve taraftar olmayanlar için Gorbachev'in hedef aldığı Sovyet Dış politikasındaki durgunluğa katkıda bulunmuştur.

Stalin'in savaştan sonraki domestik politikaları, onun sosyalist yapılanma teorisine de yansımıştır. *Economic Problems of Socialism in USSR* (SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları, çev.) ilk defa 1952'de yayınlandı, fakat bir modern sosyalist ekonominin karmaşıklıklarının hakkından gelmekte yetersiz kaldı. 1950'lerin SSCB'si 1930'ların SSCB'si değildi. Ekonominin endüstriyel tabanı zaten yerindeydi ve şaşırtıcı kısa bir yeniden yapılanma süresinden sonra Sovyetler Birliği bütünüyle yeni bir soruyla karşılaştı. Tüm üretim süreçlerinde bilimsel ve teknolojik devrimin en son aşamalarını kapsayan temele dayalı sosyalist yapının temelleri nasıl atılacak?

Bu problem, 1981'deki 26. Parti Kongre'sine kadar ele alınmadı, ancak, Stalin'den sonraki her Sovyet lideri bununla uğraştı. Khrushchev büyük gösterişle "goulash komünizmi"ni denedi ve başarısız oldu. Brezhnev "gelişkin sosyalizm" düşüncesini ve bunu başarmak için bir ekonomik reformlar zinciri getirdi, ama bunları uygulamaya koyamadı. Sovyet ekonomisinin 1970'lerdeki durgunluğu (görece olarak tabii, çünkü batıdaki ortalamadan hala daha hızlı büyüyordu) aşırı merkeziyetçiliğe, üretim üniteleri ve yerel Sovyetlerin sorumluluk eksikliğine bağlıydı, randımanın nitelikten çok niceliğine, ve tüketim mallarından çok ağır makinalara önem veriliyordu. Merkeziyetçilik, ağır sanayii üretimine vurgu, ve temel makina üretimi Büyük Sıçrayış, zamanında gerekliydi ama, Gorbachev'in reformlarının ve yeniden yapılanma politikasının gösterdiği gibi Savaş sonrası dönemin koşullarına uygun düşen bir stratejik odak değildi.

Stalin'in aşırı-merkeziyetçiliği, ekonomiye uygulandığı kadar, Komünist Partinin ve diğer politik kurumların fonksiyonlarına da uygulanmış gibi görünüyor. 1930'ların koşullarında ve savaş sırasında partinin karar mekanizmasına geniş bir katılım düzeyi mümkün olmayabilirdi, ama savaştan sonra bu düzeyin azaltılması için bir neden yoktu. Merkez Komite'nin, 1939 ve 1953 arasında, **onbeş yıl** toplanmayı başaramaması, sosyalist demokraside ciddi bir kopuşu gösteriyor. 1970'lerde partinin kolektif liderliğinin restore edil-

mesinde az mücadele oldu, ama Gorbachev parti organlarının edilgenliğini belirtmekte atik davrandı ve parti-içi demokrasiyi canlandırma aracı olarak, 1930'lardan beri en belirli temizlikleri gerçekleştirdi.

Glasnost gereksinimi, kökleri Stalin'e uzanan kesin bir ideolojik kırılığa işaret ediyor. Stalin'in gizliliği emperyalist çember'döneminde iyi hizmet vermiş olabilir, ama modern elektronikle, işçi sınıfının büyüyen karmaşıklığıyla ve yeni çağın artan talepleriyle uyuşamaz. Uydu iletişimi çağında, ideolojik mücadele global düzeyde verilir ve geniş bir enformasyon yelpazesi gizli tutulamaz.

Stalin'in felsefi ilkelliği, savaş sonrası sosyalizmin taleplerini karşılamakta yetersiz kalmıştır. Kenneth Cameron'un yazdığı gibi, Stalin'in genetik, dil ve "superstructure" konuları üzerindeki görüşleri, çoğunlukla üstünde durmaya bile değmez (Cameron, 1987, 112-120). Ama sorun, Cameron'un zannettiği gibi temelde yöntembilimsel değil, politiktir.

Stalın, 1929'da sosyalizmin pekiştirilmesi yönünde zamanında bir girişim yaptı, ama 1950'lerde, böyle bir girişimi zamanında yapmakta başarısız oldu. Stalin, dünyada sosyalizme ilk geçişi yönetmesi açısından önemli olduğu kadar, ikinci Büyük Sıçrayış'ı durdurmaktan da sorumludur.

SONUÇLAR

1956'da Anna Louise Strong, "The Stalin Era" (Stalin Dönemi) üzerine, W.E.B DuBois'nın "okunmaya değer" bulduğu kitabında yazıyor (DuBois, 1957):

> Sanırım geriye baktıklarında insanlar, o yıllara, "Stalin Dönemi" diyecekler. Onmilyonlarca insan dünyanın ilk sosyalist devletini kurdular, ama mimarı oydu. Köylü ülkesi Rusya'nın bunu yapabileceğini söyleyen ilk ses onundu. O zamandan beri, onun izi hepsinin, tüm kazanımların ve tüm kötülüklerin üstünde mevcuttur. (Strong, 1956, 9)

Soğuk Savaşa kadar, bu "Stalin Dönemi"nin kıymetinin, uluslararası işçi-sınıfı hareketi ve dünyadaki anti-faşist demokratik güçler tarafından takdir edildiği çoğu kez unutuluyor. Sovyetler Birliği'nin sosyalizmi kurmakta olduğu ve tüm hatalarına karşın sonuçlarının pozitif olduğu üzerine tek soru bile yok. Herkes yanılıyor mu? Claudin'in (1975) iddia ettiği gibi, Stalin herkesi kandırmayı başardı mı?

1880'lerin başından 1930'lara kadar, sosyalizm projesi yalnızca bir fikir ve çabaydı. Paris Komünü ve Macar Devrimi işçi-sınıfının iktidarını yakaladı ama elinde tutamadı. 20. yüzyılın başında, sos-

yalizm tüm Avrupa proletarya partilerinin amacıydı. Bu devrimler, istediği sonuca ulaşmayınca, şüpheciler, Rusya gibi geri bir köylü ülkesinde sosyalizm umudunun olmadığını söylediler. Dönüp bakacağı sosyalist müttefikler yoktu ve pratikte sosyalizmin kapitalizmin yerini alacağı konusunda da uygulamada kanıt yoktu. Bolşevikler iktidarı aldıktan 10 yıl sonra, emperyalist kuşatma altında ve savaş öncesi kapasiteye yeni ulaşmış bir ekonomiyle, devrimci Rusya'nın bir 10 yıl daha gideceği hiç bir şekilde açık değildi.

Tabii, dünyada sosyalizmin kurulmasının yalnızca negatif bir olgu olduğuna inananlar, Sovyet sisteminde saygıya değer bir şey bulamazlar; Rusya'da sosyalizmin herhangi bir biçimini (kapitalist bir ekonomiyle parlementer "sosyalizm" dışında herhalde) kabul etmeyeceklerdir. Ancak Stalin dönemi, ideolojik olarak fazla haksız yargılamayanlar için, inanılmaz niteliksel ilerlemeler dönemi olarak değerlendirilecektir.

Stalin ve Bolşevikler sosyalizme geçiş için maddi temeller yaratma ve Sovyet ulusunu emperyalist düşmanlığın mayın tarlaları içinde yönetme merkezî sorununu çözümlediler. Halkların ve kaynakların ve bir dizi iyi zamanlanmış taktik ittifakın misli görülmemiş seferberliği ile, Stalin'in Sovyetler Birliği dünyadaki en güçlü savaş makinasını, faşizmi yenmede belirleyici bir rol oynamaya, diğer ulusların sosyalizmi kurmasına yardım etmeye ve sosyalist uluslar topluluğunda merkezi güç haline gelebilmeye muktedir oldu.

Kapitalist dünya depresyondayken, Sovyet ekonomisi Stalin'in liderliği altında limitlerin ötesinde gelişti. Köylü bir ulustan yeni bir Sovyet işçi sınıfı çıktı. Herkesin işi ve temel insanî hizmetleri garanti altına alındı. Büyük bir kültür devrimi ilk kez olarak Sovyet kitlelerinin okuma yazma öğrenmesini ve temel eğitimini sağladı; ülkedeki ana demokratik kurum olan sovyetlerin politik kapasiteleri güçlendi. Sovyet ulusları ve ulusal kültür gelişti. Stalin'in liderliği temeldi ve kişisel niteliklerinden bir çoğu-politik sorunları net olarak görebilme, kararlılık ve proletarya devrimine tartışma kabul etmez bağlılık — Sovyet işçi sınıfının olgunlaşan bilincini yansıtıyor ve ona hizmet ediyordu.

Tümüyle yeni bir üretim biçiminin lekesiz ve hatasız çıkacağını düşünmek idealizmdir. Marx'ın belirttiği gibi, sosyalizm zorunlu olarak "rahminden çıkacağı eski toplumun doğum izlerini taşıyacak" (Marx, 1966, 323) ve kendi çelişkileri olacaktır. Üretimin her yeni biçiminde olduğu gibi, sosyalizm bir kerede ortaya çıkmayacak, fakat aşamalar halinde, yeni egemen sınıf, işçi sınıfı, üretim güçleri üzerinde kontrolü sağlayıp kapitalizmin kalıntılarını arındırdıkça kurtulacaktır.

Ancak Sovyet sosyalizminin kaçınılmaz yetersizlikleri üzerinde, ulusu üç onyıl boyunca yönetmiş birinin ciddi hatalarını göğüslemek

zordur. Stalin çevresinde "kişilik kültü", sosyalizmin büyümesini ve sosyalist demokrasiyi ciddi şekilde aksattı. "Kişilik kültü," çarpıklaşmış kahramana tapınmaktan daha öte bir şeydir. Kollektif sürecin ve sosyalist gelişmeyi yönetecek kurumların kurulmasındaki başarısızlığı doğurdu. Sorun, yalnız Stalin dönemiyle sınırlanmadı, sovyet sosyalizminin bugününe geldi ve diğer sosyalist hükümetleri de etkiledi.

Sovyet toplumunu bu kadar uzun süre karakterize eden gizlilik, kurumsal katılık ve Stalin çevresindeki kült, 1930'larda ve II. Dünya Savaşı sırasında anlaşılabilir bir şeydi ve hatta tarihsel açıdan "gerekliydi". Ancak savaştan sonra üretimi engellediği ve niteliksel açıdan zararlı olduğu kanıtlandı. Stalin'in fesat tertibi endişesi paranoya noktasına ulaştı. Savaştan sonraki yıllarda, yeni ve daha esnek kurumsal yapıların sosyalizmin yeni ve daha yüksek bir aşamasına geçişte gerekli olduğunu kavrayamadı. Kollektif liderliğin ve modern sosyalist bir ulusun talep ettiği demokratik kurumların oluşturulmasında yetersiz kaldı. En açık ideolojik ve kuramsal tartışmaları yüreklendirmedi ve en karışık kuramsal sorunları basit fikirlerle ve işletme mantığıyla çözümlemeye kalkıştı. Stalin, bir süre Sovyet toplumunun dönüşümünü durdurduğu için dogmatizm ve katılığın simgesi haline geldi. Bir çok yönden, savaş sonrasının Stalin'i, en çok 1970'lerde konuşulan ve Mikhail Gorbachev'in reformlarının hedefi olan Sovyet toplumunun durağanlığını miras bıraktı. Bu, sosyalizmden "sapmanın" bir biçimi değil, fakat sosyalizmde süren bir eğilimin yansımasıdır. Tarihsel gelişim süreçlerinde bir aşamanın istemlerini karşılayan kurumlar, gelişimin yeni bir aşamasının ayak bağı olurlar.

New York City Çeviri: **Ali Yücel**

KAYNAKLAR

Bettelheim, Charles. 1976. *Class Struggles in the USSR: First Period, 1917-23.* New York: Monthly Review Press.

_____1978. *Class Struggles in the USSR: Second Period, 1923-1930.* New York: Mounthly Review Press.

Boffa, Giuseppe. 1976. *Storia dell'Unione Sovietica.* Milano: Mondadori.

Cameron, Kenneth Neill. 1987. *Stalin: Man of Contradiction.* Toronto: NC Press, Ltd.

Carr, E.H. 1950. *The Bolshevik Revolution, 1917-1923.* Vol. I Middlesex: Penguin.

_____1952. *The Bolshevik Revolution, 1917-1923.* Vol. II. Middlesex: Penguin.

_____1953. *The Bolshevik Revolution, 1917-1923.* Vol. III. Middlesex: Penguin.

Carr, E.H. and R.W. Davies. 1969. *A History of Soviet Russia: Foundations of a Planned Economy, 1926-1929.* Vol. 1. New York: Macmillan.

Claudin, Fernando. 1975. *The Communist Movement.* Vol. 2. New York: Mounthly Review Press.

Cohen, Stephen F. 1973. *Bukharin and the Bolshevik Revolution.* Baltimore: Penguin Books.

Conquest, Robert. 1973. *The Great Terror.* New York.

Davies. Joseph E. 1941. *Mission to Mosvow.* New York: Simon & Schuster.

Davies, R. W. 1980. *The Industrialization of Soviet Russia: The Socialist Offensive The Collectivization of Soviet Agriculture.* Cambridge: Harvard University Press.

Deutscher, Isaac. 1960. *Stalin: A Political Biography.* New York: Vintage.

DuBois, W. F. B. 1957. "World Changer." *Mainstream.* Vol. 10. No. 1, 1-5.

Goldfield, Michael and Melvin Rothenberg. 1980. *The Myth of Capitalism Reborn.* San Francisco: Institute for Scientific Socialism.

Lane, David. 1971. *The End of Inequality: Stratification Under State Socialism.* Baltimore: Penguin.

Lenin. V.I. 1975. *Selected Works. I-III. Moscow: Progress.*

_____*1977. Collected Works.* Vols. 1-45. New York: International Publishers.

Littlepage, John. 1938. "Red Wreckers in Soviet Russia," *Saturday Evening Post.* January 1.

Marx, Karl. 1966. *The Critique of the Gotha Program.* Moscow: International Publishers.

Marx, Karl and Friedrich Engels, 1968. *Selected Works.* New York: International Publishers.

Mowat, Farley. 1982. *The Siberians.* New York: Bantam.

Nove, Alec. 1969. *An Economic History of the USSR.* London: Penguin Books.

Pritt, D.N. 1937. "At the Moscow Trial," in *Pamphelts on the Moscow Trials.* Berkeley: University of California.

Soviet Union Study Project. 1983. *Working Paper.* Oakland. California.

Stalin, Joseph. 1953. *Collected Works.* Peking: Foreign Language Press.

_____1972. Economic Problems of Socialism in the USSR. New York: International Publishers.

Strong. Anna Louise. 1956. *The Stalin Era.* Altadena, CA: Today's Press.

Sweezy, Paul. 1980. *Post-Revolutionary Society.* New York: Mounthly Review Press.

Szymanski. Albert. 1979. *Is the Red Flag Flying?* London: Zed Press.

_____1982. "Post-Maoist Disillusionment: A Critique of Sweezy's State Bourgeoisie," *Line of March,* No. 10. January-February, 65-88.

Taubman, William. 1982. *Stalin's American Policy.* New York: W.W. Norton.

Tucker, Robert. 1973. *Stalin as a Revolutionary.* New York: W. W. Norton

Türkiye'de Kürt Sorunu

Michael M. Gunter

Middle East Journal Summer 1988 sayısından çevrilmiştir.

Kürtler üzerine bir çok başarılı çalışma olmasına karşın,[1] bunların çok azı, Kürt nüfusunun % 50'sini oluşturan Türkiye'deki Kürtler üzerinedir.[2] Bu akademik ilgi tedirgin edicidir. Çünkü bazı kürtlerin Türk hükümetine karşı içten içe duyduğu antipati, son yıllarda şiddet eylemlerine dönüşmüştür.

Türkiye'nin doğusunda sürmekte olan 'Kürt ayrımcılığı inadını' açıklamak için, 1979 yılında CIA'in yazdığı bir rapordan şöyle bir alıntı açıklayıcı olabilir:

> "Kürtlerin ayrı kimlik kazanma düşüncesi Türk hükümetinin seçme veya bastırma denemelerine karşın önemli bir düşüş kaydetmedi. Kürt dili büyüdü ve gizlice basılan Kürt edebiyat kitap ve dergileri, Kürt bölgelerinde el altından edinilebilmekte. Son yıllarda Kürt otonomisi ve özgürlüğü düşüncesini yaymak amacıyla birçok legal kültürel dernekler ve gizli kurtuluş hareketleri kuruldu."[3]

Turkish Daily News sahibi ve başyazarı İlhan Çevik "Doğu Anadolu'da Birşeyler Oluyor" başlıklı makalesinde şöyle diyor:

> "Şüphesiz, bölgedeki durum şu an çok ciddi. Türk Silahlı Kuvvetleri birlikleri sürekli alarmda ve gün boyu güvenlik operasyonları yapılmakta. Resmi açıklamalara göre, ayrılıkçı teröristler bazı komşu devletler tarafından korunup eğitilmekte İsyancılar bölgede her türlü eylemin içindeler ve geniş güvenlik önlemlerine rağmen çok aktifler. Düzenli olarak askeri birliklere, jandarma karakollarına ve hatta cezaevlerine baskın yapıyorlar."[4]

Bu çalışmanın amacı şu anda fiilen varolan Türkiye'deki Kürt sorununu Türk otoritelerinin bakış açısından incelemek. Temel olarak Türkiye Kürtleri varolan hükümetten hoşnut ve Türkiye'de ve dışarda yaşayan Kürt'lerden yana değiller. Ayrıca Türkiye'deki Kürt sorununda dış destekli kışkırtma ve cesaretlendirmenin rolü de in-

---

Michael M. Gunter, Tennessee Teknik Üniversitesi'nde Siyasal Bilimler Profesörü ve "Pursuing the Just Cause of Their People": A Study of Contemporary Armenian Terrorism'in yazarıdır.

celenecek. Özellikle son yıllarda ki Türkiye aleyhtarı terörizmde kabarık dosyası bulunan Ermeni guruplar vb. kadar SB ve Suriyenin rolleri de incelenecek.[5]

Kürt nüfusu hakkında kesin ve net veriler yok. Fanatik Kürtler 12 milyonu Türkiye'de olmak üzere 26 milyon Kürt olduğunu iddia etmekte.[6] Bunun yanısıra etnik olaylarda uzman Avustralyalı bir gazeteci "Türkiye'de yaklaşık 15 milyon Kürdün olduğunu" söylüyor.[7] Türkiye'deki durum hakkında 1970'lerde yazan Kürt yazar Kendal (Nezan) bilinen zorluklardan dolayı veri toplamanın çok güç olduğunu, bu yüzden Kürt nüfusu hakkında var olan bilgilerin doğru olmama olasılığını belirtiyor.[8]

Ayrıca, Kürtlerin yaşadığı ülkelerde, devlet de Kürtleri malum nedenlerden ötürü olduğundan az göstermeye de çalışıyor olabilir. Örneğin David McDowall şöyle diyor: "Türkiye'deki nüfus sayımlarında yalnızca Türkçe konuşamayan Kürtler resmi olarak Kürt sayılmakta, bu da sayılarını çok az göstermektedir.[9] Kendal'ın da belirttiği gibi, "Türk hükümeti rakamları düşürürken bazı milliyetçi gruplar da abartmakta."[10] 1984'de İngiliz basının deneyimli Türkiye gözlemcisi David Barchard şöyle demişti: "47 milyonluk Türkiye'de yaklaşık 8 milyon Kürtçe konuşuyor."[11]

Tüm bu farklı nüfus tahminlerine bakarken, birçok Kürdün de asimilasyona uğradığı gözönüne alındığında da Türk hükümetinin, başkalarının "Kürt" diyeceği kişilere neden ısrarla "Türk" dediği de çok anlamsız değil elbette. Örneğin İsmet İnönü ashında bir etnik Kürttür.[12] Ancak onun bu Kürt geçmişi İnönü'nün Kürtçülük iddialarına karşı güçlü bir Türk milliyetçiliği tavrı takınmasına engel olmamıştır. 1920'lerde Türkiye'nin doğusundaki Kürt ayaklanmalarını hatırlatarak İnönü şöyle demiştir: "Yalnızca Türk ulusu bu ülkede etnik ve ulusal hak talebinde bulunabilir. Başka hiçbir unsur bu hakka sahip olamaz."[13]

Çağdaş Türkiye'de, şüphesiz, tarihsel olarak etnik Kürt olan birçok insan asimile olmuş ve bugün Kürtçe bile konuşmamaktadır. Osmanlı dönemindeki parçalanma döneminin kaynaklık ettiği Kemalist ideolojinin ulusal birlik ve toprak bütünlüğü ilkesi düşünüldüğünde, Türk hükümetinin Kürt nüfusu üzerine yapılan tahminleri desteklemedeki tereddütü anlaşılabilir. Ancak, öte yanda, bazı Türklerin iddia ettiği, Kürtlerin aslında Türk köklerini unutmuş "dağ Türkleri" olduğu düşüncesi entellektüel olarak kabul edilemez.

Bugünün Arka Planı

Eldeki bilgilere göre, 1950'de başlayan çok partili sistem Kürtlerin kendi durumlarını geliştirme olanağı sağladı.[14] Tüm Türk vatandaşları oy verme hakkına sahip oldu ve Kürt seçmenler bu sayede gerçek bir seçim gücü ele geçirdi. Özellikle, yeni Başbakan A. Men-

deres'in Partisi DP bu geniş kitlenin desteğini alabilmek için çok uğraştı.

27 Mayıs 1960'daki askeri darbeden sonra, devrik Menderes bazı Kürt politikacıların güçlerini Kürt özgürlüğü için kötüye kullandığını iddia etti. Bu itham abartılmış bile olsa, askeri hükümet Haziran 60'da 485 civarında Kürdü tutukladı ve aylarca gözaltında tuttu. Bunlardan en etkin 55 tanesi batı Anadolu'ya 2 yıllığına sürgüne gönderildi. Bunlardan biri hariç tümü Menderes'in partisindendi.[15]

Bu arada Kendal'a göre, yeni askeri hükümet Kürt köy ve kasaba isimlerinin Türkçeleştirilmesine ağırlık verdi.[16] Nisan 61'de, cunta lideri Komutan Gürsel, Şerif Fırat'ın yazdığı bir kitabı övmeye koyuldu. Kitapta, Kürtlerin Türk kökenli olduğu anlatılıyordu. Bir ay sonra da, Kürtlerin ayrılıklarını ve kimliklerini ilan ettiği Mardin, Deykir, Siverek, Diyarbakır, Bitlis ve Van'da gösteriler yapıldı.[17]

Varolan rahatsızlığa rağmen, yeni Türkiye Anayasası (1961) daha çağdaşlaşarak konuşma, basın, dernek kurma hakları vb. sivil özgürlükleri daha da genişletti. Türk bölünmezliğini tehlikeye düşürecek bölgesel veya etnik derneklerin kurulmasını yasaklayan yasa, varlığını korumasına rağmen, Türkiye Kürtleri yeni özgürlüklerden yararlandılar. Diyarbakır'lı bir Kürt olan Dr. Yusuf Azizoğlu Yeni Türkiye Partisi liderlerinden biri oldu. 1962'de kısa bir dönem için, yeni İnönü hükümetinde sağlık bakanlığı yaptı. "Bölgecilik" iddialarıyla istifaya zorlanana dek, doğu'da bir çok hastahane ve dispanser kurdurdu.

Türk basını da Kürt sorununu tartışmaya başlamıştı. *Barış Dünyası* adlı liberal bir gazete 1962'de Musa Anter'in Kürt dili, edebiyatı ve folkloru üzerine yazdığı makaleleri yayınlamaktaydı. Aynı yıl Eylül ayında, İstanbul'da Türkçe-Kürtçe olmak üzere iki dilde basılan bir dergi *Dicle-Fırat* ortaya çıktı. Birkaç sayıdan sonra yasaklanmasına rağmen, yerini *Dicle Kaynağı, Deng* (Ses), *Riya Newe* (Yeni Yol) adlı yeni dergiler aldı. Ancak onlar da tek tek yasaklandı.

Aynı sıralarda Türk basını da gelenekçi ve milliyetçi Molla Mustafa Barzani'nin liderlik ettiği Irak'taki Kürt ayaklanmalarına geniş yer veriyordu. Şüphesiz, Irak'taki Kürt ayaklanması birçok Türk Kürdüne'de cesaret vermişti. Gerçekten de 1965'te milletvekili Faik Bucak adh Urfa'h Kürt bir avukat tarafından Türkiye Kürt Demokratik Partisi kurulmuş, örnek olarak da Barzani'nin Kürt Demokratik Partisini almıştı.

Türk soluda legal olarak 1960'da Türkiye İşçi Partisi adı altında örgütlenmiş ve 1965'de parlamento'da 15 koltuk kazanmıştı. Ağır

ağır Kürt sorununa ilgi duymaya başlayan TİP, nihayet Ekim 70'deki 4. kongresinde şöyle bir değerlendirme yapıyordu:

"Türkiye'nin doğusunda bir Kürt Halkı vardır... Ve egemen sınıfı temsil eden faşist otoriteler, bu Kürt halkını, genellikle kanlı bir bastırmaya dönüşen asimilasyon ve yıldırma politikasına maruz bırakmışlardır."[18]

Türk politikası bağlamında, bu tek açıklamaydı. Daha önce Türk parlementosundaki hiçbir yasal politik parti, Türkiye'deki Kürt halkının varlığını açıkça tanımamıştı. Haziran 71'de, yeni askeri destekli hükümet TİP'i dağıtarak liderlerini hapse attırmıştı. Suçlarının bir bölümü de, Kürtler lehine ayrılıkçı etkinlikleri savunmasıydı.

Kürt dernekleri illegal kaldıkları için kürtler doğal olarak sol hareketlere doğru çekilmişler ve bu gruplar içinde orantısız bir şekilde temsil edilmeye başlamışlardır. Gerçekten o günlerde radikal Türk gençliğinin en tanınmış iki ismi Deniz Gezmiş ve Mahir Çayan da Kürttü. İkisi de "bir Kürt halkı"ndan açıkça sözetmelerine ve Türkiye'nin doğusundaki Kürtleri başkaldırmaya teşvik etmelerine rağmen Gezmiş ve Çayan Kürt milliyetçisi olmaktan çok radikal marksittiler. İkisi de 1972'de öldü. Gezmiş idam edildi. Çayan askeri komandolar tarafından vurularak öldürüldü.

1969'da Ankara ve İstanbul'da, ardından da Doğu'da Kürt entellektüelleri, çoğunluğun ilk legal Kürt örgütü diyebileceği bir örgüt olan Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nı (DDKO) kurdular. DDKO, aylık bültenlerinde doğunun ekonomik sorunlarını, Kürt köylülerinin üzerindeki ağa ve şeyh baskısını, doğu Anadolu'daki Türk ordusunun "vahşi ve şiddet dolu" tavırlarını tartışıyordu.

1960'lardaki bütün bu Kürt huzursuzluğu, Türk ordusunun 12 Mart 71'deki dolaylı müdahalesine neden olan istikrarsızlık ve terörizmin yalnızca görece ufak bir bölümünü ifade ediyordu. Düzen sağlamak amacıyla yürütülen çalışmalar sırasında askeri destekli N. Erim hükümeti birçok sorun içinde Kürt sorununu sayarken şöyle bir tanımlama yapmıştı:

"Kürt milliyetçiliği, Türk hükümetini tehdit eden aşırı sağ ve aşırı sol politikayı birleştirmiştir.

Adalet Bakanı İsmail Arar parlamento'da yaptığı bir konuşmada Kürt bağımsızlığını amaçlayan Kürt hareketinin Irak Kürtleri lideri Barzani'yle işbirliği içindeki, Doğu bloku ülkelerinden silah stoğu yapmış olduğunu iddia etti.[19]

Sonraki aylarda Kürt eylemcilerinin hemen hepsi yeni hükümetin tutukladığı teröristlerin arasındaydı. Diğer birçok radikal Türk örgütleri yanında DDKO da yasaklandı. Radikal türk solundan gelen birçok protesto ve eyleme rağmen, 1973 yazına dek Türkiye'de güvenlik sağlanmıştı. Siyasi partilerin tekrar çalışmasına izin verilmiş ve aynı yılın güzünde seçimler yapılmıştı.

Bununla birlikte Türkiye'nin çok partili sisteminden istifade eden

Kürt politikacılar, yeniden kendilerine en cazip gelen partiye destek vererek aktif rol oynayabilmişlerdir. 1970'lerde bir süre için, yeni bir SD parti olan B. Ecevit'in CHP'si birçok Kürt lidere cazip gelmiştir. Gerçekten de, 1973 seçimlerinden önce Ecevit doğu anadolu turu atarak, doğunun sorunlarına özellikle eğileceğine dair söz vermiştir. Ancak 1977 seçimlerinde, birçok Kürt lider istedikleri yere gelemedikleri için Ecevit'ten ayrılmıştır.

Kürt solu da benzer bir ayrılığı, Türkiye'nin diğer sol-kanat parti ve örgütleriyle yaşadı. Elbette, ilkesel olarak, Türk solcuları Kürtlerin ekonomik ve kültürel ezilmişliklerini tanıyorlardı. Ancak, bu solcular çözümün Türk proletaryasının önderliğinde gerçekleşecek bir sosyalist devrim olacağını savunuyorlardı. Ve varolan koşullarda, Kürt milliyetçiliğini ön plana çıkarmak uygun değildi, hatta gerici bir talepti. Böyle bir durumla yüzyüze gelen bir çok kürt, Türk parti ve derneklerinden ayrılarak, 1970'li yılların ortalarından sonra kurulan Kürt gruplarına girdiler...[20]

Politik Kürt Örgütleri

1970 ortalarında, eski DDKO (Doğu Devrimci Kültür Ocakları), DDKD (Devrimci Demokratik Kültür Derneği) adı altında yeniden örgütlendi. Ancak tüm kürt solcularını birleştirme çabaları başarılı olamadı. DDKD'nin bazı şubeleri çalışmalarına bağımsız olarak devam ederken, diğerleri yeni oluşmaya başlayan politik örgütlerin kontrolü altına girdi.

TKSP - Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisi, 1971 de kapanan TİP'in bazı üyeleri tarafından 1974 de kuruldu. Parti aynı zamanda 1975'den 1979'a kadar yayınlanan aylık dergileri nedeniyle *Riya Azadi* veya *Özgürlük Yolu* olarak da tanınmıştı. Az sayıdaki kentli işçi ve aydın taraftarları ılımlı sosyalist ve uluscu hedefler savunuyorlar ve işçi sendikalarında ve öğretmen birliklerinde kısmen etkili oluyorlardı. Partinin genel sekreteri Kemal Burkay halen İsveç'te sürgünde yaşamaktadır.

İlginçtir ki, TKSP Kürtlerin "Demokratik bir sistemde, eşitlik ilkeleri sağlandığında Türklerle birarada yaşayabileceğine" inanmaktadır. Ayrıca "ya Türkiye'de federe bir devlet oluşturulacak ya da Kürt halkı kendi bağımsız devletlerini kuracaktır... Zaman ve tarihsel gelişme bunu belirleyecektir." 1980 askeri darbesinden sonra bir çok TKSP üyeleri tutuklanmıştır. Diğerleri, genel sekreter gibi yurtdışında sürgün yaşamaktadır. Bu yüzden şimdilik ılımlı Sovyet yanlısı bu partinin geleceği belli değildir.

PKK, *Partiye Karkaren Kürdistan* veya Kürdistan İşçi Partisi ayrıca *Apocular* olarak da adlandırılan bu parti Türkiye'de 1970 ve 1980'lerde varolan en radikal şiddet yanlısı Kürt hareketidir.[21] Son dönemlerde bazı Türkler de bu partiye girmiştir.

Grup, Öcalan ve 17 Kürt üniversite öğrencisinin 1974'de Ankara'da yaptıkları toplantılar sırasında oluşmuş ve ilk olarak Ankara Demokratik Yurtsever Yüksek Öğrenim Derneği adım almıştır. Programı Marksizm-Leninizm ve aşırı milliyetçiliğin bir karışımıdır ve nihai hedefleri, Türkiye, Irak, İran ve Suriye'deki Kürt bölgelerini kapsayan geniş bir bağımsız Kürdistan devleti kurmaktır. SB'ndeki küçük Kürdistan bölgesinden hiç söz edilmiyor olması ilginçtir.

1970 ortalarında oluşumundan kısa bir süre sonra grup doğu ve güneydoğu Anadolu'da bölgesel örgütlenmeler oluşturmuştu. 1979'da resmi olarak PKK'yı kurdu ve doğuya giderek Türk hükümeti ve devleti savunan "feodal" Kürt unsurlara karşı silahlı mücadeleye başladı.

PKK'nın "kurtarılmış bölge" ilan ettiği bazı bölgelerde bir kaç Kürt köylüsü PKK'ya kendi kurtarıcıları olarak bakıyordu muhtemelen. Ancak hemen her Türkiye'li Kürt, PKK'nın şiddet taktiklerini reddederek bunları vahşi, sorumsuz ve pervasız olarak nitelendirmiştir. Ayrıca, PKK'nın uyguladığı şiddet, Türk ordusunun sistemli saldırısını provoke etmiştir. 1981'de PKK üyesi olduğu iddiasıyla 2000'den fazla insan tutuklanmış, bunların 447'si toplu davalarda G.Doğu Anadolu'yu "bağımsız" kılmak için "silahlı çete" oluşturma iddiasıyla yargılanmıştı.[22]

447 üye hakkındaki resmi suçlama, PKK'nın bağımsız Kürdistan'ı kurmak için her türlü yolu uygulamaya kararlı geniş bir Kürt örgütlenmesi olduğuydu. Şiddet eylemlerinin başlamasından bu yana, parti 243 kişiyi öldürdü. Öldürülenlerin çoğu genç (18-25 arası), düşük eğitimli işçiler, çiftçiler ve çobanlar ve işsizdi -bu tanım, yaş dışında, bölgedeki bir çok insanı tanımlamaktadır. Parti, mali kaynağını gasp ve tehditle elde etmekteydi. "Türkiye'deki eroinin büyük bir bölümünün G.Doğu Anadolu'nun dağlık bölgelerinde Kürtler tarafından üretildiği", "trafiği düzenleyenler ve ayrılıkçı Kürtler arasında bir ilişkinin" var olduğu iddia edilmektedir. Türk kaynaklar, "ayrılıkçıların özellikle uyuşturucu ile silah değiş tokuşunu yapmaya istekli olduğunu" söylemektedirler.[23]

Tutuklamalar, operasyonlar ve izolasyon nedeniyle gerilemiş bile olsa PKK'ın eylemleri devam etti. Örneğin 6 Nisan 1980'de, Sidon-Lübnan'da düzenlenen bir basın toplantısıyla ASALA'yla işbirliğine girdiklerini deklare ettiler. Bağımsız Türk Kürdistanı sınırlarının büyük bir bölümü, bağımsız Türk Ermenistanı'nın topraklarını kapsaması gözardı edilse bile, Kürtler ve Ermeniler arasında tarih boyunca varolan düşmanlık nedeniyle bu işbirliği deklarosyonunun uygulanmasına şüpheyle bakılmaktadır.[24] Mayıs 83 ve Ekim 84'de Türk ordusu Kuzey Irak bölgesine girdiğinde ASALA üyeleri PKK gerillaları ve diğer Kürt gruplarıyla birleşerek Türk ordusuna karşı savaştılar.[25]

Türk ordusunun bu saldırılarını ve Ağustos 86 ve Mart 87'deki diğer iki saldırıyı provoke eden durum 1983 başlarında oluşmuştu. Türk istihbarat kaynakları 12.000 küsur Kürt gerillasının Türkiye-Irak sınırında yaklaşık 70 km.lik bir alana yayıldığını saptamıştı.[26] Her ne kadar, bu Kürt gerillalarının çoğu Mesud Barzani'nin yönettiği KDP üyesi olsalar da, PKK'nın güçlü elemanları kendilerine kandaşları arasında sığınak bulmuştu. Irak orduları doğuda İran'la savaşmakla meşgul oldukları için, Kürtler sınırdaki kayalık bölgede dilediklerini yapabiliyordu. Örneğin PKK militanları Irak'taki sığınaklarından çıkarak kolayca Güneydoğu Anadolu, özellikle de Hakkari bölgesine sık sık saldırı düzenleyebilmekteydi. Bu bölgede Kürt ulusçuluğunu empoze etmeye çalışıyorlardı. Para, yiyecek ve diğer gerekli malzemeyi çalıyor ve Türk kamyonlarına saldırıyorlardı. Mayıs 1983'de PKK militanları bir Türk bölüğünü basarak üç eri öldürüp bir subayı da yaralamışlardı. Türk hükümeti durumun ciddiyetini kavrayarak, Irak'm izniyle sınırın ötesine bir saldırı düzenledi. Türklerin belirttiğine göre, Kürtler derhal kamplarını terketti. Saldırı her iki taraftan birer ölü ve kürt kamplarının imhasıyla sonuçlandı. Ancak, gerillaların bildirdiğine göre, yüzlerce Kürt ölmüş ve 2000 kişi tutuklanarak mahkemeye çıkarılmak üzere Türkiye'ye geri götürülmüştü.[27] ASALA da 22 militanının öldürüldüğünü iddia etmişti.[28]

Ancak Mayıs 83'teki bu Türk saldırısı Kürtlerin eylemlerini sona erdiremedi. Gerçekten de -bir raporda belirtildiği gibi- PKK'nın 1984 Ağustos'undan beri baskınlarını "Kürt direnişçileri hemen hergün Türk ordularıyla çatışmayı" sürdürecek kadar ileri götürebildikleri görülmektedir.[29]

13 Ağustos 1986'da Uludere yakınındaki Ortabağ sınır Jandarma Karakoluna yapılan saldırının 12 askerin ölümüyle sonuçlanmasından iki gün sonra Türk Hava Kuvvetleri jetleri Kuzey Irak'taki Kürt gerilla kamplarını bombaladı. Başbakan Turgut Özal 100 gerillayı barındıran üç kampın imha edildiğini söyleyip "Bu asileri inlerine kadar takip edip başlarını ezeceğiz" diye beyanat verdi.

Barzani'nin KDP'sinden bazı gerillalarında öldüğünü vurgulayarak "Bu, asileri koruyanlara da bir ders olsun" dedi.[30]

Sürekli bir güvenlik problemi olması nedeniyle, Türk hükümeti 1986'dan beri gerillalarla savaşabilecek köylülere silah dağıttı. PKK, bu kişilere ordudan daha çok saldırarak karşılık verdi. PKK'nın Şubat 1987'de 34 sivili öldürmesini takiben, Türk orduları 4 Mart 87'de Kuzey Irak'a yeni bir saldırı düzenledi. Politik açıdan 1985'de PKK tarafından Atina'da kurulan "Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi"nin sözcüsü Mehmet Silopi, Avrupa Parlementosu ve Avrupa Konseyine başvurarak "Kürdistanda neler olup bittiği hakkında ayrıntılı bilgi edinmelerini" istedi.[31]

Kürt gurupları yurtları dışında daha once seyrek olarak gündeme getirdikleri bir militan hareket sergileyerek Batı Almanya ve Hollanda'daki Türk bürolarını, Paris'teki Irak Havayollarını 1980 sonbaharında işgal ettiler. Bunu takip eden Mart ayında da Kürtler, Batı Avrupa'daki çeşitli THY bürolarını işgal ettiler ve diğer bazı bürolar önünde gösteriler yaptılar.[32]

Paris'teki Kürt Enstitüsü'nde görevli bulunan Siyamend Othman durumu şöyle değerlendirdi: "Kişisel düşüncem (ve korkum) odur ki, bu geleneksel tavır uzun süre böyle kalmayacaktır. Kürt örgütleri ve liderleriyle ve kadrolarıyla yaptığım görüşmeler, bende Kürtlerin, özellikle de Türkiye'dekilerin, ilgi çekme konusunda gitgide ümitsiz duruma düştükleri duygusunu uyandırdı".[33]

Diğer Siyasi Örgütler

1970 ortalarında bir dizi başka Kürt siyasi örgütlenmeleri ortaya çıktı. Bunlardan bazıları çok kısa ömürlü oldu. Ve her zaman kendi içlerinde bölünmeye açık ve bu nedenle de incelenmesi oldukça güç örgütler idi. Bu yüzden söylenecekler yalnızca bir deneme kabilinden kısmi bir çözümlemedir. 1965'de Faik Bucak tarafından kurulan aslen tutucu, milliyetçi ve Barzani yanlısı Türkiye Kürdistanı Demokratik Partisi 1960 sonları ve 70 başları bir çok bölünme yaşadı. Daha solcu olan üyelerden bir grup DDKD'nin en büyük şubelerinden bir kısmının kontrolünü ele geçiren örgütün ismi olan Devrimci Demokratlar adını kullanmaya başladı. Marksist olduğunu iddia ederek, Sovyet yanlısı TKP'nin desteğini kazanmaya çalıştı. Yayınları entellektüellere ve gençliğe hitap etmesine karşın üyeleri feodal elemanlardan oluşuyordu. Martin Van Bruissen'e göre Devrimci Demokratlar 1970 sonlarında en büyük Kürt organizasyonu olmuştu ve 50.000 üyesi, 40 şubesi vardı.[34]

PPKK yada yaygın bilinen ismiyle *Peşenk* Devrimci Demokratlara oldukça yakındı. PPKK bağımsız bir Kürdistan Cumhuriyeti için çalışıyor, kendilerini "işçi ve köylülerin sosyal ve ekonomik hakları için savaşanlar" olarak görüyorlardı. Ve Sovyet yanlısı olma eğilimi vardı. Askeri darbeyle birlikte gerçekleştirilen tutuklamalar sonucu zayıfladı.

Irak'taki Barzani'nin yanına giden TKDP üyeleri, nihayet KUK adı altında yeniden toplandılar. KUK, (Kürdistan Ulusal Kurtuluşu). Irak KDP'nin lideri Mesud Barzani'yi doğal lider olarak desteklemekteydi. İki grup da Marksist olarak varsayılıyordu. CIA, raporunda KUK'u "daha önemli iki kürt grubundan biri" olarak tanımlıyordu. Ama bu tanım da pek inandırıcı değildi.[35]

Türkiye'deki politik örgütlerin şaşırtıcı listesi daha da geniştir. Başka bir marksist grup 1970 ortalarında Komal Yayınevi çevresinde birleşerek, yayınladıkları derginin adıyla tanındılar. *Rizgari* (özgürlük). Bu grup Türk soluna çok az güveniyor ve Kürtlerin Türklerden

çok az şey bekleyebileceklerini söylüyordu. Kürt özgürlüğünün ancak Kürt proleteryasının liderliğindeki bir sosyalist devrimle kazanılabileceğine inanıyorlardı. 1970 sonlarında, *Rizgari* Diyarbakır'da sokak eylemleri düzenledi.[36] Ancak ideolojik ve kişisel çatışmalar, 1979'da bir ayrılmaya neden oldu ve *Ala Rizgari* (Özgürlük Bayrağı) adlı yeni bir grup oluştu. Bu yeni grup diğer Kürt gruplarıyla işbirliğine girme konusunda ilk Rizgari grubundan daha istekli görünüyordu.

Son olarak da, Sovyet karşıtı bir tavır alan Maocu bir grup *Kawa*(*) 1976 da kuruldu. İki yıl sonra da ideolojik çatışmalar nedeniyle dağıldı. Bazı öğrenci grupları dışında, Kawa hiçbir zaman istikrarlı ve belirgin bir devamlılık izleyemedi.

Baskı

1920 ortalarından beri, Türkiye'nin resmi politikası bu ülkedeki Kürt halkının varlığını reddetmek olmuştur. Bunu yapabilmek için yetkililer ayrı bir Kürt ulusu fikrini çağrıştıracak herşeyi elimine etmeye çalıştı. Bu amaca hizmet için birçok yöntem uygulandı.

Bazı durumlarda yapılanı savunmak için sahte entellektüelizmle kendilerini haklı çıkarmaya çahştılar. Ayrıca hem Türklere hem de Kürtlere, ari bir Türk ırkından geldikleri öğretildi. Doğu Anadolu'nun dağlık bölgelerinde izole edilmiş Kürtler kendi ana dillerini unuttular. Türkiye Kürtlerini tanımlamak için kullanılan "dağ Türkleri"adeta bu politikaların "kod ismi" oldu. Bunun açık amacı ise belirgin olarak, Kürtleri politik, kültürel ve sosyal açıdan daha da Türkleştirmekti. Kürtçenin yasaklanması uygulanan yöntemlerden biriydi. Yetkililer, zaten konuşanın azınlıkta olduğu bir dönemde (Kürtlerin %3-4'ü) Kürtçe konuşulmasını yasakladı[37] 1970'lerde bile hükümetin tüm çabalarına karşın, Kendal'a göre, Türkiye'deki Kürtlerin 3/4'ünden fazlası halen resmi dilde konuşmuyordu.[38] 1985'de TKSP'nin UNESCO'ya yaptığı başvuruda şöyle deniyordu. "Bugüne dek, Türk Kürdistanı'nda kendi dilimizle eğitim-öğretim görme olanağımız olmadı, ne özel nede genel. Ne Türkiye'de ne de İran'da Kürtçe öğretilen okul bulunmamaktadır.[39] 1982 Anayasası, Kürt diline uygulanan bu yasağı birçok yolla pekiştiriyordu. Madde 26 şöyle der "Yasalarla yasaklanan hiçbir dil düşüncelerin açıklanması amacıyla kullanılamaz. Bu yasağı ihlal eden her türlü yazılı veya basılı döküman, fotoğraf kayıtları, manyetik veya video kayıt ve diğer medya araçları imha edilecektir." Madde 28 ise şöyledir: "Yayınlar, yasayla yasaklanmış hiçbir dilde yapılamaz."

Bu konuyla ilgili diğer maddeler de şunlardır; 57. madde tüm politik aktivitelerin "ulusal vatanın bölünmezliğini" vurgulamasını; madde 89'un bir bölümü ise "hiçbir siyasi parti, Türkçe dışındaki

(*) Kawa, efsanevi bir İranlı Kürt kahramanın adı.

bir dil veya kültürün savunusu, gelişimi veya yaygınlaşması ile ilgilenemez ve sınırlarımız içinde azınlıklar yaratmak için çabalayamaz ve ulusal bütünlüğümüzü bozma eylemine giremez" der. Ek olarak, TCK Kürt ulusalcılığının manifestolarını kırmak için kullanılmıştır. 141 ve 142. maddeler örneğin, "bir sınıfın, diğer sınıflar üzerindeki tahakkümünü" amaçlayan propaganda ve örgütlenmeleri yasaklar.

1980'den beri, binlerce kişi "bölücü Kürt" iddiasıyla tutuklanmış en ağır uygulama görenler arasına girmiştir.[40] Uluslararası Af Örgütü işkencenin yaygın ve sistematik olarak uygulandığını bildirmiştir. Polis ve sıkıyönetim yetkilileri tarafından tutuklanan bir çok kişi işkence görmüş ve bazen bu ölümle sonuçlanmıştır.[41] Bir başka raporda U.A.Ö., Diyarbakır Askeri Cezaevi'ndeki bir çok tutuklu ve hükümlünün kötü sağlık durumlarından endişe duyduklarını belirtmiştir.

Bunun nedenleri ise işkence kötü cezaevi koşulları ve yetersiz tıbbi bakımdır. Mehdi Zana, Paşa Uzun, Mümtaz Kotan, Hüseyin Yıldırım'ın durumları özellikle belirtilmişti. Daha sonra benzer bilgiler Şeraffettin Kaya'dan da gelmişti. Adı geçen kişiler "bölücü eylemlerinden dolayı yargılanmış" ancak "şiddet eylemlerinde bulunmakla suçlanmamış" Türkiye Kürtleriydi.[42]

Ayrıca Zana, Diyarbakır eski belediye başkanıydı. Türk Kürtleri üzerinde uygulanan baskıyla ilgili durumların en bildik "cause célèbre"si Kürt olmayan bir üniversite öğretim üyesi Dr. İsmail Beşikçi'nin yaşadıklarıdır. Bu öğretim üyesi bir akademik çalışmasında Kürtlerin ayrı bir etnik grup olduklarını söylediği için uzun süre hapiste kalmıştı.[43]

Beşikçi Türkiye Kürtleri hakkında birçok sosyolojik çalışma kaleme almış[44] bunlarda, Kürtlere uygulanan haksızlıkları ve Kürtlerin ayrı bir dil, kültür ve asimilasyondan korunması gereken bir mirasları olduğu için bir "ulus" olduklarını belirtmiştir. Hiçbir uzman akademisyenin Beşikçi'nin araştırma ve metodolojisini ve bulgularını yalanlamamasına ve ciddi olarak eleştirmemesine karşın, Beşikçi'nin bütün akademik ünvanları geri alınmış işinden çıkarılmış, Türkiye ve Türk halkını bölmeye çalışan iç ve dış ajanlarla işbirliği içinde olmakla suçlanmış ve Kürt ve komünist propaganda yapmakla suçlanarak mahkum edilmiştir. Beşikçi'nin taraftarları, onun, düşüncelerine karşın, şiddet eylemlerini teşvik etmediğini ve karışmadığını ve şiddet yanlısı hiçbir grupla ilgisi olmadığını söylemekteler. O, her zaman araştırmasını sürdürürken, verilerini incelerken ve bulgularını yayınlarken bilimsel ve profesyonelce davranmıştır. Ayrıca sosyologları, tarihçileri, siyaset bilimcileri ve ilgili diğer kişileri, çalışmalarını incelemeye, eleştirmeye ve üzerinde tartışmaya davet etmiştir.[45] Mayıs 1987'de, Beşikçi, nihayet serbest bırakılmıştır.

Sonuç olarak Türkiye'nin Kıbrıs, Bulgaristan ve Yunanistan'daki Türk azınlıkları üzerinde uygulanan baskılardan şikayetçi olması, Türkiye Kürtlerine uygulanan baskılar düşünüldüğünde oldukça ironik bir görünüm yaratmaktadır.[46]

Uluslararası Etkiler

Bir çok Türk, Kürt ayrılıkçıların zayıf bir Türkiye isteyen çeşitli grup ve devletlerden yardım aldığını düşünmektedir. Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren 81 Ekim'inde şöyle demiştir.[47] "Kürt sorunu dış tahriklerle körüklenmektedir" *Turkish Daily News*'dan İlhan Çevik Kasım 85'de şöyle yazmıştır. "Şu tarihsel bir gerçektir ki Irak ve Suriye sınırında yabancı güçler tarafından sömürülen, maddi ve manevi olarak desteklenen ve tahrik edilen etnik gruplar bulunmaktadır."[48] Ancak Türkiye'deki çağdaş Kürt sorunu üzerindeki uluslararası etkiler konusu oldukça karmaşıktır.

Türkler ve Ruslar yüzyıllardır birbirlerine düşmandır. 1. Dünya savaşından sonra T.C.'in kuruluşundan beri, hiçbir devlet, Çar 1. Nikola'nın tanımıyla, "Avrupa'nın hasta adamından" Rusya kadar yararlanmamıştır. Ancak, Türkiye artık bu tanımdan kurtulup bir, NATO üyesi olduğu için; Rusların Akdeniz'e ve orta Asya petrollerine Türkiye üzerinden ulaşma arzusu da daha rafine olmak zorundadır.

Şubat 85'de yargılanan birçok Kürt gerillası Suriye'den doğrudan destek aldıklarını belirtmiştir. O dönemde Suriye'nin yalnız hareket etmediği ve arkasında bir süper gücün destek ve teşviği olduğu iddia edilmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanhğı'ndan bir yetkilinin beyanatı şöyledir:

> "Rusların bu gerillalara mali destek verdiğine inanmak için iyi nedenlerimiz var. Onların ajanları için, sadece macera olsun diye bu tip şeyler yapabilecek yüzlerce işsiz genç bulmaları çok kolay. Bu yalnızca yılda birkaç milyona mal olur. Bu bütünüyle marksist bir programdır. Onlar, şimdi Türkiye'de terörizmi başka hiçbir yerde alevlendiremezler. Bir tek Güney Doğuda, onların ümitlerini körüklemek ümidiyle ateşlerini yakabilirler."[49]

Bir PKK sanığı Abdurrahman Kandemir, Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemesinde "amacımız Komünist Kürt Devletini kurmaktır ve bu devlet Varşova Paktı üyesi olacaktır" demiştir. Yargılanmaları sırasında diğer PKK militanları da Suriye ve Sovyetlerin işin içinde olduklarını ve Suriye, Irak ve Lübnan gerilla kamplarındaki eğitimleriyle ilgili olduklarını ve destek verdiklerini belirtmiştir[50]

Haftalık bir Amerikan dergisi olan *Armenian Reporter*'daki bir raporda şunlar yazılıdır. "Suriye İstihbarat Servisi çeşitli uluslararası teröristlere destek vermekte ve yardım yapmaktadır." "Suriye'yi yönetenlerin koruması altında bulunmaktan hoşnut olanların başında ise Kürtler gelmektedir." Tüm bunlar "Suriye'ye yol göste-

ren Sovyetler Birliği'nin dolaylı desteğiyle Türkiye başta olmak üzere bölgenin destabilizasyonunu amaçlayan bir politika gütmektedir."[51]

CIA'nın Kürt sorunu üzerine yaptığı çalışma ise daha ihtiyatlıdır. "Sovyet-Kürt ilişkisi tabir yerindeyse, oldukça eskidir." Sovyetler muhtemelen ilk olarak "1920 başlarında Kürtlerle ilişki kurmuşlardır". Ancak sonuçta çok şey getirmemiştir.[52] Sovyetler 1928'de Odesa'daki Uluslararası Azınlık Hareketi cephesi yoluyla diğerleriyle birlikte Kürtlere de maddi destek vermiştir.[53] 1937'deki Dersim olaylarında "Türk hükümetinin (resmi olarak iddia edilmesede) iddiasına göre, Kürt direnişçilerine silahlar Sovyetler Birliği tarafından verilmişti."[54]

1958'de, Sovyetler, Romanya ve Doğu Almanya'dan yayın yapan bir radyo istasyonu *Bizim Radyo* kurarak Türkiye'ye komünist propaganda yapmaya başladılar. 1968'de Doğu Almanya'dan ikinci bir istasyon yayınına başladı. *TKP'nin Sesi.* Her ne kadar bu istasyonun amacı Türkler'i teşvik etmek olsa da Türkiye Kürtleri de unutulmuyordu. Örneğin, bu istasyonun 9 Kasım 1985'deki yayınında şöyle denilmekteydi. "Türkiye Kürdistanı'nın üzerindeki baskılar sürüyor... Bu şu demektir ki, CIA, diğer bir deyişle ABD, faşist ve şovenist Evren-Özal Diktatörlüğünün Türkiye Kürdistanı'na uyguladığı baskıcı ve açgözlü politikalarını destekliyor". İstasyon, iddialarının devamında "ABD'nin Türk Kürdistanı'ndaki vatanseverlerin diktatörlük güçleri tarafından avlanmasına destek vermelerinin nedeni Doğu Anadolu'daki üslerini korumak olduğunu" söylüyordu. Bu gelişmeleri engellemenin tek yolu ise Türk ve Kürt devrimci ve demokratik güçlerin, dikkatörlüğün ABD emperyalistleriyle girdiği özel birliğine karşı çıkmalarıdır.[55]

1946'da, İran-Mahabad'da Kürdistan Cumhuriyeti'nin kurulması, Sovyetlerin Kürt milliyetçiliğini güney sınırındaki ülkelerden birindeki bölgesel bütünlüğe karşı kullanma arzusunun en iyi örneklerinden biriydi.[56] Sovyetler desteklerini geri çektikten hemen sonra Mahabad Cumhuriyeti birden çöktü. Siyasi lideri Gazi Muhammed asıldı. Ve eski devletin askeri lideri Irak kürdü Molla Mustafa Barzani, Sovyetler Birliğine kaçmayı başardı. Kızıl Molla 1947-58 arası burada sürgünde yaşadı. Ve Sovyetlerin kendi amaçları için Kürt ulusçuluğunu kullanmalarının somut kanıtı oldu.

1950'lerin sonlarında Barzani Irak'a döndü. Ve zamanla Amerika'nın yoğun ancak indirekt yardımıyla uzun bir direnişe liderlik etti. Amerikan yardımı İran'dan geçiyordu. Çünkü Washington Irak'ı yola getirmeye çalışıyordu. Kürt direnişi, 1975'de ABD politikasını değiştirip Şah'ı Irak Kürtlerini desteklemekten vazgeçmeye ikna edince durdu.[57]

Buna rağmen Barzani, 1979'da ABD'de öldüğünde, bazıları tarafından Amerikan emperyalizminin temsilcisi olarak görülüyordu. İkisi tarafından da kullanılmasına rağmen, Barzani ne Sovyetlerin nede Amerika'nın maşası olmuştur. O yalnızca bulabildiği her kay-

naktan yardım alan gelenekçi, aşiretçi, milliyetçi bir Kürt lideriydi. TKSP ve Yurtsever Kürdistan Birliği'nin Irak'ta yaptığı bir birleşik toplantıda şöyle denmiştir:

> "Bu Kürt sorunuyla ilgilenen herkes için; bir yanda Sovyetler ve komünizm diğer yandan CIA ve Amerika'nın arka çıkması gibi olağanüstü garip nosyonlardan kendilerini arındırmak için önemli bir zamandır. Daha dengeli ve tarafsız bir analiz yapabilmek için her zaman perde arkasında yabancı güçler aramak yerine daha çok ulusal faktörlere konsantre olmak ve adı geçen rejimlerin pratiklerini ve siyasetlerini inceleyip bunu bağımsız bir fenomen olarak ele almak gereklidir."[58]

Ancak bu Sovyetlerin bulanık suda balık avlamaktan vazgeçecekleri anlamına gelmemektedir. CIA raporunda dikkat çekildiği gibi "Türkiye ekonomik ve politik istikrarsızlık dönemine girdiğinde, Moskova, Kürt olayını sömürmeye yeltenecektir... ama bunu yaparken son derece dikkatli davranacaktır."[59] CIA raporunda, süpergüç rakibinin istihbarat servisinden edindiği bilgiler doğrultusunda; Türkiye'de Kürt sorununun arkasındaki ana faktörün, belkide Sovyetler olmadığı tartışması açılmıştır.

Sonuçlar

Türk hükümetinin bakış açısından, Türkiye Kürtlerinin yukarıda incelenmiş eylemlerinin bir çoğu ayrılıkçılığın devletin birliğine yönelen ölümcül bir tehdit olduğunu göstermektedir. Daha da ötesi, bu ayrılıkçılık 1980'e kadar Türkiye'yi felce uğratan ve kaplayan terörizmin bir parçası olarak görülmüştür. C.H. Dood'un dediği gibi, "Kürt milliyetçileri ve solcu gruplar aynı anda ortaya çıktı. Ve bunlar, Türk devletinin bütünlüğünü tehdit eden en büyük unsurlardı."[60]

Bu terörizmin son yılında (12 Eylül 1979-11 Eylül 1980) 7000 silahlı-silahsız eylem oldu. Ve ölüm sayısı 2800'e çıktı. Ancak General Kenan Evren'in yeni hükümeti, iktidarın ilk yılında bu sayıları (sırayla) 610 ve 282'ye indirdi. Ek olarak, Evren hükümeti 1982 Şubat'ına kadar 614.500 silah, (25.144 otomatik ve mekanik tüfek, 560.955 otomatik tabanca ve tabanca) ve 2.516.692 adet patlayıcı madde topladı.[61]

Evren hükümeti Kürt ayrılıkçılığını kasdederek şöyle diyordu:

> "Ülkede huzuru geri getirmenin ve ulusal birlik ve beraberliği koruyabilmek için hedefimiz, anarşinin, terörizmin ve bölücülüğün ağlarını yok etmekti. Bu yıkıcı ve bölücü illegal organizasyonlar güvenlik güçlerinin takdire şayan gayretleriyle büyük bir oranda yokedilmiş ve bunlar vatanın bölünmezliğini nasıl ihlal edeceklerini, işledikleri vahşi cinayetleri, "kurtarılmış bölgelerini" kurdukları "Halk mahkemelerini" sorumlu oldukları yaralama,

bombalama, soygun ve yasadışı eylemleri ve halkı para veya eşya bağışı yapmaları için nasıl zorladıklarını ve bunlarla ne yaptıklarını Türk ulusu önünde itiraf etmişlerdir."[62]

Kimse Türk ordusunun (bazılarının bunu istemesine rağmen) ipek eldiven kullandığını söyleyemez. Evren'in önlemlerine halkın gösterdiği destek yoğundu.[63] Ancak daha da etkileyicisi, devletin bölücülük ve teröristlikle suçlananlara karşı aldığı nispi ılımlı tavırdı. Böylesine karmaşık bir evin 1980 sonrası olduğu gibi çabukça ve kolayca toparlanması hayret vericidir. Ve geçmişte insan hakları konusunda Evren'e ağır eleştiriler yönelten ABD Helsinki Gözlem Komitesi genel direktörü, son zamanlarda biraz daha iyimser bir tavra girmiştir.[64]

Kürt ayrılıkçılara gelince, kültürel ve eğitim hakları yönündeki isteklerine, sempati duymak mümkünse de Türk hükümetini devletin bölünmezliğini koruyabilmek için gerekli adımları atmasından dolayı suçlu bulmak çok zordur. Bütün bunlardan sonra ne yapması beklenebilirdi ki ayrılıkçılığa izin verip intihar mı etseydi?

Gelecekte neler olabilir? Türk hükümetinin, Türkiye Kürtlerinin politik otonomi kazanmak için girişecekleri her çabaya sonuna dek direnmeye devam edeceği çok açıktır. Ankara doğuda büyük bir ordusu ve diğer güvenlik güçlerine değil aynı zamanda bunları çabucak takviye etme yeteneğine de sahip bulunmaktadır. Ayrıca bir çok Kürt, ayrılıkçıların eylemlerine karşıdır. Hakkari'deki bir Türk görevlinin belirttiği gibi, "buradaki halk bilmektedir ki ancak endüstriyel girişimler ve büyüyen bir tarım gelecekte onlara fayda sağlayacaktır yoksa bir avuç anarşist değil".[65] Gerçekten bu ayrılıkçı azınlık bile, yukarıda açıklandığı gibi, kendi içinde bölünmüştür.

Herşeye rağmen, 1987 yazında Güneydoğu Anadolu'daki PKK saldırılarında ve ülkedeki Kürt sorununun ciddiliğinde bir artış olmuştur. Örneğin 20 Haziran 1987 gecesi Mardin'in Pınarcık köyüne yapılan saldırıda 30'dan fazla kişi ölmüştür. Türk kaynaklara göre "Bu Kürt eylemcilerinin Türkiye Cumhuriyetine karşı giriştikleri gizli savaşta yaptıkları en kötü kıyımdır".[66]

Ölümle sonuçlanan benzer eylemler 11 Temmuz 1987'de Mardin ve 18 Ağustos 1987'de Siirt bölgesinde gerçekleştirilmiştir.[67] Bu da bölgedeki askeri durumun halen değişken olduğunu göstermektedir. Türkiye Kürtleri ekonomik durumları böyle kaldığı sürece ayrılıkçılara ve Kürtçülük ideolojisinin etkilerine açık olacaklardır. Örneğin CIA raporunda "doğu bölgeleri devletin sanayi yatırımlarının yalnızca % 10'una ve ticari yatırımlarında % 2'sine sahiptir" denmektedir. Daha da ötesi, hastane ve okullar Doğu'da çok azdır. İşsizlik, ulusal ortalamanın oldukça üzerindedir. Kürtler arasında Türkçe bilmeyenler % 80'dir. Köylerin yarısından çoğunda elektrik, su tesisatı ve yol bulunmamaktadır.[68]

Ancak geçen yıl, var olan durumun adını koymak konusunda da-

ha güçlü bir eğilim oluştu. Mümkün olduğunca kullanılmayan 'Kürt' sözcüğü daha çok duyulur oldu. Türk kaynakları 'Daha önceki hükümetlerin asimilasyon politikasına girdiklerini", Kürtlerin "dağ Türkü" olduğu teorisini savunduklarını, doğru veya yanlış birçok Kürt'ün kendilerine ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapıldığını düşünmekte olduklarını kabul etti.[69] Aynı kaynak daha sonra "Türk tarihinde ilk kez 'Kürt Sorunu' hakkında yeni yorumlar yapılmakta ve raporlar yazılmakta olduğunu ekliyordu."[70]

Bu yeni tavır değişikliğinde en dikkate değer örnek, 15-21 Mart 1987 tarihli *Yeni Gündem* dergisinde kapak haberi olarak "Türkiye'de Kürt Sorunu" adlı 13 sayfalık bir incelemenin yeralmasıydı. Her ne kadar derginin bu sayısı İstanbul'da yasaklanmışsa da 15.000'den fazla dergi dağıtılmıştı.

Siyamend Othman'a göre "bu, Türk basın tarihinde yaşanmamış bir olaydı." Othman ayrıca şunları söylüyordu "bazı Türk aydınları ve politikacıları çağdaş Türkiye tarihinde ilk kez açıkça Kürtlerin varlığından ve ülkelerindeki Kürt sorunundan bahsetmektedirler."[71]

Kayda değer diğer bir olayda 25 Mayıs 1987'de İsmail Beşikçi'nin tahliyesidir. Ancak, bu tedirgin adımlardan dolayı fazla iyimserliğe kapılmamak gerekir. Bu belki de, Türk otoritelerinin, Kürtlerin kültürel az-çok politik taleplerini rejimle karşılamaktansa, Kürt sorununun açıkça tartışılmasını daha tehlikesiz olduğuna inandıklarını göstermektedir.

Son zamanlarda Kürt dilini tartışan Türk kaynakları, Kürtçe için "bu dil aslında zamanla ancak iki-üçyüz sözcüğün kaldığı, Farsça ve Arapça'dan oluşan ölü bir dildir" demektedirler. Yalnızca Türkçe'nin kullanılmasına izin var, çünkü "bir başka dil de resmi olarak kabul edilecek olursa... insanlar birbirlerine bir başka ırktan bir başka ülkedenmiş gibi bakmaya başlayacaklardır. Uzlaşmazlıklar başlayacak, bu da bölünmelere, bölücülüğe yol açacaktır." Bu yüzden bu kaynaklar şu sonuca varmışlardır. "PKK'nın bölgesel dilin üzerinde baskı olduğu yolundaki iddiaları anlamsız ve şaşırtıcıdır."[72]

Son gelen bilgilere göre Tunceli (Dersim) bölgesinde yaşayan Kürtler Türkiye'nin batısına yerleştirilecek, Irak ve Suriye sınırındaki Kürt köyleri boşaltılacak[73] buralara Orta Asya'dan gelen Türkçe konuşan mülteciler yerleştirilecektir.[74] Eğer bu iddialar gerçekse, Türk hükümetinin konuyla yoğun olarak ilgilenmeye devam ettiğini göstermektedir. Dahası var. Türkiye Atatürk Barajı ve ona bağlı olarak yürütülecek olan sulama projelerinin[75] Güneydoğu Anadolu'nun ekonomik gelişimini sağlayacağını bunun da Kürtlerin ayrılıkçı düşüncelerini kırmaya yardımcı olacağını ümit etmektedir. Sonuçta, geçenlerde yüksek rütbeli bir Türk komutanının dikkat çektiği gibi "Gerçekleri kabul edip, uzun bir mücadeleye hazırlanmalıyız. Bu durum İngilizlerin IRA, İspanyolların ETA (Bask) ay-

rılıkçıları ile karşılaştıklarının benzeridir."[76] Kürtlerin militanlığı. Kürt sorununun Türk bilincinde yer edinmesine yardımcı olmuş olabilir, ancak net bir sonuç elde etmek için henüz güçsüzler.

Çeviri: **Funda Özlem**

Notlar

(1) (Bu çalışmaların içinde) Vladimir Minorsky'nin ayrıntılı ve derin tahlilleri belki de en iyisidir. Bkz: Vladimir Minorsky'nin *İslam Ansiklopedisi* C.11 (1927)'de yer alan "Kürdıstan" (s.1130-1132) ve "Kürtler" (s. 1132-1155) Bkz: "Kürtler-Kürdistan" *İslam Ansiklopedisi* C.5 (Yeni Basım, 1981, s. 438-486)
(2) Bkz. Kendal (Nezan) "Kürdistan in Turkey", *People Without a Country: The Kurds and Kurdistan*. Gerard Challand "The Kurds in Turkey" MERIP Reports, Sayı 121 (Şubat 1984), s. 6-14; Ltd. 1985) Sayı 23, s. 12-15; M.M.Van Bruinessen, *Agha Shaikh and State: On the Social and Political Organization of Kurdistan* (Utrecht. Hollanda. Utrecht Universitesi, 1978) s. 353-406
(3) National Foreign Assesment Center, Sonrakî metinde "CIA Raporu" olarak yer alan "The Kurdish Problem in Perspective, (Ağustos 1979).
(4) İlhan Çevik: "Something's goingon in east Turkey", *Turkish Daily News*, 11 Kasım 1985, s. 5
(5) Michael M. Gunter: *"Pursuing the Just Cause of Their People": A Study of Contemporary Armenian Terrorism*, (Westport: Greenwood Press, 1986).
(6) *Azadi Kurdistan Humane foundation*, (San Francisco), Mart 1986 s. 1
(7) Peter White, "Political Comments Gagged. Visiting Musicians Claim", *Sydney Morning Herald*, 8 Şubat 1985.
(8) Kendal, "Kurdistan in Turkey" s. 48
(9) McDowall, "The Kurds", s. 7
(10) Kendal, "Kurdistan in Turkey", s. 48
(11) *Kurdish Problems in Perspective*, s. 8
(12) Çok seyrek de olsa bazı kaynaklarda İnönü'nün Kürt olduğundan söz edilir. Bkz: Edgar O'Ballance, *The Kurdish Revolt*, 1961-70 (Hamden, CT: Archon Books, 1973) s. 28
(13) *Milliyet*, Sayı 1636, 31 Ağustos 1930, Kendal, "Kürdistan in Turkey" s. 65'de yapılan alıntı.
(14) Örneğin, McDowall, *The Kurds*, s. 13; Bruinessen. "Kurds in Turkey", s. 8; Kendal, "Kurdistan in Turkey", s. 73.
(15) Bruinessen "Kurds in Turkey", s. 8-12 ve "55 Landowners 'Exiled' from Towns". *Christian Science Monitor*, 5 Aralık 1960, s. 14.
(16) Kendal, "Kurdistan in Turkey", s. 75
(17) Derk Kinnane, *The kurds and Kurdistan* (Londra: Oxford University Press, 1964) s. 32-33.
(18) Kendal, "Kurdistan in Turkey", s. 97
(19) John K. Cooley,"Ankara Admits Kurdish Threat", *Christian Science Monitor*, 3 Mayıs 1971 s. 1
(20) Aşağıdaki alıntılar ve analiz SPTK'nin üç dökümanına dayanır: "The Socialist Party of Turkey Kurdistan", Mayıs 1982; Türkiye Kurdistanı Sosyalist Partisi Genel Sekreteri Kemal Burkay tarafından 22 Eylül 1984'te toplanan Türk-

iye'de İşçi Hareketi Konferansı'na sunulan rapor; ve Socialist Party of Turkey Kurdistan", 23. Unesco Genel Konferansı (Sayfa, 8 Ekim 1985) Delegeleri'ne Başvuru".

(21) Aşağıdaki analiz, McDowall, *The Kurds*, s. 15, 29; Bruinessen, "Kurds in Turkey", s. 11'e dayanır.

(22) Aşağıdaki analiz geniş ölçüde Marvine Howe, "Turkey Opens Campaign, Against Kurdish Rebels", New York Times, 1 Nisan 1981 s. A9 ve Metin Munir "447Turkish Kurds Are Put on Trial for Separatist Violence" *Washington Post*, 14 Nisan 1981 s. A14'e dayanır.

(23) Mark S. Steinitz, "Insurgents, Terrorists and Drug Trade". *The Washington Quarterly* (Sonbahar 1985) s. 145

(24) ASALA 1975'ten beri çok sayıda bombalama ve Türk Hükümet Görevlileri ve vatandaşlarının öldürülmesi olayının sorumlusu olan bir ermeni örgütüdür. Ayrıntılı bir analiz için bkz: Gunter, "Pursuing The Just Cause" s. 41-54.

(25) "Ermeni Gizli Ordusu sınır çatışmasında 22 üyesini kaybettiğini açıkladı", *Armenian Reporter*, 16 Haziran 1983 s. 1; "Türk Ordusu Kürt İsyancıları Yeniyor", Hükümet Ermenilerin Kürtlerin yanında savaştığını bildirdi". *Armenian Weekly*, 3 Kasım 1984, s. 1, 12

(26) Sam Cohen, "Turkey's Mysterious Strike in Iraq Underlines Ongoing Effort to Uproot Kurdish Nationalism". *Christian Science Monitor*, 14 Temmuz 1983, s. 12

(27) "The Common Enemy", *The Economist* 18 Haziran 1983 s. 55-56

(28) *Armenian Reporter*, 16 Haziran 1983 s. 1

(29) *New York Times* 20 Temmuz 1985 s. 5

(30) "Turks Said Showing New Resolve to Put Down Rebellion by Kurdish Separatists: Kurds Strike", *Armenian Reporter*, 11 Eylül 1986 s.1

(31) "Kurdish Rebels Appeal to European Parliament" *Armenian Weekly*, 13 Eylül 1986 s.3

(32) "March: A Month of Kurdish Activism." *Armenian Weekly*, 2 Mayıs 1987, s. 2

(33) Siyamend Othman, yazara gönderdiği 13 Mart 1987 tarihli özel mektup.

(34) Bruinessen, "Kurds in Turkey", s. 10-11

(35) *Kurdish Problem*, s. 28

(36) Richard Sims, *Kurdistan: The Search for Recognition*, no. 124 (London: The Institute for the Study of Conflict, 1980) s. 17

(37) Kendal, "Kurdistan in Turkey", s. 83

(38) İbid, s. 84. 1965'ten sonra yapılan nüfus sayımlarından ana dil hakkındaki sorular çıkartıldığı için bu konuda resmi bir bilgi mevcut değil.

(39) SPTK, "Appeal to UNESCO".

(40) McDowall, *The Kurds*, s. 27

(41) Amnesty International, *Torture in the Eighties* (London: Amnesty International Publications, 1984) s. 217

(42) Amnesty International, *Amnesty International Report*, 1983; (London: Amnesty International Publications, 1983) s. 281-282.

(43) Beşikçi hakkındaki bilgiler İngiliz Parlamentosu Üyesi Michal Maher tarafından (22 Temmuz 1985) verilmiştir.

(44) Beşikçi'nin en önemli çalışması Doğu Anadolu'nun Düzeni: Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller. (İstanbul E Yayınları, 1969)'dir.

(45) Amnesty International Report 1983, s. 281

(46) Örneğin "Bulgaristan'daki Etnik Türk Azınlığın Zorla Asimilasyonu Sırasında İnsan Hakları İhlal Ediliyor", *New Spot: Turkish Digest*, 18 Nisan 1986 s. 2 ve "Batı Trakya'daki Türklere Eziyet", *Turkish Daily News*, (Uluslararası Baskı), 1-7 Şubat 1985, s. 2

(47) "Önemli sorunlarda General Evren", *Görüş* (İstanbul) 21 Ekim 1985 s. 4-5

(48) İ.Çevik "Something's Going On in East Turkey" s. 5
(49) Paul Henze "Turkish Government Tackles Problem of Kurdish Insurgency", *Christian Science Monitor*, 30 Ekim 1985, s. 8
(50) Emil Anil "Kurdish Independence Struggle Epes On" *Gulf Daily News*, 12 Ağustos 1985
(51) *Armenian Reporter*, 18 Ağustos 1983, s. 11-12
(52) *Kurdish Problem in Perspective*, s. 85
(53) Gwynne Dyer, "Correspondence" Middle Eastern Studies, 9 (1973) s. 382
(54) O'Ballance, *Kurdish Revolt*, s. 29. O'Ballance'a göre bu dönemde Fransızlar Turkiye Kürtlerine gerçekten çok yardım ettiler.
(55) Türkiye Komünist Partisi'nin Sesi Radyosu 9 Kasım 1985 Tarihinde Yayınladığı Türkiye Kurdistanı Makalesinde Henze'yi suçluyordu.
(56) Mahabad Cumhuriyeti hakkında en iyi kaynak William Eagleton'un *The Kurdish Republic of 1946* (London: Oxford University Press 1763). Ayrıca bkz: Archie Roosevelt "The Kurdish Republic of Mahabad", *Middle East Journal* Cilt 1 no: 3 (Temmuz 1947)
(57) ABD'nin bölgedeki kritik rolü konusunda bkz: "The CIA Report the President does not want you to read", *Village Voice* 16 Şubat 1976, s. 70-85-87
(58) The Socialist Party of Turkish Kurdistan ve the Patriotic Union of Kurdistan (Iraq), "Appeal: A Joint Appeal by the People of Kurdistan to the Fortieth Session of the General Assembly of the United Nations", 1985, s.5
(59) *Kurdish Problem in Perspective*, s. 87
(60) C.H.Dodd, *The Crisis of Turkish Democracy*, (North Humberside, England, 1983) s. 27
(61) *Anarchy and Terrorism in Turkey*, (1982), s. 14-27-33. Bu kitap General Evren Hükümeti tarafından yayınlandı.
(62) *Türkiye'de 12 Eylül: Öncesi ve Sonrası*, (Ankara: Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, 1982) s. 245. 1970'lerin sonunda Türkiye'yi saran anarşi ve terörün uzun uzadıya anlatıldığı bu kitap, General (daha sonra Başkan) Evren Askeri Hükümeti tarafından askeri darbenin niçin gerekli olduğunu açıklamak için yayınlandı.
(63) Bu önemli konuda bkz: Lucille W. Pevsner. *Turkey's Political Crisis: Background, Perspectives Prospects*. Washington Papers, 110, (New York, Praeger, 1984) s. 85; George Harris, *Turkey Coping With Crisis*, (Boulder CO: Westview Press, 1985) s. 171
(64) Jeri Laber, "A New Turn in Turkey", *New York Review of Books*, 27 Şubat 1986
(65) Henze, "Kurdistan Insurgency", s. 8
(66) "Doğu'da Terör-Katliam ve PKK" *Brifing*, 29 Haziran 1987 s. 9
(67) Ayrıntılı bilgi için bkz: "PKK Meydan Okuyor: Bundan Sonraki Adım Ne?, *Brifing*, 13 Temmuz 1987, s. 3-7; "Sorunlu Bölgede Güvenlik Krizi". *Brifing* 24 Ağustos 1987 s. 10-16
(68) *Kurdish Problem in Perspective*, s. 20
(69) *Brifing* 13 Temmuz 1987, s.3
(70) *Ibid*, 24 Ağustos 1987, s. 13-14
(71) Siyamend Othman, yazara gönderdiği 25 Mart 1987 tarihli özel mektup.
(72) "PKK Araştırması III: Soğuk Mevsime Önceden Hazırlık ve Devam....", *Brifing* 31 Ağustos 1987, s. 13-14
(73) Helsinki Watch, *Destroying Ethnic Identity: The Kurds of Turkey* (1988) s. 35-39
(74) Matthew Der Manuelian "The Settlement of Central Asian Refugees in Eastern Turkey". *Armenian Reporter*, 8 Ocak 1987, s. 3
(75) "GAP", *Brifing*, 13 Temmuz 1987, s. 6-7
(76) Cohen, "Turkey's Kurdish Campaign Heats Up", *Christian Science Monitor*, 11 Mart 1987, s.11

Yeni 'İhakiki' Sosyalizm

Ellen Meiksins Wood

Retreat From Class (Sınıftan Kaçış) adındaki kitabından alınmıştır.

1840'larda Marx ve Engels, 'hakiki' sosyalizm olarak tanımlanan entellektüel bir akıma karşı en başarılı polemiklerinden birisini başlatıyorlardı. " 'Hakiki' sosyalistler -diye yazıyorlardı *Alman İdeolojisi*'nde- sorunu, belirli bir sınıfın ya da belirli bir zamanın gereksinmeleri sorunu olarak değil, 'akla en uygun' bir toplumsal düzen sorunu olarak gören yanılsamaya saf ça bel bağlıyorlar. Gerçek tarihsel temelleri tümüyle terkedip ideoloji temelinde karar kıldılar. Gerçek insan varhklarıyla değil, "İnsan"la ilgilenen hakiki sosyalizm, tüm devrimci coşkusunu devrimci özünü yitirdi ve bunun yerine evrensel insanlık sevgisini koyduğunu açıkça ilan etti."[1] "Bu hakiki sosyalistlerin, filozoflar gibi tüm **gerçek** kopuşların **kavramsal kopuşlardan** kaynaklandığına inanıyorlarsa, neden toplumdan sözettiklerini anlamak güçtür. Keza, felsefi olarak kavramların gücüne inanma temelinde, bir bireyin kalkıp, şu ya da bu şekilde kavramları 'ortadan kaldırmak' suretiyle, 'yaşamdaki bölünmeyi ortadan kaldırdığını' varsayabilirler."[2] 'Hakiki' sosyalizm, *Komünist Manifesto*'da şöyle özetlenmektedir: Sosyalizm, "bir sınıfın, bir başka sınıfa karşı mücadelesini ifade etmekten vazgeçeli,... ('hakiki' sosyalist), hakiki gereksinmeleri değil, Hakikat'in gereksinmelerini; proletaryanın değil, İnsan Doğası'nın; genel olarak hiçbir sınıfa ait olmayan, hiçbir gerçekliğe sahip olmayan, yalnızca felsefi fantazinin bulanık ülkesinde yaşayan İnsan'ın çıkarlarını temsil etme bilincindedir."

Öyle görünüyor ki, 1980'lerde 'hakiki' sosyalizmin yeniden dirilişine tanık olmaktayız. Marksist 'ekonomizm'i ve 'sınıf indirgeme-

ciliği'ni reddetmekle övünen yeni 'hakiki' sosyalizm (YHS), sınıfı ve sınıf mücadelesini sosyalist projeden çıkartıp attı. Bu akımın en ayırdedici özelliği, ideoloji ve politikanın toplumsal temelden ve daha özel olarak da sınıf kurumundan özerkleştirilmesidir. Marksizme atfedilen, ekonomik koşulların otomatik olarak politik etkilere neden olduğu ve proletaryanın, kendi sınıfsal konumundan dolayı kaçınılmaz bir şekilde sosyalizm mücadelesini yüklenip sürdürme durumunda bulunduğu yolundaki düşünceye karşı YHS, ekonominin mutlaka politikaya tekabül etmesi zorunluluğu bulunmadığını ve işçi sınıfının sosyalizm mücadelesi için ayrıcahklı bir konuma sahip olmadığını ileri sürmektedir. Bunun yerine, sosyalist bir hareket, ekonomik sınıf koşullarından görece (yoksa mutlak mı?) olarak özerk, kaba maddi sınıf çıkarlarıyla değil, 'insanlığın evrensel çıkarları'nın rasyonel çekiciliği ile motive edilen ideolojik ve politik araçlarla kurulabilir. Bu teorik düzenlemeler, işçi sınıfını sosyalist projenin merkezinden fiilen çıkartmakta ve sınıf çelişkilerinin yerine 'vaz' etmeye değgin ya da ideolojik ayrılıkları koymaktadır.

YHS bir dizi politik tavrı içermekte ve çeşitli entellektüel janr'larda ifadesini bulmaktadır. Temsilcileri arasında, politika ve ekonomi teorisyenleri, ideoloji ve kültür analistleri ve tarihçiler sayılabilir. Çok geniş bir bilgi alanını kapsamakta ve örneğin, Ernesto Laclau, Barry Hindess, Paul Hirst ve Gareth Stedman Jones gibi çeşitli üslupları içermektedir. YHS'nin İngiliz dilindeki en önemli teorik organlarından birisi, İngiliz Avrokomünizminin teorik yayını olan *Marxism Today*'dir. Ancak, YHS, anakaradaki ve İngiltere'deki Avrupa komünizmiyle teorik ve politik olarak çok yakından bağlı olmakla birlikte, Atlantik'in her iki yakasında, komünistlerden İşçi Parti'lilere kadar oldukça geniş bir sosyalist saf içerisinde temsilci bulabilmektedir.

YHS, büyük ölçüde 'yeni revizyonizm'[3] denilen olguyla tanımlanabilir; ancak, politik görüşlerini, bir yandan Marksist geleneğin parçası olduğu iddia edilirken, bir yandan da, bu gelenekten temel kopuş noktalarını ve bu geleneğin temel önermelerine yönelik bir reddedişi ifade eden ve özenli bir şekilde işlenmiş teorik formülasyonlarla besleyen bu 'yeni revizyonistler'i saptamak için bile olsa, ayrışma noktalarının anlaşılması gerekmektedir. 'Yeni revizyonizm' terimi, genelde belirli politik ilkeleri paylaşan bir 'düşünce yelpazesi'ni temsil etmektedir. Bu ilkeler, özellikle 'yeni toplumsal hareketler'in yol göstericiliğinde, 'demokratik mücadeleler' nezdinde sınıf politikasının önceliğinin özellikle altı çizilerek reddedilmesini kapsamaktadır. Bu politik ilkeler, YHS için, toplumsal gerçekliğin ya da en azından, bu gerçekliği ifade eden teorik araçların bütünsel bir yeniden değerlendirilişini gerektirir. Bu teorik yeniden ele alışa en büyük katkıyı sağlayanların, 'yeni revizyonist' yelpazenin en sağında yer alma eğiliminde olduklarını ve yoldaşlarının çoğunun çok aşırı bulacakları pozisyonlara savrulduklarını söylemek

de muhtemelen doğru olacaktır. Sağa kayma oranı ile teorik inceleme ve karmaşıklık, daha da ötesi, gösteriş ve bulanıklık arasında doğrudan bir karşılıklı ilişki bulunduğu bile ileri sürülebilir. Ne de olsa bu çalışmanın temel sorunları, hem teorik yeniden yapılanmaya adanan, hem de akımın politik sağında yer alan yelpazenin bu parçasıdır.

Bu hareketin farklılığına ve bütün üyelerinin, aynı ilkeler konusunda bütünüyle ve aynı derecede açık olmamaları ya da bunlara bağlanmamaları olgusuna karşın, eğilimin mantığını göstermek için, bir kaç ana önerme biçiminde maksimum bir tür yapı kurabiliriz:

1) İşçi sınıfı, Marx'ın umduğu gibi, devrimci bir hareket yaratmadı. Bu, onun (işçi sınıfının) ekonomik durumunun uygun ve gerekli bir politik güç olarak düşünülen şeyi ortaya çıkartmadığı anlamına gelmektedir.

2) Bu ise, genelde ekonomi ile politika arasında zorunlu bir ilişki bulunmadığı olgusunu ifade etmektedir. Sınıf ve politika arasındaki herhangi bir ilişki şarta bağlı ve rastlantısaldır. Başka bir deyişle, ideoloji ve politika (görece mi? mutlak mı?) ekonomik (sınıfsal) ilişkilerden bağımsızdır; ve **a posteriori** (sonsal) olarak politik terminolojiye tercüme edilebilecek 'ekonomik' sınıf çıkarları diye bir şey yoktur.

3) Daha özel olarak, bu önermeler, işçi sınıfı ve sosyalizm arasında zorunlu ya da özel bir ilişki olmadığı ve gerçekte işçi sınıfının sosyalizmde 'temel bir çıkarı' bulunmadığı anlamına geliyor.

4) Bundan dolayı, sosyalist bir hareketin oluşumu, ilke olarak sınıftan bağımsızdır ve sosyalist politika, ekonomik (sınıfsal) koşullardan aşağı yukarı tümüyle bağımsız olarak oluşturulabilir. Bu, özel olarak iki anlama gelmektedir:

5) Politik bir güç, ideolojik ve politik düzlemlerde oluşturulabilir ve örgütlenebilir; birbirlerine bağlanabilen ve sınıf bağlantılarından ya da bunlar arasındaki karşıtlıklardan bütünüyle bağımsız olarak, yalnızca ideolojik ve politik araçlarla motive edilebilen çeşitli 'halk' unsurlarıyla kurulabilir.

6) Sosyalizmin özgün hedefleri, sınıf çıkarları yaklaşımında ifadesini bulan dar maddi amaçlardan çok, sınıfı aşan, insanın evrensel amaçlarıdır. Özerk ideolojik ve politik düzlemde bu amaçlar, maddi sınıfsal konumlarını gözönüne almaksızın, farklı insan gruplarını gözetir.

7) Sosyalizm mücadelesi özel olarak, pek çok eşitsizlik ve baskı biçimlerine karşı direnişleri biraraya getiren 'demokratik' mücadeleler çokluğu olarak düşünülebilir. Aslında, sosyalizm kavramının yerini 'radikal demokrasi' kavramının alması bile mümkün olabilir. Sosyalizm, liberal demokrasinin aşağı yukarı doğal bir uzantı-

sıdır; ya da gelişmiş kapitalist toplumlardaki şekliyle 'demokrasi' sınırlı bir biçimde de olsa, her durumda ilke olarak 'belirlenmemiş'-tir ve sosyalist demokrasiye uzanmaya elverişlidir. (YHS'nin, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Samuel Bowles ve Herbert Gintis gibi yazarların ellerinde son derece ince bir şekilde işlenerek geliştirilen özellikle böyle bir önerme biçiminde varolduğu vurgulanmaya değer).

Sosyalist projenin sınıfsızlaştırılması, yalnızca, bundan böyle sınıfların ortadan kaldırılmasıyla bir tutulamayacak olan sosyalist amaçların yeniden tanımlanışını değil, aynı zamanda toplumsal ve tarihsel süreçlerin materyalist çözümlemesinin reddini de ortaya çıkartmaktadır. Bütün bu tartışmanın mantığının, maddi üretimin, toplumsal yaşamın oluşumunda en nihayet ikincil bir role indirgenmesini gerektirdiği çok açıktır. Sosyalist projenin özel bir sınıfla olan bağlarının kesilmesiyle, ona, kimliğinin, birleşme ilkelerinin, amaçlarının ve toplu eylem kapasitesinin, kendine özgü bir toplumsal ilişkiler ya da çıkarlar ağı içerisinde köklerini salmayan, fakat politika ve ideolojinin kendisi tarafından oluşturulan toplumsal topluluklarda -'halk ittifakları'nda- yeniden bir yer bulunmaktadır. Böylece YHS, tarihsel güçlerin belirli maddi yaşam koşulları üzerine oturmadığını ve stratejik güç ve eylem kapasitesi üzerinde hak iddia eden kollektif faillerin, toplumsal maddi yaşantı örgütlenmesi içerisinde bir temeli bulunmadığını ileri sürmektedir. Tam olarak ifade etmek gerekirse, stratejik güce sahip olunması ve kollektif bir eylem kapasitesi, toplumsal dönüşümün faillerinin saptanmasında temel bir kriter olarak ele alınamaz.

İdeoloji ve politikanın özerkleştirilmesi yönündeki teorik eğilim en sonunda, toplumsal yaşamın egemen ilkesi olarak bir dil ya da 'vaz' kurulmasına ve belirli 'post-Marksist' eğilimlerin, yapısalcılık-sonrası ile, yani ideoloji ve bilincin toplumsal ve tarihsel temelden nihai olarak koparılışı ile örtüşmesine doğru bir sürüklenmeyle birlikte gelişir. Toplumsal gerçekliğin dil içerisinde bu şekilde eritilmesinde beliren çatlaklar, bu yaklaşımın yuvarlaklığı ve son olarak da nihilizmi, Perry Anderson tarafından son derece güçlü bir şekilde ortaya serildi.[14] Bizim bakış açımızdan önemli olan nokta, bu yaklaşımın, toplumsal ve politik güçlerin 'vaz' etme'nin kendisiyle oluşturulduğunu varsayan politik bir stratejiye, nasıl olup da toplumsal ilişkiler çerçevesinde küçük bir dayanak gözüyle baktığıdır.

Böylelikle, YHS projenin tipik öznesi, kendi kökenleri belirsiz olan özerk bir ideolojiden türemenin dışında ayırdedilebilir bir niteliği bulunmayan ve yaygın olarak kabul gören, bir gevşek kollektivite, bir halk ittifakı olarak gözükmektedir. YHS'nin bu öznesinin, henüz belirli bir kimliğe sahip olmadığı bütünüyle doğru olmayabilir. Yeni 'hakiki' sosyalistler, sosyalizmi oluşturan doğal unsurların, ortak

zeminleri kaba maddi çıkarlar değil, bir akıl ve kanaat hassasiyeti olan 'doğru düşünen' kişiler olarak nitelenebilecek insanlar olduğu yolundaki görüşü paylaşıyor gözükmekteler. Daha özel olarak, entellektüeller bu çerçevede son derece önemli bir rol üstlenme eğilimindedir. Entellektüellerin önceliği bazı durumlarda çok açık bir şekilde ortadadır; ancak böyle olmayan durumlarda bile YHS projenin zorunlu bir şekilde, ideoloji ve 'vaz' etme araçlarıyla 'toplumsal failler'in oluşturulmasından daha az önemli olmayan bir görevin yerine getirilmesi konusunda güvenmesi ölçüsünde, entellektüellere sosyalist proje içerisinde son derece önemli bir rol yüklediği söylenebilir. Bu durumda, 'halk'ın gövdesini oluşturan ve henüz inkişaf etmemiş kitle, entellektüel önderlerinden, vaz 'etme'-nin taşıyıcılarından edindiğinin dışında kollektif bir kimlikten hala yoksun olarak kalmaktadır.

Böylece modelimize son bir ilke daha ekleyebiliriz:

8) Bazı tip insanlar, evrenselci ve rasyonel sosyalizm vaz'ına, karşı ötekilerden daha hassas, dar maddi -ya da Bentham'in kullandığı deyimle, 'uğursuz'- çıkarların ötesinde, insanın evrensel amaçlarına bağlanmakta daha yetkindir; ve sosyalist hareketin doğal bileşimini bunlar oluştururlar. (Burada şu karşıtlığı, gerçekten uzlaşmaz olan şu çelişkiyi vurgulamak gerekiyor: Bu önerme, bir yanda rasyonel, insanî amaçlar ve öteki yanda da maddi çıkarlar arasında kurulmaktadır).

Bütün YHS'nin üzerinde ortak olarak birleştiği en azından bir önermesi bulunmakta: Sosyalizm mücadelesinde işçi sınıfının özel, ayrıcalıklı bir konumu sözkonusu değildir. Bu mücadele içerisinde, işçi sınıfının sınıfsal konumu, herhangi başka bir sınıfınkinden daha doğal ve kendiliğinden bir şekilde sosyalist politika yaratamaz. Ancak, bazıları daha da öteye götürür işi: İşçi sınıfı -ya da 'geleneksel' işçi sınıfı -bir sosyalist politika üretme konusunda, asıl olarak öteki toplumsal gruplardan daha az donanımlıdır. İşçi sınıfının devrimci olma zorunluluğu bir yana, onun temel karakteri karşı-devrimci, 'reformist', 'ekonomist'tir de.

Ancak, buradaki argümanda bir çelişki sözkonusudur. Temel ilke, politika ve ideolojinin sınıftan özerkliği iken, şimdi, en azından işçi sınıfı üzerinde tartışılırken, ekonomik-sınıfsal konum ideolojiyi ve politikayı -Marx'in düşündüğü biçimde olmasa da- belirlemektedir. Bu argümanı, kendisini yok etmekten kurtaracak olan tek şey, ekonomik koşulların, öteki fenomenlerin kendisinden özerk olma derecelerini belirlediği ya da -o çok sevilen Althusserci formülün uygulanması çerçevesinde- ekonominin yalnızca 'durumun' yada 'an'ın belirleyicisi ya da egemeni olacağını belirlemesi anlamında, son çözümlemede belirleyici olduğu düşüncesidir. Bazı ekonomik koşullar, ekonominin kendisinin egemen olacağını belirler. Daha geleneksel terimlerle söylemek gerekirse, bu argüman, başka

koşulların, çok daha büyük bir entellektüel ve ahlaksal bir özgürlüğü, diğer bir deyişle, 'doğru düşünceli' olabilmek için daha geniş bir kapasiteyi ve böylece de sosyalist vaz'etmeye karşı çok daha derin bir hassasiyeti olanaklı kıldığını, belirli bazı sınıfsal koşulların da, insanların maddi zorunluluklara bağlı kalacaklarını belirlediğini söylemekten ibarettir.

Böylece insanlar, maddi koşullara karşı olan bağımsızlıkları ve bundan dolayı da rasyonel, evrensel amaçlara yönelme kapasiteleri arttıkça, sosyalist politikaya karşı daha bir ılımlı ve eğilimli olacaklardır. İşçi sınıfının, sosyalist politika için daha az uygun bir yapıcı faktör olmasının nedeni, yalnızca maddi sınıfsal çıkarlarının 'ekonomist' ya da 'reformist' bir politika üretme eğiliminde olması değil, daha çok, bunun, bütünüyle maddi çıkarlar tarafından zorunlu kılındığı olgusudur. Ve böylelikle sosyalist teori, soyunun izleri, uzun politik düşünce tarihi içerisinde Platon'un antidemokratik felsefesine kadar uzanan klasik tutucu bir ilke üzerinde, fakat daha çok, daha sonraki bu Platonik Marksizm üzerinde yeniden oluşturulur.

İşte, yeni 'hakiki' sosyalizm budur. Söylemek gereksiz; onda, yeni olabilen gerçekten pek az şey var. Büyük ölçüde, eskimiş ve basit sağ kanat sosyal demokrat reçetelerin bir yinelenmesinden başka bir şey değil. Kapitalist demokrasinin sosyalizmi üretmeye 'uzanması' gerektiği ya da sosyalizmin, bütün sağduyulu insanlara sınıftan bağımsız olarak çekici gelebilen daha yüksek bir yaşam idealini temsil ettiği düşüncesi, örneğin Ramsey MacDonald'a ya da hatta, oraya kadar gidilirse, John Stuart Mill'e bile bütünüyle tanıdık bir düşünce olarak gelecektir. YHS konusunda yeni olan şey, temsilcilerinin, Marksizmin ya da onun bir devamının ('post-Marksizm') geleneği içerisinde işlev gördükleri konusunda ısrarlı olmalarıdır. Marksist gelenekten en radikal bir şekilde kopan ve YHS yelpazesinin en sağına, en kesin bir şekilde kayan Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe gibileri bile hala, ancak 'marksist teorinin geçerlilik alanını ve savlarını daraltarak'(5) bu düşüncenin Marksizmin başlıca kurucu geleneklerinden birisi olduğunu iddia etmektedir. Bu iddialar, daha özenli, incelikli teorik oyunlar peşinde koşmayan geleneksel sosyal demokrasinin çok daha açık ve gösterişsiz oportünizmi ile keskin bir karşıtlık içinde bulunan, gündemin özellikle karmaşık, gösterişli ve -söylenmesi gerekiyor- kaçamak teorik kıvırmalarının en karakteristik özelliklerinin bir kısmını açıklamaktadır.

Bu eğilimin neden ortaya çıktığı, neden şimdi amacına ulaşıyor olduğu ve neden, ayağını basabileceği böylesine sağlam bir zemini özellikle İngilizce konuşulan dünyada bulduğu gibi, ortada duran soruların yanıtlanması gerekiyor. En genel anlamıyla bu eğilim, kuşkusuz, geçtiğimiz on yıl içerisinde solu etkileyen daha kapsamlı bir

eğilimin bir parçasıdır; ya da, yine kuşkusuz, dünyanın çeşitli yerlerindeki sosyalistlerin yenilgileri ve düşkırıkhkları ile koşullanmaktadır. Bununla birlikte, Ralph Miliband'in 'yeni revizyonizm' üzerine yaptığı yorumlarda işaret ettiği gibi, bu fenomenin, öteki ülkelerde ve özellikle en dikkat çekici bir biçimde, bir 'yeni revizyonizm'e değil, anti-komünist bir histeriye ve karanlıkçılığa, dinsel ve laik topyekün bir geri çekilişe yol açtığı Fransa'da çok daha tehlikeli ve yıkıcı biçimler aldığı[6] önemle vurgulanmalıdır. YHS İngiltere'de elbette bu derinliklere ulaşmadı; ve böyle bir bakış açısından, kendisini Marksist gelenekten tümüyle kesip ayırmayı reddedişi, bu reddediş insanı nasıl yanıltırsa yanıltsın, bazı sosyalist değerlere bağlı kalındığını dile getiren olumlu bir ifade olarak değerlendirilebilirdi. Ancak sözkonusu olan, temel sosyalist konumların çok önemli bir ölçüde terkedilmesidir. Dolaysız teorik öncelleri, Althusserciliktеki kökleri, 1968 dönüm noktasının teorik-politik formasyonuna kadar geriye gitse de, YHS akımının ortaya çıktığı dönem aşağı yukarı 1976-1985 yılları arasıdır. Teorik zemini ortaya çıkarttığımızda göreceğimiz gibi, 1960'ların radikalizmine eklemlenen, Althusserci teori tarafından biçimlendirilen bir Maoculuktan hareket eden, Avrupa komünizmine ve onun sağına yönelen tipik bir yörünge sözkonusuydu. Althusser'den Poulantzas'a ve Laclau'ya uzanan çizgi, eleştirel bir kırılma noktasına damgasını vuran 1970'ler ortasıyla birlikte, YHS'in teorik ve politik gelişiminin grafiğini aşağı yukarı göstermektedir. İngiltere'de Hindess ve Hirst tarafından paradigmatik bir yol izlendi. 1975-76 yılları onlar için önemli bir dönüm noktası anlamına geliyordu ve bu sıralarda, Maocu-Althusserciliğin son kalıntılarından, Althussercilik-sonrası sağkanat Laborizm'in(*) başlama noktalarına doğru uzanan mesafeyi, bu kısa iki yıllık boşlukta katetmekteydiler. Ötekiler de, benzer yolculukları bir dereceye kadar farklı politik çevrelerde yaptı; örneğin bunların pek çoğu, İngiliz komünizminin sınırları içerisinde kalıyorlardı. CPGB (Büyük Britanya Komünist Partisi) içinde sürüp giden kavgalar bu eğilimin kanıtıdır.

1970'lerin ortalarında, bu gelişmelere ışık tutabilecek olan neler oluyordu? Yalnızca soldaki bir sinir bozukluğunu ya da genel umutsuzluk iklimini değil, fakat bu özel biçim içerisinde ve bu özel yerlerde, İngilizce konuşulan dünyada ve özellikle de İngiltere'deki sosyalizmden bu 'özel geri çekilişi' açıklama gereksinmesi duymaktayız. Miliband'ın kısaca özetlediği gibi, sosyalizmi 'yeniden ele almak' için genel nedenler hakkında belki de yeterince konuşuldu:

> 'Fiilen varolan sosyalizm'in deneyimleri, Çekoslavakya ve Afganistan, Maocu yanılsamaların çöküşü, Kamboç-

(*) İşçi Partisi yandaşlığına değgin (Ç.N.)

> ya ve Vietnam'daki zaferin bozulmaya uğrayan sonuçları, Avrokomünist umutların çürümesi, geleneksel işçi ve sosyalist hareketlerin ve partilerin sınırları içinde, doyumsuzluk yaratan 'yeni toplumsal hareketler'in ortaya çıkışı, işçi sınıfının, radikal toplumsal değişimlerin taşıyıcısı olma kapasitelerine karşı büyüyen inançsızlık ve tabii sonuç olarak 'Marksizmin bunalımı'. İngiltere için daha özel olarak, Thatcherizm travması da sözkonusudur; ve daha da travmatik olan, onun, seçimleri kazanabilme yeteneğidir.[7]

Son cümle, YHS'nin açıklanması bakımından en dolaysız ve en özgül olarak ilgili olabilecek bir faktörü işaret etmektedir. YHS gelişiminin en açık tarihsel bağıntısı, özellikle İngiltere'de ve ABD'nde 'Yeni Sağ'ın evrimidir. Çok genel bir deyişle, YHS'in, Yeni Sağ'm gelişmesine bir yanıt oldğunu söylemek doğru olacaktır; fakat yine de bu kendi içerisinde pek fazla şeyi açıklamıyor. Neden böylesine özel bir yanıt sözkonusu olduğunu hala bilmemiz gerekiyor. Örneğin, madem ki 'Thatcherizm', dünyanın, sermaye ve emek arasındaki sınıfsal karşıtlık anlamı üzerinde algılanmasıyla karakterize olmaktadır, madem ki Thatcher hükümeti, kendi bakışına göre emekten yana çok fazla eğilmiş olan sermaye ve emek arasındaki güç dengesini, sermaye lehine değiştirmeyi öncelikli amacı olarak önüne almıştır, sosyalistler Thatcherizmi kendi niteliği ile kuramlaştırarak, kendisinin ne olduğu bakımından ona karşı durmak ve Thatcherciler tarafından sürdürülen sınıf savaşının öteki tarafındaki yerlerini alarak politik olarak yanıt vermek yerine, neden sınıf politikasının merkeziliğini yadsıyarak yanıt vermek durumunda kalıyorlar? Sosyalistler neden -'otoriteci popülizm' denilen Thatcherizm'in ideolojik süslemeleriyle, emeğe karşı yürütülen sınıf savaşı içindeki gerçek pratikten daha fazla uğraşmak durumundadır?

Çünkü iki eğilim gerçekte çağdaştır; YHS'i yalnızca Yeni Sağ'a bir yanıt olarak değil, fakat daha çok, Yeni Sağ'ı üreten aynı nedenlere bir tepki olarak değerlendirmek belki daha iyi olacaktır. İngiltere'de Yeni Sağ'ın gelişimi bakımından dolaysız etkinin, Avrupa'daki 1968-69 radikalizm dönemini izleyen, özellikle 1972-74 madenciler grevi ve Heath hükümetinin düşürülmesinin ardından, 1970'lerin militan emeğinin ortaya çıkışından kaynaklandığı söylenebilir. Thatcher çok açık bir şekilde, 'bir daha asla' ruhu içerisinde ve örgütlü emeğe karşı bir sınıf savaşı açma ve bu savaşı kazanma konusunda açık bir kararlılıkla ortaya çıktı. 1978-79 'hoşnutsuzluk kışı' yangına benzin döktü. YHS'in evrimi bu militanlık dönemine de denk düştü ve işçi sınıfı mücadelesi tarihinde yine bir başka dramatik an olan 1984-85 madenciler grevi sırasında amaca ulaştı. Ve işçi sınıfı militanlığının her adımını YHS teorisinin daha da gelişmesi izledi.

İşte böylece, hem işçi sınıfı militanlığının dramatik olaylarının sonuçlarına bağlı olan ve arada birbiri ardına gelen her çıkışla daha da tahrik edilen YHS'in gelişmesinin, Batı'da ve özellikle de İngiltere'deki işçi sınıfı mücadelelerinin yakın tarihi ile bağlantılı olduğunu varsaymak anlamsız olmaz. Ancak, tarihsel koordinatlardan dolayı, YHS'in ve onun sosyalist değişimin faili olarak işçi sınıfını reddetmesinin, sosyalistler tarafından, örgütlü emeğin hareketsizliği karşısında duyulan basit bir umutsuzluğun ifadesinden başka bir şey olmadığını iddia etmek artık kolay değil.

Öyleyse, tam, çeşitli Avrupa ülkelerindeki işçilerin yeni bir militanlık sergiledikleri, özellikle İngiltere'de militan işçilerin politik sahnede egemenlik sağladıkları ve her an yeni sıçramaların kaydedildiği bir anda, işçi sınıfının, sosyalist projenin merkezinden teorik olarak kovulmaya hazırlanılmasını, bu ironiyi nasıl açıklayacağız? Apaçık gözlenebilen bu paradoks için yapılması mümkün açıklamalardan birisi, bu tür militan gösterilerin, bütün üyle, işçi sınıfının devrimci potansiyeli konusunda yeni bir karamsarlığın doğmasına neden olduğu, çünkü sosyalizm için kesin bir mücadele ortaya koymayı başaramadıkları şeklinde olabilir. Sanki hesaba katılan tek mücadele bu sonuncusudur. 'Yeni toplumsal hareketler' aynı zamanda, örgütlü emek tarafından yeterli bir şekilde ifade edilemeyen çeşitli çıkışlara işaret etmektedir. Bununla birlikte, 'vaz'-etme, seksenlerin üslubu durumuna gelmesiyle, entellektüel tarzın çekiciliği ya da belki, işçi sınıfına karşı müşkülpesent bir orta-sınıf -korkusu, demeyelim ama- hoşnutsuzluğu ve hizmetin aksamasıyla rahatlarının kaçmasına karşı haklı bir öfkeyle kabaran bir reddediş gibi, önceden hesabedilemeyen başka olası faktörler de bulunmaktadır. Teoride son derece hevesli bir şekilde bekleyen militanlık, pratikte fazla **uyumcu** olmaktadır.

YHS'in kendine özgü tarihsel nedenleri bir spekülasyon sorunu olarak kalmak durumundaysa da, teorik kaynağı, her durumda apaçıktır. Böylece, onun öncellerini araştırmayı sürdürebiliriz.

Çeviri: **Kemal Durmaz**

Notlar

(1) German ideology, in *Collected Works*. New York, 1976 Vol. 5 pp. 455-457

(2) Ibid, p. 467

(3) Özellikle; Ralph Miliband, 'The New Revisionism in Britain', *(New Left Review* 150, March-April 1985) ve Ben Fine at al., *Class Politics: An Answer to its Critics*, (London 1985). Bu sonuncusunda 'yeni revizyonizm', 'daha yeni sol' (newer left) olarak adlandırılmakta ve YHS ile son derece önemli bazı ilişkileri

olmakla beraber bu çalışmanın dışında tutulan bazı dikkat çekici kişiliklere yer vermektedir. En apaçık bir şekilde ihmal edilen kişi belki de, aslında temel olarak Ernesto Laclau'dan ve 'vaz etme' politikasından etkilendiğini kendi sözleriyle ifade eden Stuart Hall'dir. Hall'in teorik açıklamaları yeterince bulanıktır; YHS yönelimi içerisindeki hareketleri öylesine sıkça, bu hareketin sınırları içerisinde ve bu hareketi yadsıyanlarla paralellik içerisinde gelişmektedir ki, onun nerede bulunduğunu tam olarak saptayabilmek her zaman kolay olmamaktadır. Fakat, sınıf politikasının merkeziliğini ya da işçi sınıfının çıkarlarının ve kapasitesinin sosyalist politikayla organik bağlantısını açıkça yadsımadığı, az ya da çok pragmatik olarak da olsa, saf bir sınıf-bazlı politikanın zararları ve yetersizlikleri üzerinde öylesine büyük bir ısrarla durmadığı söylenmelidir. (Son zamanlarda rastlantısal olarak, kendisini, Laclau'nun son çalışması olan 'Authoritarian populism: A Reply' (*New Left Review* 151, May-June 1985, p. 122, ile aynı bir yere koydu). En azından, Thacher'ı altetmek için, örtülü, sınırsız bir sınıflar-arası ittifak geliştirme çabası içinde olan ve önde gelen herhangi bir Marksistin düşebileceği denli uzağa düşen Eric Hobsbawm için ise durum daha farklı. 'Yeni toplumsal hareketler'e daha az ilgi ya da sempati duymakta ve politik yaklaşımının, daha çok eski Komünist Halk Cephesi stratejileri geleneği içerisinde bulunduğu gözlenmektedir. Daha da ötesi, her zaman anladığı biçimiyle, teorik Marksist ortodoksluktan açık herhangi bir kopuş belirtisi de bulunmamaktadır.

(4) Perry Anderson, *In the Tracks of Historical Materialism*, London 1983, pp. 40-55.

(5) Ernesto Laclau and Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London 1985 p. 4

(6) R. Miliband p. 6

(7) R. Miliband pp. 6-7

AIDS ve Kapitalist Tıp

Charles W. Hunt

Monthly Review January 1988 Cilt: 39 No: 2 sayısından çevrilmiştir.

AIDS Salgınının Tarihi

1981 ilkbaharında Georgia, Atlanta'daki Hastalık Kontrol Merkezi (CDC) alışılmadık tarzda gelişen bazı hastalıklar gözlemeye başladı. Bunlar, sağlıklı yetişkinlerde pek görülmüyor, ancak genellikle çok genç ya da çok yaşlı ve bağışıklık sistemleri zayıf olan kişilerde ortaya çıkıyordu. Hastalarda aşırı kilo kaybı ve nedeni belirsiz ateşlerle birlikte, Kaposi kanseri (bir tür deri kanseri) toksaplasmoz (çoğu kez kedi ve tavuklar tarafından yayılan ve genellikle zararsız bir parazit hastalığı), pamukçuk ve uçuk gibi hastalıklar belirmeye başlıyordu. Bu hastalıklara yakalananlar kendilerini toparlayamıyor ve sonuçta ölüyorlardı. Hastalar tamamen sağlıklıydılar ve güya sağlık ve direnç bakımından en iyi dönem olan 20 ila 40 yaşları arasında bulunuyorlardı. İlkbahardan yaza geçilip yağış mevsiminin soğuk günleri yaklaştığında, CDC çok sayıda vakanın Los Angeles, New York ve San Fransisco'da yoğunlaştığını saptadı. İlk kurbanların tümü homoseksüel olduğundan CDC'de hiçbir zaman resmi isim olarak kullanılmamasına karşın bu hastalık grubu çoğu kişi tarafından "Homoseksüelliğe Bağlı Bağışıklık Yetersizliği" (GRID) olarak tanımlanmaya başladı.[1]

İlk teoriler, bağışıklık zayıflığına, kurbanların yaşam tarzlarının neden olup olmadığını belirlemeye çalıştı. 1982 yılının ortalarında, sendromun homoseksüellerle sınırlı olmadığı bulunduktan sonra, bu yaklaşımdan bir sonuç çıkmayacağı görüldü. Aynı şehirlerdeki intravenöz (damar içi ç.n.) ilaç kullananlar arasında da aynı belir-

Charles Hunt, Oregon Üniversitesi Sosyoloji Bölümü yüksek lisans öğrencisidir.

tiler görülmeye başladı. Sendrom, Haitililer ve bazı kadınlar arasında ortaya çıktı. Onları hemofililer izledi. 1982 Eylül'ünde CDÇ tarafından "Edinilmiş Bağışıklık Yetersizliği Sendromu" (Acquired Immuni Deficiency Sendrome) -AIDS- terimi benimsendi. 1982 Aralığıyla birlikte, yüksek risk grubunda bulunan dişi seksüel partnerlerde ilk AIDS görülmesine ek olarak, kan nakline bağlı ilk AIDS vakaları da görülmeye başladı. 1984'de, AIDS'e neden olan retrovirüs bulundu ve tanılandı; sonunda AIDS'in bu yolla tanımlanması, açıklaması yalnızca yaşam tarzı üzerine kurulu bu hastalık için belirgin açıklamalar yapılabilmesine olanak verdi.(2) Fakat bu sırada ABD'de bir salgın köpürmekteydi. Vaka sayısı her altı ayda bir katlanıyordu. 1983'te, Afrika ve Avrupa'dan gelen raporlar dünya çapında bir salgının varlığını gösteriyordu.

Bugün AIDS, ilk altı yıl sonunda ABD'de salgın haline geldi; aslında AIDS'in mali külfeti gerçekten şaşırtıcı. AIDS'in ekonomik darbesi üzerine yapılan bir araştırma ilk 10.000 vakanın 1.6 milyon hastahane günü gerektirdiğini ve tahminen 1.4 milyar dolarlık bir harcamayla sonuçlandığını göstermekte.(3) 1987'de AIDS için yapılan kamu harcamaları 1 milyar dolara ulaşacak. Kuşkusuz, acı ve üzüntü, dert ve kayıpların bedelini ise, dolar cinsinden ifade etmek mümkün değil.

1987 Mayısının ortasında, ABD'de 20.557'si ölümle sonuçlanan 35.518 AIDS vakası bildirilmiştir. 1991'de vaka sayısının 324.000 ölümün ise 215.000 olacağı tahmin edilmektedir. Bu durum, 8.5 milyara fırlayan bir ilaç harcaması, 55.6 milyar dolarlık işgücü kaybı ve 2.3 milyar dolarlık araştırma, eğitim ve kan muhafaza giderlerini kapsayacaktır.(4) Bu maliyet tahminleri, AIDS olmayan fakat aynı virüsün neden olduğu, kayda değer sayıda insanda bulunan ve çoğu uzmana göre AIDS'e doğru gelişebilen bir hastalık olan AIDS-Bağlanılı Kompleks (ARC)'nin giderlerini kapsamadığından, çok düşük kalabilir.

Tarihsel Özgüllük-ABD Tıbbında Üçe Katlanan Kriz

Tarihteki her türlü olay gibi hastalık ve salgınlar da tarihsel olarak özgüldürler; yani, ortaya çıktıkları dönemin özelliklerini taşırlar ve hem ondan etkilenerek, hem de parçası oldukları insanlık tarihini etkileyerek, o dönemle karmaşık bir diyalektik etkileşime girerler. AIDS Kuzey Amerika'da, önce homoseksüelleri ve uyuşturucu bağımlılarını etkileyen bir hastalık olarak algılandı. Bu da, gerek sağlık kuruluşları, gerekse homoseksüellerin haklarını savunan örgütler açısından, salgına verilen reaksiyonları derinden etkiledi. Dahası Allan M. Brandt'ın *No Magic Bullet*'de belirttiği gibi AIDS, cinsel yolla bulaşan hastalığa karşı Kuzey Amerikalıların tepkilerinin tarihsel bağlamında kendini göstermektedir.

> Son yıllarda ortaya çıkan AIDS'i, cinsel yolla bulaşan hastalıklar tarihinin ışığında, bir deja vu duygusu hissetmeden gözlemek hemen hemen olanaksız gibi. AIDS, ölüm oranından tıbba, cinsellikten sapıklığa, önlemeden müdahaleye kadar cinsel hastalık üzerine yapılan geleneksel tartışmaların yükselmesine neden olmuştur. Bugün birçok örnekte, durum yirminci yüzyılın başlarındaki frengiye benzemektedir. Frengi gibi AIDS de ölüme yol açabilir; şu anda etkili tedavisi yoktur; eğitim ve toplumsal mühendislik, salgını durdurma çabalarını karakterize etmektedir. Ufukta sihirli bir ışık görülmüyor; bunun yerine korkular, hastalığa ilişkin derin toplumsal ve kültürel huzursuzluklar, kurbanlar ve iyileştirme olanağı arayışları.[5]

AIDS aynı zamanda, ABD'nin ırk ilişkileri bağlamında da söz konusu olmaktadır. Salgının siyahlar ve İspanyollar üzerindeki etkisi ve onların hastalığa yanıtı bu çevre tarafından oluşturulacaktır. Daha sonra tartışacağımız gibi AIDS ırksal baskı altındaki bu topluluklar üzerinde dramatik bir etkiye sahiptir.

AIDS'in Afrika'da ve Kuzey Amerika'da aynı biyolojik unsur tarafından oluşturulmasına karşın cinsiyet bakımından nüfus içinde oldukça farklı oranda ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Örneğin, Afrika'da AIDS'li kişilerin cinsiyet oranı 1:1'dir; oysa ABD'de cinsiyet oranı yaklaşık 16:1 erkek ağırlıklıdır. Afrika'da AIDS, taşınma yolları ya da hastalığa yakalanmanın risk faktörleri olarak ne I. V (intravenöz-damar içi) ilaç kullanımı, ne de homoseksüellikle ilişkilidir.[6] AIDS salgınının, ortaya çıktığı toplumsal ve tarihsel koşullara dayanan farklı özellikleri vardır. Afrika'da, ilaç bağımlılığı ve Afrika cinselliği olgusu salgının ortaya çıkışını ve yönünü derinden etkiler.[7]

AIDS bunalımı, ABD toplumunun gelişiminde ve özellikle Kuzey Amerika tıp (ilaç) sisteminin toplumsal tarihinin kritik bir konjoktüründe ortaya çıkmaktadır. Kuzey Amerika tıp sistemi, şu anda ve yaklaşık yirmi yıldan bu yana bunalımdadır ve sonuç olarak yeniden oluşturulmaktadır. Bu üç katlı bir bunalımdır: (a) maliyet bunalımı, (b) etkililik bunalımı ve (c) dağılım bunalımı. Özellikle Reagan zamanında gerçekleştirilmeye çalışılan yeniden yapılanma, A.B.D.'de tıbbi sağlık bakımının tekeller tarafından ele geçirilmesiyle karakterize olmaktadır.[7] Tıbbi koruma, hastahanelerin şirketler tarafından ele geçirilmesi ve birbirlerine zincirleme bağlanmasıyla özelleştirilmiş ve "rasyonalize edilmiştir". Daha önceleri özel çalışan hekimler, yeni sağlık holdingleri tarafından proleterleştirilmişlerdir-ücret için kiralanmışlardır.[8]

AIDS krizi gelecek yıllarda, Kuzey Amerikan tıbbındaki bu bunalımları çok aşırı boyutlara vardıracaktır. Birincisi, ilaç maliyetinde artış yaratmak üzere baskı yapacaktır. İkinci olarak, AIDS

salgını Kuzey Amerikan ilacına olan güveni azaltacaktır ve şimdiden etkililiğine ilişkin ciddi kaygılara neden olmuştur. Üçüncü olarak, AIDS salgını sonucunda Kuzey Amerika'daki tıbbi koruma şimdi olduğundan daha fazla eşitsiz bir şekilde dağılacaktır. Tıpkı AIDS'in sağlık koruma sisteminde varolan çelişkileri artırması gibi, aynı zamanda bu çelişkiler de sağlık koruma sisteminin AIDS'e vereceği yanıtı daha etkisiz ve daha başarısız yapacaktır. AIDS salgını ve Kuzey Amerika sağlık koruma sisteminin, birleşen bir bunalımda diyalektik olarak birbirini etkileyeceği görülmektedir.

I. Maliyetler-Birinci Bunalım

Tıbbi sistemin "rasyonalize edilmesi"yle bağlantılı olan birinci bunalım tıbbi korumanın maliyetidir.

Sağlık Bakım Örgütleri (H.M.O.), sağlık bakımını yüklenmekte ve hastahaneleri kapsamaktadır. Maliyetlerin düşürülmesi için teşvikler sağladığı varsayılmaktadır.[9] Federal Fon'da sağlıkla ilişkili tüm harcamalar için kesintiler yapılması ve ek olarak bir maliyet patlaması durumunu "rasyonalize etmek" ve kontrol altına almak üzere Sağlık Sigortası'nda Teşhise İlişkin Gruplar (D.R.Gs) kurulması için girişimde bulunulmuştur.

Bu stratejilerin tümü başarısız olmuştur. İlaç, fiyatların sadece yükseldiği tekelci fiyatlandırmanın olağan çizgisini izledi. 1986'da ilaç sektöründeki fiyat enflasyonu yüzde 7.7'ydi. Bu, tüketici fiyat indeks'inden yedi kat daha hızlıydı ve ilaç sektöründeki enflasyonun Tüketici Fiyat İndeksi enflasyonunu yendiği kargaşanın altıncı yılıydı.[10] Açıkca, şirket stratejisi, maliyeti dizginleyemedi.

Kuzey Amerikan tıp sistemindeki bu maliyet bunalımı kuşkusuz AIDS salgını tarafından daha da derinleştirilecektir. Sağlık koruma yükümlülüğünün özelleştirilmesi, AIDS'e yönelik pahalı ve etkisiz kurumlara ve yaklaşımlara yol açmaktadır. Çiftleme, israf, gecikme ve sistemli bir yaklaşımın eksikliği maliyeti artırmakta, azaltmamaktadır.[11]

Reagan döneminden önce başlayan maliyetin kırılması işlemi için ideolojik bir gerekçe, sağlık için bireysel sorumluluk yada yaşamtarzı sorumluluğu kavramıdır.[12] 1970'lerin başında, tıp sisteminin toplumsal analizi ve eleştirisi şiddetlenince, tıpta maliyet enflasyonu alarma geçince, Federal hükümet, sağlık için bireysel sorumluluk (sağlık korumasında diyet-ve-egzersiz yaklaşımı) kavramını geliştirmeye başladı. Bu, kanser ve kalp ağrısı gibi sorunlara bireysel yaşam-tarzı çözümleri adına, hizmet kesintilerini haklı çıkararak, maliyet enflasyonuna maruz kalan bir sistemi kısmen rahatlattı.[13] Sağlığa yönelik bireysel yaklaşımlar üzerinde yoğunlaşma, hükümetin çeşitli kademelerinden sağlık korumasının toplumsal sorumluluğunu kaldırdı, sorumluluğu bireye geri yolladı, böylece hizmetin

ve sonuç maliyetin kapitalistler için azalmasını sağladı. Aynı zamanda, sağlık koruması tüketicilerinin ceplerinden çıkan harcamalar arttı. Söylemeye gerek yok, bireyci ideoloji, AIDS'i, başlangıçtaki gibi yaşam tarzına bağlı bir hastalık olarak tanımlama girişimlerine de yol açtı.[14]

Sağlığa yönelik bireyci yaklaşımlar, bir salgınla başa çıkmak için gereken toplumsal yanıtın biçimini ilerletmez. Bireysellik ideolojisi, Reagan yönetiminin bir salgınla karşı karşıya gelmeyi kabul etmemesinin nedenlerinden biri durumundadır. Reagan yönetiminin düşük fon isteklerine karşın, Kongre her zaman AIDS araştırmaları için fonu artırmayı gerekli bulmuştur.

Teşhise İlişkin Gruplar gibi maliyeti düşürücü tekniklerin, oportünistik hastalıkların bir sendromu olduğundan, AIDS'e uygulanmaları zordur. Teşhis zorunlu olarak ne belirli bir fırsatçı enfeksiyona, ne de, hastalığın gidişi oldukça değişken olabileceğinden hastahanede yatma süresine işaret eder.

Maliyeti araştırmanın diğer bir yolu olarak, AIDS hastalarının, özel olarak oluşturulan bakımevlerinde bakımı; bu önlem, herşeyden vazgeçip hafifletici koruma, yani acıyı azaltan, fakat hastayı tedaviye yönelik bir yaklaşımda bulunmayan koruma biçimini kabul eden bir hastayı gerektirdiğinden, hatırı sayılı bir zorlukla karşı karşıya görünüyor. Bu, "vazgeçme", tedavi edici yaklaşımın sürmesinde ısrarlı olan çoğu AIDS hastası için kabul edilemez durumdadır.

Reagan hükümeti tarafından yapılan daha öte bir maliyet kesintisi yaklaşımı, her zaman, hükümet ve özel tıp sistemi dışındaki gönüllü eylem gruplarının teşvik edilmesi olmuştur. Reagan'ın homofobisi gözönüne alındığında, ironik olarak gönüllü eylem, sağlık alanında San Francisco'daki homoseksüel toplulukta, herhangi başka bir yerden daha iyi bir örnek teşkil etmektedir. AIDS'li insanların sıkıntısını gidermek için çabalayan Shanti gibi gruplar, gönüllü hareketiyle, en iyi şekilde koruma türünün iyi bir örneğini oluşturdular. Bununla beraber AIDS salgını en uç noktasına ulaşınca, gönüllü yaklaşımın hastalıkla ilgili birçok sorunu çözmeye devam etmesi olanaksızlaşır. San Francisco'da zamanlarını feda edenler sadece bu kadarını yapabilirler, daha fazlasını değil. Gönüllülerin duygusal ve ekonomik maliyetleri o kadar fazladır ki, "sönmek", gönüllülerin kullanılabilme derecesi, onların da tükenip gitmeleri olgusu ile sınırlıdır.[15] Bu sınıra, San Francisco'da ve bu şehirdeki homoseksüel hareketinde hızla yaklaşılıyor olabilir. Dahası, ne bir çok topluluk böyle gönüllü vaadlerini harekete geçirecek düzenli bir etkinliğe sahiptir, ne de AIDS her zaman böyle düzenli biçimde birbirine bağlı ve politik olarak yetenekli bir grubu etkiler. Sonuç olarak ortaya çıkan görünüm ikiye katlıdır: AIDS kurbanlarına hizmette azalma ve ödenen miktarda, dolayısıyla bu

hizmetlerin maliyetinde artış.

İlaç endüstrisinin baskısı, açıktır ki maliyetleri azaltıcı yönde olmayacaktır. Bu endüstrinin tarihi, fiyat oyunlarının inanılmaz örnekleriyle dolu. AIDS salgını bizi başka bir örnekle karşı karşıya getirmektedir. AIDS'e karşı şimdiye kadar kullanılan tek ilaç olan ve Mart 1987'de lisansı alınan azidotimidin (AZT), şu anda Kuzey Amerika'da en pahalı ilaç tedavisidir. Bir hasta için bir yıllık AZT tedavisi 10.000 dolara malolacaktır. AZT, Sağlık sigortasına 1987'de 50 milyon dolar ve 1988'de tahminen 150 milyon dolara malolacaktır. AZT'yi pazarlayan ilaç şirketi Burroughs Wellcome, AZT'ye hatırı sayılır miktarda bir araştırma ve geliştirme harcaması yaptığını iddia etmektedir. Ancak AZT 1964'de bulunmuş antikanser bir ilaç olarak denenmiş ve terkedilmiştir. Buluş Detroit'deki Ulusal Kanser Enstitüsü labaratuarlarında yapılmış ve asıl araştırma çalışması tümüyle ABD hükümetinin harcamaları ile gerçekleşmiştir. 1986'da AZT'nin AIDS'den acı çeken insanlar üzerinde klinik olarak denenmesinden vazgeçildi. Sonuçlar o kadar olumluydu ki, ilacı hastalardan daha uzun süre gizlemek ahlaka aykırı olurdu. Bunlar, şimdiye kadar AZT'nin insan üzerinde yapılan yegane klinik denemeleriydi. Burroughs Wellcome denemeleri bırakıktan dört gün sonra FDA ilacı AIDS hastalarının tedavisi için uygun buldu. Eğer Burroghs Wellcome ilacı keşfetmeseydi ya da geliştirmeseydi ve araştırma denemeleri erken bırakılsaydı böyle bir fiyatı haklı çıkaracak hangi araştırma ve geliştirmeye gerek duyulacaktı?[16] Dahası, Burroughs Wellcome, AZT'nin bir yıllık toptan satışı için 10.000 dolar talep ederken, eczacılar tarafından Edinilmiş Bağışıklık Yetersizliği Sendromu olan hastalara perakende olarak yılda. 36.000 dolara satılacaktı.[17] *Newsweek*'de AZT üzerine yapılan bir yorumda belirtildiği gibi, "İlaç üreticileri geleneksel olarak araştırma-geliştirme için yaptığı harcamaları, daha iyi bir ilaç çıkmadan önce ticaretin kaldıracağı kadar bir fiyat yükleyerek geri almaya çahşıyor"[18] Bununla birlikte, ilaç üreticilerinin araştırma-geliştirme maliyetleri ya da bu maliyetin geri kazanılmasıyla ilgisiz bir biçimde ve basit olarak ticaretin kaldırdığı kadar fiyat yüklemeleri çok daha uygundur. İlaç tekellerinin, AIDS'in ilaçla tedavisinde fiyat belirlerken bu yaklaşımı sürdürmelerini bekleyebiliriz. Tıp tekellerinin kârları gibi, maliyetler de sonuç olarak yukarı tırmanacaktır.

2- Etkililik-İkinci Bunalım

ABD tıbbındaki ikinci bunalım olan etkililik bunalımının başlıca iki kökeni vardır-nüfus artışları üzerindeki modern çalışmalar ve tıpdaki teknoloji patlaması.

Birincisi, nüfus artışları üzerine yapılan modern incelemeler, bulaşıcı hastalıkların yaygınlığının çoğunlukla inanıldığı gibi modern teknik tıbba bağlı olmadığını tespit etti.[19] Tersine, bulaşıcı hasta-

lıklardaki ölüm oranının düşüşü, bu ölçüler ortaya konmadan önce başladı.[20] Bulaşıcı hastalıklardaki ölüm oranının düşmesi halk sağlığındaki ilerlemelere (düzenli beslenme ve barınma, temiz su ve genel olarak daha sağlıklı çevre koşulları) uygun gibi gözüküyor.[21] Tıpta bilimsel yaklaşımlara, sık sık, hastalıkların bakteriyel nedenlerinden bahsetmiş olan Koch ya da Pasteur gibi araştırmacılar tarafından öncülük edilmesine karşın, bunlar bulaşıcı hastalıkların çözümünde anahtar olmamışlardır. Sınıf farklılıkları son birkaç on yılda önemli derecede azalmamıştır. (Daha alt sosyo-ekonomik sınıflarda yer alan herhangi bir yaş grubundan kişilerin bu hastalıklarından ölüm oranı daha yüksektir)

Modern, teknolojik tıbbın sınırlı sonuçlarına karşın, ABD halkı büyük beklentiler içindedir. Aslında son 35 yılda cinsel yolla bulaşan hastalıkların üzerinde durulmaması kısmen teknoloji ve modern tıbbın bu sorunları çözdüğü ve çözebileceğine duyulan güvene bağlanıyordu.

Bununla birlikte, sorunun asıl teknolojik çözümü olan AIDS aşısının geliştirilmesinde karşılaşılan güçlükler son derece büyüktür.[22] Hepotit (B tipi sarılık... çn.) aşısının geliştirilmesi 15 yıl almıştır. AIDS virüsü çok çabuk mütasyon (değişim) geçirmektedir. Bir aşı geliştirmek, hareketli ve değişken bir hedefi vurmaya çalışmaya benzemektedir. Retrovirüslere karşı birkaç başarılı aşı örneği bulunmakta. Aslında her hastada etkili aşılamayı zorlaştıran kalıtsal özellikler bulunabilir.[23] Virüsün çok uzun bir kuluçka dönemi vardır. Yıllarca test edilmeden bir aşının etki derecesini belirlemek zordur. Bu testin yüklendiği mesuliyet sorunları, testin etkililiğinin amaçlarına yönelik aşılama ya da aşılamama ile ilgili ahlaksal sorunlar kadar büyük olabilir. AIDS, Kuzey Amerika tıbbının özellikle düşkün olduğu çözüm biçimi olan "teknolojik düzenleme"ye çabucak teslim olmayacaktır.

ABD tıbbında "teknolojik düzenleme"nin alternatifi, her zaman risk faktörünün önlenmesinde halkı eğitmek üzere yapılan bireyci girişimler olarak kalmıştır. Bu kalp ve damar hastalıklarında, kanserde ve AIDS vakalarının sıklığını azaltmak için benimsenmiş bir yoldur. Kayda değecek bir tıbbi sosyolojik araştırma, bu eğilimi başarılı kılan ya da kılmış olan belirleyici etkenlere yöneliktir.[24] Bu, insanların davranışlarını sınırlamaya zorlanmasından çok daha önemli sorunlarla yüklü, zorlu bir yaklaşımdır. Bu işlem, i.v. (intravenöz-damar içi...çn.) İlaç tutkunu gurupları ve ilaç kullanımını tek "çıkış" ve oyalama biçimi olarak gören geniş insan yığınlarıyla toplumsal sorunları üreten koşullar arasındaki bağı görmezden gelir. Yoksulluk, sağlık koruma hizmetlerinin yetersizliği ve AIDS gibi sorunların çözümünü bireysel çabalara indirgeyen, eşitsizlik gibi daha genel toplumsal sorunlardan kaçınır. Kuşkusuz risk etkenini önlemede eğitim zorunludur, fakat tekno-

lojik yaklaşım ve aşı geliştirme çabaları gibi, tek başına yetersizdir. Yalnızca salgını çözmek için değil, bu tür salgınlara zemin oluşturan daha geniş toplumsal koşulları ortadan kaldırmak üzere toplumsal ve kollektif sorumluluğu kabul eden bir çok yaklaşım düzeyini birleştirmek zorunludur.

Etkililik bunalımının ikinci önemli kaynağı, tıptaki teknolojik patlamadan gelmektedir. Kuzey Amerikalıların 1950'den bu yana ortalama ömürlerinde büyük bir artış gerçekleşmezken; artan karmaşık teknolojik kullanım **iatrojenik** hastalıklar olarak bilinen hastalıklarda inanılmaz bir artışa yolaçtı.[25] Bu hastalıklar hekim ya da sağlık sisteminden kaynaklanır ve ABD tıbbındaki etkililik bunalımının ikinci nedenidir. Talidomid ve sonucunda 1950'lerde ortaya çıkan doğum kusurları, birçok dehşet verici örnekten yalnızca biridir. 1976'daki domuz gribi aşısı, bu gribin kendisinin yolaçtığı ölümlerden daha çok sayıda insanın ölümüne neden olmuştur. Hastahanelerdeki kaza oranları ürkütücü boyutlardadır ve bu hastahaneler hastalıkların üreme alanları olmalarının yanısıra süper enfeksiyonları da üretirler.[26] İlaçla tedavilerde görülen yan etkiler, hastalığın kendisinden daha az zararlı değildir.

AIDS bunalımı, ABD'de şimdiden çok sayıda iatrojenik enfeksiyon ve ölüme neden olmuştur. Hemofilililer, kanlarının pıhtılaşmasını sağlayan yoğun kan faktörleri (faktör VIII) yoluyla geçen AIDS virüsünden perişan olmuşlardır.[27] Şu anda ABD'deki tahminen 14.200 hemofililinin hemen hemen 3/4'ü seropozitifdir; yani AIDS virüsü taşımaktadır.[28] Pek çoğu ölmüştür ve daha bir çoğu ölecek gibi gözükmektedir; seropozitiflerin kaçta kaçında tam olarak AIDS gelişeceği belirsiz olduğundan, sayılar da belirsizdir. AIDS virüsünün bu taşınma yolunun, kanın bu virüse karşı korunmasına bağlı olarak durdurulmasına ve hemofilililer için başka pıhtılaşma faktörlerinin kullanılmasına karşın, iatrojenik AIDS, bu ülkedeki hemofililileri mahvetmiştir.

Etkililik bunalımının AIDS salgınına bağlı olarak aşılması mümkün görünmemektedir. Bir aşı geliştirmede çıkan zorluklar, hastalığı iyileştirmedeki yetersizliğe bağlı olarak tıbbi tedavinin gayrı-meşrulaşması, geleneklere ters düşen tedavilerin araştırılması ve çok büyük miktarlarda iatrojenik enfeksiyon ve ölümler olduğunun bilinmesi, tıp (ilaç) sisteminin etkisi sorusunun sorulmasının nedenleri olacaklardır. Kuzey Amerika tıbbının hastalığın toplumsal nedenine önem vermeden sürdürdüğü bireyci ve tümüyle tedaviye yönelik yaklaşımı, ABD tıbbının salgın karşısında yetersiz ve etkisiz kalmasına yol açacaktır. Salt bilimsel ve teknik çözümler soruna yanıt değildir, sınıf, işsizlik ve yoksulluk gibi toplumsal sorunlardan söz edilmelidir.

3- Dağılım-Üçüncü Bunalım

Son olarak, Kuzey Amerika tıbbının bunalımı bir dağılım bunalımıdır. Bu, radikallerin geleneksel olarak en çok ilgilendikleri bunalımdır. ABD, ulusal sağlık sigortası ya da ulusal sağlık hizmeti olmayan iki gelişmiş kapitalist ulustan biridir - diğeri kuşkusuz Güney Afrika'dır. Sağlık koruması için sigortalanmış olan Amerikalıların sayısı 1980'den 1985'e kadar % 30 artmış ve bunların 35 ile 50 milyon kişi arasında oldukları tahmin edilmektedir.

Sigortasızlar için tıbbi korunma maliyeti yılda 7.4 milyon dolar tutmaktadır. Bu kişiler, tıbbi korunma edinmek için ya maliyetlerini doğrudan ödemek ya da aşağılayıcı ve sıkıntı verici darülaceze sisteminden yararlanmak üzere girişimde bulunmak zorundadır. Reagan yönetiminin, sağlık sigortası ve tıbbi yardıma saldırması ve Teşhise İlişkin Gruplara başvurması, tıbbi korunmanın dağılımını daha da eşitsiz hale getirmiştir. ABD'de sağlık sigortası olanlar ya da sigorta, özel sigorta (bir işveren ya da sendika aracılığıyla edinilen sağlık sigortası) edinebilecek durumda olanlar AIDS bunalımına, üretimin kullanım yerine kâr için örgütlenmesini isteyerek, oldukça tipik bir biçimde yanıt vermektedir. Eğer sigorta sağlık koruma ihtiyacını doyurmak için örgütlenirse AIDS'liler (aslında yoksulluklarına bağlı olarak sağlıkları bozuk olanlar) tercihen sağlık sigortası olabileceklerdi. Nihayet, bunlar sağlık sigortasına en çok ihtiyacı olan kişilerdir. Bununla birlikte kâr saikiyle üretim sisteminde sağlık sigortasına en çok ihtiyacı olanlar, sigorta şirketine en pahalıya mal olanlar, öyleyse kârı azaltanlar olacaklardır.

Sağlık sigortası şirketleri, yasal ya da eyalet tarafından yasaklanmamış yerlerde, doğrudan AIDS kan testleriyle ya da yasal olmayan yerlerde olası AIDS'li veya yüksek risk grubunda bulunanları elemede bir araç olarak bekar erkek statüsü ya da erkeklere özgü bir sigorta sistemi oluşturmuşlardır. Bu kişiler daha sonra, maliyetin halkın cebinden çıkacağını ve sigorta şirketlerinin kârlarının korunacağını garanti eden kamu sağlık kuruluşlarına devredilirler.[30] Diğer bir deyişle, kârlı sigorta riskleri sağlık sigortası endüstrisinin kâr amaçlı sektörü tarafından üstlenilir, kârlı olmayan sigorta riskleri ise ulusallaştırılır ya da toplumsallaştırılır!

Dağılım bunalımı, binlerce insanın milyonlarca dolarlık tıbbi korumaya ihtiyacı olduğundan, ABD'de daha da derinleşecektir. AIDS'in bireysel gelir ve meslek statüleri üzerine aşağıya doğru yaptığı sarmal etkiler, özel sigortaların uygulamalarıyla birleştiğinde, Kuzey Amerika tıbbında eşitsiz dağılımı, daha büyük bir sorun haline getirmeye adaydır.

Aşağıya doğru sarmal etkiden başka, AIDS işle bağlantılı sağlık sigortası tarafından layıkıyla korunmayan çok sayıda grubu etki-

lediğinden, azınlıkların ve yoksulluk içinde yaşayanların sağlığı daha da kötüleşecektir. Azınlıklar arasında AIDS'e yakalanma oranı, beyaz nüfusa göre daha fazladır. Örneğin AIDS'e yakalanma oranı siyah kadınlarda beyazlardan 12.2 kat, ispanyol kadınlarında 8.5 kat, İ.V ilaç kullanan heteroseksüel erkekler siyah ya da ispanyol iseler İ.V ilaç kullanan beyazlara göre AIDS'e yakalanma olasılıkları 20 kat daha fazladır. Durum şimdiki haliyle bir çok sağlık sorunuyla birlikte ortaya çıktığından, beyaz orta-sınıf Amerikalı soğuk aldığında, azınlık ırklar zatüreye yakalanmaktadır.[31] Sağlık koruma olanaklarının yetersizliğinin ve bu grupların darülaceze sisteminden destek almasının, derin çelişkilere kaynak olması beklenmektedir. Kuzey Amerika tıbbındaki dağılım bunalımının daha da kötüleşeceği ve AIDS salgınıyla daha iyiye gitmeyeceği ortadadır.

ABD tıp sistemindeki bunalımların her üçü ve bunların AIDS salgını üzerindeki derin etkileri, 1980'lerde Kuzey Amerika'daki kapitalizmin özel tarihsel durumundan ortaya çıkmıştır. Maliyet bunalımı kısmen, tekelci fiyat sistemlerinin tipik bir sonucu olarak[32]; etkililik sorunu, ihtiyaç ya da rasyonaliteden uzak sermaye yatırımının aşırı bolluğu ile beslenen tıbba yüksek sermaye-yoğun yaklaşımın sonucu olarak[33]; ve dağılım sorunu, tekelci kapitalizmin, işçi sınıfının yeniden oluşmasının masraflarını yönlendirme ya da en aza indirme girişimlerinin sonucu olarak görülebilir. Her üç bunalım da, ABD endüstrisinin ileri derecede tekelleşmiş bir sektörü olan tıbbi-endüstriyel kompleksci kâr yönelimlerinin etkisi altındadır.

Sonuç

Özetle, AIDS bunahmı ve büyüyen salgın, şiddetle artan maliyetler ve kişi başına tıbbi harcamalar, teknolojik çözümlerin uzak ve güç göründüğü, öldürücü bir hastalıkla başa çıkmaya çalıştığından, tıbbi koruma sistemine güvenin azalması ve sağlık korumasında artan eşitsiz dağılım ile ABD'de bu eşitsiz dağılımdan çekilen sıkıntı ve bunun kendini hissettirmesi, Kuzey Amerika tıbbındaki üçe katlı bunalımı derinleştirecek gibi görünmektedir. ABD'deki AIDS salgını tıp sisteminde şiddetli ve insanlık dışı görünümündeki tüm çelişkileri ortaya çıkaran bir bunalımın üzerine ekilen bir başka bunalımdır. Toplumsal kuruluşlar üzerine genel olarak yerleşen salgının, tıbbi korumadaki bunalımı güçlendirmesi, ABD'deki tıbbi koruma sistemini değiştirmek için, 1960'ların başından beri kendini göstermeyen yeni bir fırsat sağlıyor. Her noktada ortaya çıkan adalet, ekonomi ve etkinlik taleplerinin tümü aynı yönü, köklü yapısal değişiklik yönünü gösteriyor.

Bu bunalıma verilen yanıtın yapısının gözlenmesi, belirleyiciydi ve belirleyici olacaktır. Bu yanıt şimdiye kadar, federal hükümetin

araştırma ve eğitim fonları için acınacak denli yetersiz isteklerini, salgınla başa çıkmada liderliği kazanamama ve durumu hem daha zorlaştıran hem de daha sertleştiren yaygın homofobiden oluşuyordu. AIDS tartışmalarının çoğunda, zorunlu kontrol ve yasal/ahlaki diğer bulaşıcı hastalık kontrolü ve toplum sağlığı konularıyla ilgili ölçüler kullanılmakta. Bu tartışmalarla ilgilenmeliyiz. ABD tarihi, cinsel yolla bulaşan hastalıkların yayılmasına tarihsel yanıt olarak sivil özgürlük ve hakların kötüye kullanıldığını ya da kaybedildiğini gösteren örneklerle doludur. Birinci Dünya Savaşı sırasında frengiyi kontrol etmek için boş bir çaba olarak binlerce kadının, fahişenin ve diğerlerinin enterne edilmesi, Allan M. Brandt'ın *No Magic Bullet*'de işaret ettiği gibi, daha sonraki enternelerin başlangıcı olmuştur.[34]

Bununla birlikte, AIDS'in toplumsal analizi, bireysel özgürlüklerle ilgili liberal/tutucu bölünmeler ve tartışmalarda sınırlı kalmamalıdır. Son iki on yılda tıbbın radikal eleştirisi içinde gelişen kritik durum üzerine inşa edilmelidir. Bu analizin nesnesi yalnızca, Kuzey Amerika tıbbının AIDS salgınında bu kadar açık biçimde görünen insanlık dışılığını teşhir etmek olmamalı. Aynı zamanda, Kuzey Amerika tıbbının pratiğini temelden değiştirmek için gerekli olan teorik kavrayışı geliştirmeye çalışmalıdır.

Çeviri: **Mehmet Çelik**

Notlar

(1) Dennis Altman, *AIDS in the Mind of America* (Garden City, NY: Anchor Press Doubleday, 1986), p. 33.

(2) AIDS virusünü ilk olarak Fransız araştırmacıların mı, ABD'li araştırmacıların mı bulduğu üzerine bir çok tartışma vardır. Virüsü ilk bulan ve patentini alan, olası bilimsel ödüllere ek olarak, büyük miktarda para toplayabilecektir. Bkz. Colin Norman, "Patent Dispute Divides AIDS Researchers," *Science*, vol. 230, (December 6, 1985), pp. 1140-1142.

(3) A. M. Hardy, K. Rauch, D. Echenberg, W. M. Morgan, J. W. Curran, "The Economic Impact of the First 10.000 Cases of Acquired Immune Deficiency Syndrome in the United States," *Journal of the American Medical Association*, Vol. 255, No. 2 (186), pp. 209-211.

(4) Bkz. "Public Spending on the Epidemic Will Exceed $ 1 Billion This Year," *The Wall Street Journal*, (May 18, 1987), p. 8.

(5) Allan M. Brandt, *No Magic Bullet: A Social History of Venereal Disease in the U.S. Since 1880* (New York: Oxford University Press, 1985), p. 183.

(6) Afrika'daki AIDS salgınını tartışan sayısız makale vardır. İkisi: Robert J. Biggar, "The AIDS Problem in Africa." *The Lancet*, (January 11, 1986), pp. 79-83. Thomas C. Quinn, Jonathan M. Mann, James W. Curran, and Peter Piot, "AIDS'in Africa: An Epidemiological Paradigm," *Science*, vol. 234. (November 21, 1986), pp. 955-963.

(7) Bkz. Leonard Rodberg and Gelvin Stevenson, "The Health Care Industry in Advanced Capitalism," *Review of Radical Political Economics*, Vol. 9 (Spring, 1977), pp. 104-115; Warren J. Salmon, "Monopoly Capital and the Reorganization of the Health Sector," *Review of Radical Political Economics*, Vol. 9 (Spring, 1977), pp. 125-133; or Warren J. Salmon, "Profit and Health Care: Trends in Corporatization and Proprietization," *International Journal of Health Services*, Vol. 15, No. 3, (1985), pp. 395-418.

(8) John B. McKinlay and Joan Arches, "Towards the Proletarianization of Physicians," *International Journal of Health Services*, Vol. 15, No. 2 (1985), pp. 161-195.

(9) Warren J. Salmon, "The Health Maintenance Organization Strategy: A Corporate Takeover of Health Services Delivery," *International Journal of Health Services*. Vol. 5, No. 4, (1975), pp. 609-624. See also David U. Himmelstein and Steffic Woolhandler, "Medicine as Industry," *Monthly Review*, vol. 35, no. 11 (April 1984, pp. 21-22.

(10) "Medical-Care Cost Rose 7.7 percent in '86, Counter to Trend," *The New York Times*, (February 9, 1987), p. 16.

(11) Sağlık politikasında liderlik eksikliği üzerine bir tartışma için Bkz. Daniel H. Fox, "AIDS and the American Health Polity: The History and Prospects of a Crisis of Authority," *The Milbank Quarterly*, Vol. 64, Supplement I, (1986), pp. 11-16.

(12) Sylvia Tesh, "Disease Causality and Politics," *Journal of Health Politics, Policy and Law*, Vol. 6, (1981), pp. 369-389.

(13) Ibid.

(14) Altman, *AIDS in the Mind of America*, pp. 33-36.

(15) Ibid, pp. 82-109.

(16) AZT üzerine iyi bir tartışma için bkz. Tim Kingston, "Your Money or Your Life", *Science For the People*, Vol. 19, no. 5, (September/October 9, 1987), p. 15.

(17) Bkz. the article "New York Studies Pricing of Drug to Fight AIDS." in *The New York Times*, (October 9, 1987), p. 15.

(18) *Newsweek*, (April 6, 1987), p. 24.

(19) Thomas McKeown, *The Modern Rise of Population*, (New York, Academic Press, 1979), pp. 152-163.

(20) John B. McKinlay and Sonja M. McKinlay, "Medical Measures and the Decline of Morality," in *The Sociology of Health and Illness: Critical Perspectives*, Second Edition, Peter Conrad and Rochelle Kern, editors, (New York, St. Martin's Press, 1986), pp. 10-23.

(21) McKeown, *The Modern Rise of Population*, pp. 152-163.

(22) Gallo, "THE AIDS Virus," *Scientific American*, p. 35.

(23) Ibid.

(24) Howard B. Kaplan et al., "The Sociological Study of AIDS: A Critical Review of the Literature and Suggested Research Agenda," *Journal of Health and Social Behaviour*, Vol. 28, (June 1987), pp. 140-157.

(25) Ivan Illich, *Limits to Medicine*, (London, Marion Boyars, 1976), pp. 13-36

(26) Ibid.

(27) Gallo, "The AIDS Virus," pp. 48; Altman, *AIDS in the Mind of America*, p. 70.

(28) Gene A. McGrady, Janine M. Jason, Bruce L. Evatt, "The Course of the Epidemic of Acquired Immunodeficiency Syndrome in the United States Hemophilia Population," *American Journal of Epidemiology*, Vol. 126, I, (1987), pp. 25-30. (29) Bkz. Karen Davis and Diane Rowland. "Uninsured and Underserved: Inequities in Health Care in the United States," in *The Sociology of Health and Illness: A Critical Perspective*, 2nd edition, Peter Conrad and Rochelle Kern, editors, (New York: St. Martin's Press, 1986). pp. 250-266. See also *New York Times*, (March 14, 1987), and *New York Times*, (January 13, 1987).
(30) Bkz. "How Insurers Succered Limiting Their Losses Related to the Disease", *The Wall Street Journal*, May 18, 1987, p. 8; J. D. Hammond Arnold F. Shapiro "AIDS and the Limits of Insurability," *The Milbank Quarterly*, Vol. 64. Supplement I, (1986), pp. 143-167.
(31) Bkz. the article "High AIDS Rate Spurring Efforts for Minorities," *The New York Times*, (August 2, 1987) p. 16.
(32) The New York Times, (February 9, 1987).
(33) Howard Waitzkin, *The Second Sickness: Contradictions of Capitalist Care*, (New York: The Free Press, 1983), pp. 89-110.
(34) Brandt, 84-92.

Dağ Dili

Harold Pinter

Faber and Faber Yayınevince yayınlanan tekst esas alınmıştır.

KARAKTERLER

GENÇ KADIN
YAŞLI KADIN
ÇAVUŞ
SUBAY
GARDİYAN
MAHKÛM
GÖZLERİ BAĞLI ADAM
İKİNCİ GARDİYAN

1
BİR HAPİSHANE DUVARI

Kuyrukta kadınlar. YAŞLI KADIN elini uvalamakta. Dizleri dibinde bir sepet. Bir koluyla ona sarılmış bir GENÇ KADIN.

Bir ÇAVUŞ, peşinden de bir SUBAY girer.
ÇAVUŞ GENÇ KADINI işaret ederek

ÇAVUŞ

Adın?

GENÇ KADIN

Adlarımızı vermiştik.

ÇAVUŞ

Adın?

GENÇ KADIN

Adlarımızı vermiştik.

ÇAVUŞ

Adın?

SUBAY *(ÇAVUŞA)*

Kes bu boku. *(GENÇ KADINA)* Herhangi bir şikayet?

GENÇ KADIN

Isırıldı.

SUBAY

Kim?

Duraksama

Kim? Kim ısırıldı?

GENÇ KADIN

Eli parçalandı. Bakın. Isırıldı eli. İşte kan.

ÇAVUŞ *(GENÇ KADINA)*

Adın ne senin?

SUBAY

Sen kapa çeneni

YAŞLI KADINA yönelir.

Ne oldu eline? Biri mi ısırdı?

Kadın usulca kaldırır elini. SUBAY gözler.

Kim yaptı bunu? Kim ısırdı?

GENÇ KADIN

Bir Dobermann.

SUBAY

Hangisi?

Duraksama.

Hangisi?

Duraksama.

Çavuş!

ÇAVUŞ ileri çıkar.

ÇAVUŞ

Emret komutanım!

SUBAY

Bu kadının eline bak. Sanırım başparmak kopmak üzere. *(YAŞLI KADINA)* Kim yaptı bunu?

YAŞLI KADIN dik dik bakar SUBAYA.

Kim yaptı bunu?

GENÇ KADIN

Büyük bir köpek.

SUBAY

Adı neydi?

Duraksama.

Neydi **adı?**

Duraksama

Şimdi bakın her köpeğin bir **adı** vardır. Adları çağrılınca gelirler. Adları ana babaları tarafından verilmiştir ve bu onların adıdır, anlıyor musunuz onların **adı!** Isırmadan önce adları **söylenir** onların. Resmi usûl böyledir. İlk önce isimleri söylenir, sonra ısırırlar. Onun adı neydi? Eğer köpeklerimizden birinin, adı söylenmeden bu kadını ısırdığını söylüyorsanız, o köpeği vurdurtacağım!

Sessizlik

Şimdi dikkat! Sessizlik ve dikkat!
Çavuş!

ÇAVUŞ

Emret komutanım!

SUBAY

Herhangi bir şikayet varsa al.

ÇAVUŞ

Herhangi bir şikayet? Kimsenin şikayeti var mı?

GENÇ KADIN

Bize bu sabah dokuzda burada olmamız söylendi?

ÇAVUŞ

Doğru. Çok doğru. Bu sabah dokuzda. Tam tamına doğru. Şikayetin nedir?

GENÇ KADIN

Sabah dokuzda burdaydık. Şimdi saat beş. Burda sekiz saattir ayakta dikiliyorum. Karda. Adamlarınız dobermanlarla bizi korkuttu. Biri de bu kadının elini ısırdı.

SUBAY

Adı neydi bu köpeğin?

Kadın ona bakar.

GENÇ KADIN

Adını bilmiyorum.

ÇAVUŞ

İzninizle komutanım?

SUBAY

Devam et.

ÇAVUŞ

Sizin kocalarınız, oğullarınız, babalarınız, sizin burda görmek için beklediğiniz bu adamlar bok çukurudurlar. Onlar Devletin düşmanıdır. Onlar bok çukurudur.

SUBAY kadınlara yönelir.

SUBAY

Şimdi dinleyin. Sizler dağ insanlarısınız. Beni duyuyor musunuz? Sizin diliniz öldü. Yasaklandı. Burda dağ dilini kullanmanıza izin yok. Dilinizi erkeklerinizle de konuşamazsınız. İzin yok. Anlıyor musunuz? Onu konuşamazsınız. Yasa dışı o. Yalnızca devletin dilini konuşabilirsiniz. Burada yalnızca buna izin var. Dağ dilini burda konuşmaya kalkışırsanız fena halde cezalandırılacaksınız. Bu bir askeri emirdir. Kanun böyle. Sizin diliniz yasak. Diliniz ölü. Dilinizi hiç kimse kullanamaz. Sizin diliniz artık yok. Herhangi bir sorusu olan?

GENÇ KADIN

Dağ dili konuşmam ben.

Sessizlik, SUBAY ve ÇAVUŞ yavaşça çevrelerler onu. ÇAVUŞ kadının kıçına el atar.

ÇAVUŞ

Senin konuştuğun dil ne? Ne dili konuşursun sen kıçınla?

SUBAY

Çavuş bu kadınlar, henüz suç işlemiş değiller. Unutma.

ÇAVUŞ

Ama bu kadınların günahsız olduğunu söylemiyorsunuz değil mi komutanım?

SUBAY

Yoo, hayır... bunu söylemiyorum.

ÇAVUŞ

Bu dopdolu. Onunla çalkalıyor.

SUBAY

Dağ dili konuşmuyor ama o.

KADIN ÇAVUŞUN elinden öteye yürür ve yüzünü iki adama döner.

GENÇ KADIN

Benim adım Sara Johnson. Kocamı görmeye geldim. Bu benim hakkım. Nerde o?

SUBAY

Bana kağıtlarını göster.

KADIN bir parça kağıt uzatır ona. SUBAY inceler ve ÇAVUŞA döner.

SUBAY

Kocası dağlı değil. O takımdan değil.

ÇAVUŞ

Bu da öyle. S...ğimin entellektüeline benziyor.

SUBAY

Ama kıçını salladığını söylemiştin onun.

ÇAVUŞ

En kıyak entellektüeller sallar.

Sahne tümden kararır.

2
ZİYARETÇİ ODASI

Oturan bir MAHKUM. Sepetiyle oturan YAŞLI KADIN. GARDİYAN kadının ardında dikiliyor.

MAHKUM ve KADIN çok belirgin bir köy aksanı ile konuşurlar.

Sessizlik.

YAŞLI KADIN

Ekmek gettirmişem.

GARDİYAN copuyla dürteler onu.

GARDİYAN

Yasak. Dil yasak.

KADIN ona bakar. GARDİYAN coplar.

Yasak o. *(MAHKUMA)* Ona devlet diliyle konuşmasını söyle.

TUTUKLU

Onu bilmez.

Sessizlik.

Onu konuşamaz.

Sessizlik.

YAŞLI KADIN

Elma getirmişem.

GARDİYAN coplar ve bağırır.

GARDİYAN

Yasak! Yasak yasak yasak!
Hay Allah. *(MAHKUMA)* Ne dediğimi anlamıyor mu?

MAHKUM

Hayır.

GARDİYAN

Anlamıyor ha?

KADINA yönelir.

Anlamıyorsun?

KADIN dik dik bakar.

MAHKUM

Yaşlı o. Anlamaz.

GARDİYAN

Kimin suçu bu?

Güler.

Benim değil, bunu söyleyebilirim. Ve sana başka bir şey söyleyeyim. Bir karım ve üç çocuğum var. Ve sizler hepiniz bok yığınısınız.

Sessizlik.

MAHKUM

Bir karım ve üç çocuğum var.

GARDİYAN

Senin neyin?

Sessizlik.

Neyin var senin?

Sessizlik.

Bana ne söyledin? Neyin var senin?

Sessizlik.

Senin neyin var?

Telefonu kaldırır ve tek numara çevirir.

Çavuş? Ben mavi odadayım... evet...
Rapor etmek zorunda olduğumu düşündüm, çavuş...
Sanırım burda benimle dalga geçen biri var.

Işıklar yarılanır. Figürler kıpırtısız.

Efekt girer: Banttan sesler duyulur.

YAŞLI KADININ SESİ

Beben seni bekliyor.

MAHKUMUN SESİ

Elin ısırılmış.

YAŞLI KADININ SESİ

Herkes seni bekliyor.

MAHKUMUN SESİ

Anamın elini ısırmışlar.

YAŞLI KADININ SESİ

Eve döndüğünde bir güzel ağırlayacağız seni. Herkes seni bekliyor. Onlar hep seni bekliyor. Onlar hep seni görmeyi bekliyor

Işıklar artar. ÇAVUŞ girer.

ÇAVUŞ

Hani o dalgacı?

Sahne tümden kararır.

3
KARANLIKTA SESLER

ÇAVUŞUN SESİ

Kim bu s...ğimin karısı? Bu s...ğimin karısı burda ne yapıyor? Kim bıraktı bu s.kik karıyı bu s...ğimin kapıdan?

İKİNCİ GARDİYANIN SESİ

Şunun karısı.

Işıklar artar.

Bir koridor.

GARDİYAN ve ÇAVUŞUN kollarından tuttuğu GÖZLERİ BAĞLI BİR ADAM. GENÇ KADIN onlardan belli bir uzaklıkta, onlara bakar.

ÇAVUŞ

Nedir bu, bataklık gülü soylu bayan için bir kabul töreni mi? Lanet olası şampanya nerde? Bataklık gülü soylu bayanın allahın belası şampanyasını kim aldı?

GENÇ KADININ yanına gider.

Merhaba bayan. Afedersin. Korkarım ufak bir yönetim hatası. Sizi yalnış kapıdan göndermişler. İnanılmaz birşey. Biri bunun hesabını verecek. Herneyse, sizin için ne yapabilirim sevgili bayan, genellikle filimlerde sordukları gibi?

Işıklar yarılanır. Figürler kıpırtısız.

Banttan sesler.

ADAMIN SESİ

Senin uyumanı izliyorum. Ve sonra gözlerin açılıyor. Bana bakıyorsun ve gülümsüyorsun.

GENÇ KADININ SESİ

Gülümsüyorsun. Gözlerimi açtığımda yanımda seni görüyorum ve gülümsüyorum.

ADAMIN SESİ

Bir gölün üzerindeyiz.

GENÇ KADININ SESİ

Mevsim bahar.

ADAMIN SESİ

Sana sarılıyorum. Isıtıyorum seni.

GENÇ KADININ SESİ

Gözlerimi açtığımda yanımda seni görüyorum ve gülümsüyorum.

Işıklar artar. GÖZLERİ BAĞLI ADAM yere yığılır. GENÇ KADIN çığlık atar.

GENÇ KADIN

Charley!

ÇAVUŞ parmaklarını çıtlatır. GARDİYAN GÖZLERİ BAĞLI ADAMI dışarı sürükler.

ÇAVUŞ

Evet, yanlış kapıya gelmişsiniz. Kompüterden olmalı, çifte fıtığı var. Fakat sana bir şey söyleyeceğim. Burdaki hayatın gerçek yüzü hakkında bir bilgi istiyorsan eğer, yağmur dışında her hafta salı günü bu ofise gelen bir herifimiz var. Konusunda müthiş uzmandır. O günlerden birinde ona tıklatıver, seni iyi edecektir. Adı Dokes. Joseph Dokes.

GENÇ KADIN

Onunla düzüşürsem herşey düzelecek mi?

ÇAVUŞ

Kuşkusuz. No problem.

GENÇ KADIN

Teşekkür ederim.

Sahne tümden kararır.

4
ZİYARETÇİ ODASI

GARDİYAN, YAŞLI KADIN, MAHKUM.

Sessizlik.

MAHKUMUN yüzü kanlı. Titreyerek oturur.
KADIN kıpırtısız. GARDİYAN pencereden dışarı bakıyor.
Döner ve ikisine birden bakar.

GARDİYAN

Ha, söylemeyi unuttum. Kuralları değiştirdiler.
Kadın konuşabilir. Kadın kendi dilinde konuşabilir.
İkinci bir emre kadar.

MAHKUM

Konuşabilir mi?

GARDİYAN

Evet. İkinci bir emre kadar. Yeni kurallar.

Duraksama.

MAHKUM

Anne, konuşabilirsin.

Duraksama.

MAHKUM

Anne, sana söylüyorum. Anlıyor musun? Konuşabiliriz.
Benimle bizim dilimizde konuşabilirsin.

KADIN kıpırtısız.

Konuşabilirsin.

Duraksama

Anne. Beni duyamıyor musun?
Seninle kendi dilimizde konuşuyorum

Duraksama

Beni duyuyormusun?

Duraksama.

Bu bizim dilimiz.

Duraksama.

Beni duyamıyor musun? Beni duymuyor musun?

KADIN yanıtlamaz.

Anne?

GARDİYAN

Ona kendi dilinde konuşabileceğini söyle.
Yeni kurallar. İkinci bir emre kadar.

MAHKUM

Anne?

KADIN yanıtlamaz. Kıpırtısız oturur.

MAHKUMUN titremesi artar. İskemleden dizleri üstüne düşer, soluk soluğadır ve şiddetle çırpınır.

ÇAVUŞ odaya girer ve yerde çırpınan mahkumla ilgilenir.

ÇAVUŞ *(GARDİYANA)*

Şuna bakın. Sen bildiğin yolda onlara yardım elini uzat, onlar seni s..tir etsin.

Sahne tümden kararır.

Çeviri: **Bilgesu Erenus - Candan Baysan**

SOSYALİST İNSAN VE ETKİNLİK

T. OIZERMAN
V. Zh. KELLE
M. Ya. KOVALZON
A. N. LEONTYEV
A. K. ULEDOV
Yu. K. PLETNIKOV
Çeviri: Kemal Dürmaz - Seta Şimşek

AKIŞ
Yayıncılık

Socialism or Anti-Imperialism?
The Left and Revolution in Iran.
Val Moghadam
New Left Review, No: 166, November - December 1987.

The Stalin Period: Opening Up History
Thomas Angotti
Science and Society, Vol. 52, No: 1, Spring 1988.

The Kurdish Problem in Turkey
Michael M. Gunter
Middle East Journal, Volume: 42, No: 3, Summer 1988.

The New 'True' Socialism
Ellen Meiksins Wood
Retraet From Class içinde 'Verso, London, November 1986.

AIDS and Capitalist Medicine
Charles W. Hunt
Monthly Review, Vol. 39, No: 2, January 1988

Mountain Language
Harold Pinter
Faber and Faber, London, October 1988.

5.000.—TL. (KDV Dahil)

Kapak: Ömer Ülkenciler